

Hovory k sobě

Marcus Aurelius Antonius

Z filosofických škol, které vznikly či působily v době hellénistické, tj. po smrti Alexandra

Velikého, má nejdelší životnost

t škola stoická. Její zvláštní ráz je dán právě dobou, v níž působí. Působí totiž v době, kdy Řekové už ztratili svou samostatnost, kdy na místo drobných městských států (poliš) nastoupily větší státní celky, monarchie. Tehdy se občan už nemohl účastnit veřejného života jako dříve. Nemožnost uplatnit se v politickém životě vedla k tomu, že člověk se zaměřoval více na sebe samého, a v důsledku toho se místo etiky sociální stálevíce hlásila ke slovu etika individuální. Dalším význačným znakem stoicismu je je

ho
systematičnost. Stoičtí myslitelé usilují o vytvoření jednodušší myšlenkové soustavy, kde by

vše do sebe navzájem zapadalo. Tento rys se uplatnil také v pevné organizovanosti školy,

která kladla velký důraz i na udržování své filosofické tradice. Šíře mohla stoa ve světě působit rovněž proto, že zmizela uzavřenost malých městských obcí. Člověk se začíná cítit součástí větších celků, ba celého lidstva. Na místo poliš nastupuje představa jakékosmopolis. I šíří se sklon ke kosmopolitismu, jenž však tehdy nemá dnešní pejorativní smysl.

Světobčan se cítí příslušníkem celého lidstva, jež vlastně tvoří jednotu. Rodí se tak i humanismus, neboť všichni lidé jsou tu spřízněni. Proto se ke stoe mohou brzy hlásit i cizinci.

Hlavní myšlenkou, již ve stoickém systému všechno slouží, je samo pojetí filosofie jako

návodu k dosažení blaženého života. Ideálem je mudrc. Jen on může dosáhnout blaženosti. Stoá prošla třemi vývojovými etapami. Mluvíme proto o stoi starší, střední a nové (tato poslední se projevuje v době tzv. císařské, již počítáme od vlády císaře Augusta). Založení původní stoy, jejíž působení spadá do 3. a 2. století př. n. l., můžeme datovat přibližně rokem 300 př. n. l. Svě jméno dostala tato škola podle místa, kde působila. Byla to v Athénách stoá

poikil

é, sloupová síň vyzdobená obrazy Polygnótovými. Zakladatelem stoické školy byl Zénón z Kitia na Kypru (asi 335-

263). Ale systematikem jejího učení se stal Chrysippus ze

Soloi v Kii (280-

207). Byl velmi významný. Už ve starověku se říkalo, že nebýt

Chrysippa, nebylo by ani stoy.

Rozdělení filosofie převzal už Zénón ze školy akademické. Děлил filosofii na logiku, fyziku a etiku. Logiku prý přirovnával ke kostem a šlachám, fyziku k duši a etiku k masu. Do logiky,

již snad teprve stoikové dali tento název, p

očítali dialektiku, tj. nauku o myšlení, a rétoriku, nauku o výraze. V dialektice

se pojednávalo především o definování a o kritériích pravdy,

tedy i o problematice noetické. Vedle elementární logiky se tu probírala i gramatika, badatelé dokonce poetika. Do fyziky

ky patřilo vše, co se nějak týkalo přírody, ale i teologie, neboť zanejvyšší princip všehomíra bylo pokládáno Božstvo totožné s Praohněm, jenž vše prostupuje. Etika byla systematicky vykládána a zdůvodňována věděním. Hrála u stoiků hlavní roli, zcela

podl

e přirovnání prý Zénónova: filosofie je ovocný sad, logika jej ohrazuje, fyzika jsoustromy v něm, etika je ovoce. Začneme své výklady stoickou teorií poznání. Je to radikální empirismus, resp. senzualismus. Naše poznání vychází ze smyslového vnímání vnějšího světa, z vjemů (aisthé

-seis)

jednotlivin. Při narození je naše duše prázdná, nepopsaná deska (scholastikové ji později označovali jako tabula rasae); teprve zkušenost na ni píše. Děje se to tak, že do naší duše sevtiskují různé představy (fantasiai), jež jsou otisky (typóseis) věcí v duši. Tyto představy, ať už jsou tím míněny vnější vjemy či vnitřní dojmy, mohou popřípadě naši duši i obměnit. Z vjemů vznikají a nám zůstávají vzpomínky, díky paměti (mnémé). Na nich se zakládá veškerá zkušenost (empeiriá

). Zobecnováním vznikají z vjemů obecné představy (ennoiai), jakési

obrysy blíží se pojmům. Některé obecné představy v nás však vznikají samy od sebe. Jsou to jakási společná přesvědčení (koinai ennoiai), z nichž zvlášť významné jsou předpoklady

(proléps

eis), jež předcházejí vědecké zkoumání. Na vědění a vědu kladli stoikové velký důraz. Věda však je nemožná, nedovedeme

-

li tvořit pojmy a provádět důkazy. Mezi našimi představami jsou i takové, jež se nám přímo vnucují. Stoikové je nazývají fantasiai katalé

ptikai, doslova přeloženo: představy uchopující; mohli bychom je také zvat představami pojmovými, už proto, že jsou schopny pojmut svůj předmět. Tyto fantasiaikataléptikai se nám vnucují takovou silou, že je pokládáme za samozřejmé, evidentní, anemůžeme pochybovat o tom, že jsou pravdivé. V nich právě stoikové nalézali kritérium pravdy. Jimi postihujeme předměty samy, ony jsou pojmy (katalépseis). Od představ stejného obsahu se každý takový pojem liší pevným vědomím, že se shoduje s příslušným objektem

poznání. Někdy mluvívali stoikové též o pojmech vrozených (emfytoi ennoiai); to je však nedůslednost, neboť to odporuje původnímu čistě empirickému východisku, jež bylo

senzualistic-

ké. Souhrnně řečeno: Vychází se z jednotlivin, jež se sobě nikdy zcela nep

odobají, neboť ani dva listy téhož stromu nejsou nikdy stejné. Tyto jednotliviny mají reálnou jsoucnost. Duše si z nich vytváří nakonec pojmy. Stoikové jsou tedy skutečnými

nominalisty, conceptualisty.

Do dialektiky patří, jak už jsme řekli, také formální logika, tj. především nauka o pojmu, soudu a úsudku. V nauce o pojmu je zvlášť důležitá nauka o kategoriích. Jsou to nejvyšší, nejobecnější pojmy (genikótata) a jsou

- proti Aristotelovým deseti -

jen čtyři: 1. to hypokeimenon či úsiá, případně to, což je podstata, doslovně substrát; 2. to poion (jaké, nějaké), což je podstatná vlastnost či jakost; 3. to pás echon

- stav (spíše nahodilý) a 4. pros ti pás echon -

vztah (poměr jedné věci k druhé). Přitom každá další kategorie je zároveň bližším určením předešlé (např. jakost podstaty, stav jakosti podstaty). V nauce o soudech stoikové dělily soudy podle poměru našeho rozumu k našim představám: jsou pak soudy kladné

(souhlasné), záporné (odmítavé) a nerozhodné (zde jsme uplatnili zdržení se soudu, takzvané epoché).

Jde tedy především o to, je

-

li nějaký soud pravdivý či nepravdivý. Dále dělily soudy také na jednoduché (kategorické) a složené. S oblibou se zabývají těmi složenými, a to zdůvodňují vědeckých. Neboť sem patří soudy hypotetické. Podobný postoj nacházíme i v nauce

o úsudku. Zde je jím základním tvarem úsudku úsudek hypotetický. Právě o úsudky hypotetické a disjunktivní projevují největší zájem. Vždy šlo

-

jako ve vědě vůbec

-

o stupeň jistoty v poznání. Zénón prý tyto stupně jistoty znázorňoval takto: vjem jako ruku s

roztáženými prsty, souhlas jako ruku napolo uzavřenou, uchopující představu jako ruku v pěsti, a konečně vědění jako ruku obemknutou druhou rukou. Stoická logika je tedy sloučením senzualismu (zvláště kynického) s aristotelickou elementární logikou. Stoická noetika

pak silně připomíná novodobý anglický empirismus, zvl.

senzualistickou teorii poznání Johna Locka (1632-1704). I podle Locka vychází veškeré

lidské poznání ze smyslového vnímání. Neboť podle Locka není v naší mysli nic, co dříve

neprošlo

o smysly. Také on odmítal vrozené ideje, které ještě uznával Descartes, a duši lidskou při narození si představoval jako čistý, nepopsaný list papíru (white paper), na nějž píše až zkušenost, a to vnější (sensations) a vnitřní (reflections), se zřetelným důrazem na první, přicházející zvňějška. Ale i racionalista Descartes (1596

-

1650) má se stoiky něco společného, a to pokud jde o kritérium pravdy: evidentním je poznání jasné a zřetelné, to, co bylo poznáno (clare et distincte).

Do fyziky stoikové zahrnují i teologii, jak už víme, ale také psychologii. Jejich filosofické

stanovisko tu lze nazvat materialistickým monismem, i když jsme si vědomi, že v tom nejsou zcela důslední. Skutečné je jen to, co je tělesné. I božstvo i lidská duše jsou tělesné. Tělesné

jsou

u však také všechny vlastnosti a činnosti věcí, protože záleží ve vzduchových proudech (pneumata). Tyto proudy se jimi rozšiřují a vyvolávají tak pocit napětí

(tonos) jako projevsoudržnosti. To platí i o tělesnosti duše, takže sem patří i všechny stavy duše: vášně, ctnosti, moudrost apod. Netělesný je prý jen prostor a čas a vše myšlené. (Možno to však pokládat zanedbávanost.) Dění vykládali stoikové (s příklonem k Aristotelovi) dvojím principem: činným (to poiún) a trpným (to paschon), totiž látkou. Tím činným principem byla někdy míněna příčina, bůh, i když také zde jde o látku. Božstvo je totiž z látky nejdokonalejší, velmi

jemné. Je to (hé-

rakleitovský) oheň či teplý dech (pneuma enthermon), neboi teplo vše plodí, oživuje a uvádí v pohyb. Toto pneuma enthermon vše proniká a sjednocuje, projevuje se jako

duše, duch (nús) a rozum (logos) světa. Božstvo je tu tedy pojato jako poslední příčina světa, jako bytost nejvyšší dobrotivá a k člověku laskavá. Že tomu tak je, toho důkazem je dokonalost světa, účelnost ve všem i rozumnost lidské povahy. Máme tu tedy panteismus, ztotožnění božstva a světa. Zkrátka: toto vše je příroda, v níž rozum

logos je výrazem přísné přírodní nutnosti. Oheň vše pronikající je pralátka, z níž vše vzniklo. Je to oheň tvůrčí (pýr techn

ikou). Z pra-

ohně vznikly všechny ostatní látky postupným zhušňováním. Ale nakonec se zase vše vrací v oheň. V ohni totiž svět periodicky střídavě vzniká a zaniká. Zaniká tím, že v určitých dlouhých intervalech časových shoří: dojde k světové konfla

-graci

(ekpyrósis). Vznik světa z ohnivě látky se děje postupným zhušňováním tak, Se božstvo jako světový rozum, rozum

sémě (logos spermatikos) vytváří rozumné zárodky (logoi spermatikoi věcí. Toto tvoření se však neděje libovolně, nýbrž podle sudby (heimarménē). Sudba je vlastně totéž co božstvo a totéž cokauzální nexus, příčinný svazek, pevné sřetězení příčin a účinků. Sudba pak vládne všim podle neměnných zákonů. Proto je také možné věštění (mantiké). Periodický zánik a opětný vznik světa je u stoiků spojen s představou věčného koloběhu a tím i věčného návratu téhož. Neboť vznikající svět je do všech podrobností týž, jako byl svět minulý. Jsou v něm totiž lidé stýmiž osudy. Je to představa, která v 19. století opět inspirovala filosofa

-básníka Friedricha Nietz

sche. Přitom svět je pro stoiky jen jeden, kulovitý a ohraničený, obklopený prázdňou. Zato čas je nekonečný. Vše tedy podléhá sudbě. I lidské jednání. Co sudba určí, to musíme vykonat. Tu vládne strohý determinismus. Jenže něco konáme ochotně, pokud je to ve shodě s naším pudem (hormé), něco naopak nedobrovolně. Ale měli bychom se sudbě podřizovat rádi, neboť v ní se přece projevuje božská prozřetelnost (pronoia), která vše na světě účelně a moudře uspořádává. Možno říci, že celek světa je dokonalý, i když

je nám ta dokonalost utajena. Setkáváme se

stále s nedokonalostí v jednotlivostech, a proto těžko chápeme, že tato nedokonalost částečná má vyšší smysl v celkovém cíli, jenž je prozřetelností sledován. Touto naukou je bůhospravedlňován, říkáme jí theodicea. Přitom vzpomeňme podobných názorů Leibnizových

(1646-

1716): jsoucnost zla ve světě nijak neodporuje boží dobrotě (což Voltaire zesměšnil v Can-didovi).

Přírodu stolkové rozdělovali ve čtyři třídy (podobně jako Aristoteles), takže uváděli její čtyřstupně. Jsou to 1. věci anorganické, které mají jen držení (liexis), 2. rostliny, které mají fysis, tj. tvořivou přírodní sílu, 3. živočichové, mající duši (psýché), projevující se pudem (hormé) a schopnou vytvářet si představy; živočichové si už uvědomují samy sebe, takže je možný vznik lásky k sobě, totiž pudu sebezáchovy; konečně 4. nejvyšší stojí člověk, který má navíc rozumnou duši či rozum (logos), jenž je částí rozumu světového neboli boha.

Lidská duše je povahy ohnivé a má osm částí: pět smyslů, pak schopnost řeči, schopnost plození a konečně vládnoucího ducha, sídlo lidské osobnosti. Tento duch či rozum je vůdčí částí duše (to hégemonikon) a sídlí v prsou, podle jiných v hlavě. Sem patří veškerá činnost duševní, nižší i vyšší, a tedy i rozhodování naší vůle. Lidská duše není naprosto nesmrtelná. Trvá po naší smrti ještě nějakou dobu, nejdéle duše mudrcova, ale i ta nanejvýš do nejbližší světové konflagrace. Při shoření světa se duše vrací k božstvu, aby se zase obnovily přínovém vzniku světa. Stoická etika zná několik hlavních zásad, jež ji spojují s logikou i fyzikou a z nichž lze odvodit veškerou morální nauku. Všecko se řídí vesmírnými zákony, jež může člověk poznat. K tomu má rozum. A pozná-li je, může se podle nich řídit. Vždyť ctnost je vědění a nectnost je nevědění. V etice samé se stoikové především ptali, co je cílem (telos) lidského života, a tudíž nejvyšším dobrem. Z panteisticky pojaté jednoty světa jim jako hlavní pravidlo jednání vyplynulo: žít ve shodě s přírodou (homologúmenós té fysei zén), resp. přirozeností, což znamená žít ve shodě s vesmírem, jehož jsme částí. Lze to vykládat i tak, že člověk má být svůj, že má žít život důsledný, to jest shodný v sobě samém, ve shodě s lidskou přirozeností. Zde je základní pud sebezáchovy, který nás nakonec přivede až k vytouženému cíli životnímu, k blaženosti (eudaimoniá). Ale nezapomínejme, že člověk je bytost rozumová a že tedy k zachování vede jen to, co je ve shodě s rozumem, totiž správný poměr (orthos logos), což je ctnost. Jen ctnost je dobro, jediné dobro, a sama postačuje k blaženosti. Tu se opět hlásí ke slovu sokratovský racionalismus, - že ctnost záleží ve správném, tj. rozumovém názoru o tom, co máme dělat. Jediným zlem je špatnost (kakiá). Všechno ostatní je lhostejné (adia-

foron), ať už máme na mysli bohatství či chudobu, zdraví či nemoc, čest a slávu či hanbu, badokonce i život či smrt. Ani smrt není zlem. Ctnost je stav, který nezná stupňů. Člověk nemůže být ctnostný více nebo méně, jako nemůže být číslo více nebo méně sudé či liché. Prostě: kdo není ctnostný, je nectnostný, špatný. Je však možné se ke ctnosti přibližovat. Ale ite, kdož tak činí (prokoptontes), jsou ještě nectnostní. Ctnostný je jediné mudrc (sofos), stoický ideál dokonalosti. On jediný je blažený, bohatý, král, a od bohů se liší jen smrtelností. Je prost potřeb a strážní, je jediný přítel bohů. Kdo nemá ctnost, je pošetilý (afrón), blázen, nesvobodný, protože nevědomý, otrok. A to je většina lidí. Ctnost je tedy vždy jediná, celá, je nedělitelná. Má však různé stránky, jež stoikové opět nazývali ctnostmi. Obvykle se uvádějí čtyři hlavní ctnosti: 1. rozumnost (frónésis), 2. mírnost záležející v sebeovládání (sófrosyné), 3. statečnost (andreía), 4. spravedlnost (dikaiosyné).

Jsou to lidské znalosti. Lidské jednání nemáme posuzovat podle výsledku, nýbrž podle úmyslu, záměru, s nímž něco konáme. Řádné jednání (kathorthoma) je to, které konáme sctnostným úmyslem. Jestliže něco děláme jen proto, abychom splnili svou povinnost, mluvíme o činu jen náležitém (kathékon). Vedle pudů rozumných jsou v nás i pudy nerozumné. Ty nutno přemáhat, je to náš hlavní mravní úkol. Míňeny jsou vášně (pathé). Každá vášně (pathos) je nepřirozená, protože jenerozumná; je to nerozumné hnutí duše (alogos psychés kinésis), založené na nesprávném úsudku. Opět se nám tu hlásí onen intelektualismus. Hlavní vášně jsou čtyři: 1. rozkoš (hédoné) se týká přítomného domnělého dobra, 2. žal (lypé) se týká přítomného domnělého zla, 3. touha (epithymia) se týká budoucího domnělého dobra, 4. strach (fobos) se týká budoucího domnělého zla. Vášně škodí vždycky. Proto ctnost s nimi musí stále bojovat, aby se nestaly trvalými nemocemi duše (nosoi psychés). Snažme se tedy docílit oproštění od nich (apatheia). Tento stoický mravní rigorismus je někdy poněkud mírněn ohledy na praktický život. A tak se místo vášní připouštějí aspoň nálady (eupatheia), a to tak, že se jako obdobarozkoše připouští radost (chara); strachu odpovídá opatrnost (eulabeia) a touze vůle (búlésis);

jen žal nemá obdoby. Další zmírnění možno vidět i v rozdělení věcí lhostejných (adiafóra) navěci relativně cenné (proégmena), jako je zdraví, bohatství, nadání i život sám, a na relativně bezcenné (apopr oégmena). Absolutně cenná je jen ctnost. Vedle uvedených věcí lhostejných jsou ještě adiafóra naprosto lhostejná (např. mám

li sudý či lichý počet vlasů). Moudrý člověk, i když už je pro svou ctnost blažený, se nevyhýbá společenskému životu. Vždyť každý člověk je příbuzný se všemi ostatními bytostmi obdařenými rozumem. A tak stoikové nepožadují, aby ctw se zdržovali veřejné, politické činnosti. Uznávají vázanost jedince k vlastnímu národu, ale nad vlast a stát kladou společnost veškerého lidstva. Hlásají

světoobčanství. Všichni lidé jsou spřízněni, neboť mají týž původ a totéž určení. Všichni jsme podrobni týž kosmickým zákonům, všichni jsme občany téhož vesmírného státu. Protomáme být vlídní ke všem bližním, i k svým nepřátelům. Také otroci mohou být hodni úcty. Je-

li život, jak bylo řečeno, také adiaforon, je dovolena sebevražda, a vskutku ji spáchal například už sám zakladatel školy Zénón i jeho nástupce ve vedení školy Kleanthés z Assu v Tróadě. Vcelku lze říci, že stoická etika je přísná a ušlechtilá. Ale trpí základním rozporem: uznává fátum a přitom klade velké nároky na lidskou vůli. Sám Chrysippos to už cítil. Proto se pokusil o rozlišování příčin na příčiny hlavní a pomocné. Máme například chudého člověka; jeho bída je potenciálně pomocnou příčinou případné krádeže; jestliže však skutečně něco ukradne, byl jeho pud příčinou hlavní. Ale ani tak ovšem není problém vyřešen. Co když je ten pud výsledkem sudby, tedy příčiny, na niž člověk nemá vliv?

Aspoň zmínku zasluhuje poměr stoiků k náboženství. Jestliže mluvili o zbožnosti, rozumělitím znalost, jak uctívat bohy. Tato znalost však předpokládá, že o bozích

máme správné představy. Jen pak můžeme poslouchat jejich vůli a blížit se k nim v dokonalosti. Tedy i tuopět hraje roli moudrost a ctnost. Právě náboženství se proto vlastně neliší od filosofie. Přestostoikové nevystupovali proti tradičnímu lidovému náboženství, i když mu vytýkali antropomorfismus, nedůstojnou mytologii a pošetilost obřadů. Pokoušeli se o alegorický výklad mýtů, ale běžné náboženství tolerovali už proto, že v něm viděli mravní oporu prostých lidí.

Střední stoa se uplatňuje v 2. a 1. stol. př. n. 1. Upouští od původního radikalismu a dostává se až k eklekticismu, což se stávalo tehdy i ostatním filosofickým školám. Docházelo k tomu

hlavně pod vlivem některých platóniků. Tak na stoi

-

ky útočil sám zakladatel tzv. střední

Akademie Arkesiláos z Pitany (asi 314-240) a také zakladatel Akademie nové Karneadés z Kyrény (asi 212-

128). Arkesiláos se staví už proti důležité tezi o uchopujících představách. Poukazuje na to, že pravdivá představa se neliší svou přesvědčivostí od představy klamné. Aletato nejistota, pokud jde o pravdu, nám neznemožňuje jednání, protože pro jednání stačí odů

-

vodněnost fenlogonj. Tyto výklady jsou ovšem také pod vlivem pyrrhónské skepse, podobně

jako námitky Karnea-dovy. Ten tvrdí, že nelze-

li rozeznat představy pravdivé od klamných, jevědění vůbec nemožné. Ani dokazování nepřivede nás k pravdě, protože bychom předtím musili dokázat oprávněnost dokazování atd. až in

injinitum. Karnea-dés však napadal i

stoickou teologii: představa boha je tu plná rozporů, nelze tedy uznat ani prozřetelnost, animoudré řízení světa.

Mezi představitele střední stoy patří především Boethos ze Sídónu (zemřel r. 119 př. n. 1.),

který se blíží aristotelismu. Kritériem pravdy mu nejsou jen vjemy, nýbrž i rozum (nús). Proti

důslednému panteismu odděluje boha od světa. Nevěří ve spálení světa, svět je podle něho věčný. Významný myslitel byl Panaitios z Rhodu (180

-

110). Žil dlouho v Římě, patř

il ke

kroužku Scipiona Mladšího a byl přítelem Laeliovým. Ani on neuznával zánik světa a snad ani vznik; svět je věčný. Odmítal nesmrtelnost duše. Shodně s Karneadem neuznával mantiku: věštění není možné. Protože Panaitios vždy přihlížel ke skutečnému živo

tu, byl v etice

umírněný. Jeho patrně hlavní spis Peri tú kathékontos (tj. o tom, co se sluší činiti, neboli o

povinnostech) byl popudem i Marku Tulliu Ciceronovi, aby napsal známý spis De officiis (0

povinnostech). Tu se dobře ukazuje, jak učení stoické v etice dobře odpovídalo římské národní povaze. Velký žák Panaitiův Poseidónios ze syrské Apameie (135-51) žil jako

polyhistor na Rhodu. Byl také pod vlivem Platónovým a napsal komentář k jeho *Tímaiovi*.

Tento komentář je někdy pokládán za jakési východisko

k novoplatónismu. Z Platóna

zdůrazňoval protiklad mezi rozumnou a vášnivou mohutností (*dynamis*) lidské duše, která sídlí v srdci. Duši pokládal za hmotnou, jenže je z hmoty daleko jemnější než hrubé tělo. Tento ostrý protiklad mezi tělem a duší se už hodně vzdaluje od původního stoicismu a svými platónskými elementy vede k pozdějšímu sbližování stoicismu a křesťanství. Poseidónios věří, že duše už byla před tělem a že po smrti opouští tělo, aby vzlétla k výšinám. Jeho etika je podobná etice Panaitiově.

Jed

iným dobrem je ctnost, ale i zdraví a bohatství má svou cenu. Ve fyzice uznává věštění i světový požár. Vliv Posei

-

dóniův na budoucí staletí byl značný. Pod jeho vlivem je dcera, Varro, Seneca, Filón z Alexandrie i křesťanští spisovatelé.

Poslední etapa ve

vývoji stoicismu se odehrává v době císařské. Stoicismus je tu ve zřetelném úpadku, myšlenky, jež se tu nyní vyskytují, jsou nesamostatné a nepůvodní. Od nynějška bude po řadu staletí vládnout převážně eklekti

-

cismus a synkretismus. Stále zjevnější budou sklony

k náboženství, ba i k mysticismu, k čemuž snad už první krok učinil Poseidónios.

Přes tuto celkovou situaci, projevující se směsicí proudů a škol, možno říci, že nejvýznamnější představitelé má v této době právě stoá. Pro nás je významné, že některé

jejich spisy se

zachovaly, zatímco spisy zakladatelů stoa známe jen z nepřímého podání. To platí nejen o Zé

-

nónovi a Chrysippovi, ale i o Poseidóniovi. V této vývojové etapě už naprosto převládá zájem o problémy morální. Uvedeme jen krátce některé ze známých představitelů pozdního stoicismu.

Jako prvního jmenujme Neronova vychovatele Lucia Annaea Seneku. Narodil se ve španělské Cordubě kolem počátku našeho letopočtu, zemřel r. 65 sebevraždou na rozkaz císaře Nerona. Seneca nebyl systematick a často mísil myšlenky, jež našel v různých filosofických

soustavách. Vyjde-me-

li ze stoického dělení filosofie, můžeme říci, že logika Seneku příliš nezajímá, že o něco víc se zabývá fyzikou, i když tu nejde hlouběji, protože ho převážně zajímají důsledky poznání přírody pr

o praktický lidský život. Tím víc ho zajímá etika.

Otázkami fyziky se Seneca zabývá v díle *Naturales quaestiones* (Otázky týkající se přírody), to v sedmi knihách. Pojednání z etiky napsal mnoho. Vedle spisů útěšných (konsolací) jsou to

rozpravy o boží pr

ozřetelnosti, o stálosti mudrce, hněvu, blaženém životě, volném čase, kliduduševním, krátkosti života, o laskavosti apod. Hojně čteny byly Senekovy Epistulae inorales (Listy o morálce), psané synovci Luciliovi a pojednávající o otázkách praktické filosofie.

Tematika těchto 124 listů je pestrá, ale je nesena stejným duchem. Dílo má obvykle název Ad

Lu-cilium epístularum libri XX.

Také u Seneky pozorujeme zmírnění původní strohé stoické etiky a zdůrazňování soucitu avlídnosti k druhým. I on mluví stále o příbuznosti všeho lidstva a o lásce k bližnímu. Bůh jemu mimo svět a pečuje otcovsky o lidi. Jako Posei

-dónios pod vlivem Platóna, tak také

Seneca učí, že duše lidská má část rozumnou a nerozumnou a že rozum pocházející od bohů může být i v otrokovi. Tělo je vězení duše, teprve smrt duši osvobozuje. Také se zdůrazňujenutnost potírat vášně a usilovat o dosažení ctnosti. A tak vidíme, že přes stoicismus se stává platonismus blízký křesťanství. Některé myšlenky musily přímo připomínat evangelia, takže

není divu, vznikla-

li pověst, že Seneca měl styky se sv. Pavlem, a byly

-li dokonce podvrženy

jejich listy. Seneca byl vskutku křesťany vysoce ceněn a horlivě čten. Oblíbenou četbou byl po mnoho staletí také Epiktétos, otrok pocházející z fryžské Hierápole, později propuštěnec v Římě (žil v 1.

-

2. stol. n. 1., bližší data neznáme). Když byli císařem

Domitiánem vypuzeni filosofové z Itálie, odešel Epiktétos do Épeiru a tam si založil filosofickou školu v Níkopolí. Měl horlivého žáka Arriána, který sepisoval výklady svého

učitele, aby je uchoval potomstvu. Díky tomu máme zachovánu polovinu jeho Rozprav (čtyřiknihy s názvem Diatribai) a stručný výtah z jeho výkladů pod názvem Encheiridion (Příručka), do češtiny přeloženo Fr. Drtinou jako Rukověť mravních naučení. Epikté

tos se v

mnohém vrací k původnímu učení stoy až k Chrysippovi. Hlavní jeho myšlenkou je, že jedny věci jsou v naší moci, jiné nikoliv. Ty první jsou naše vůle a představy. Jen ony nám náleží, proto máme o ně dbát. Mimo naši moc je zdraví, bohatství apod. Jeho oblíbeným heslem

bylo: Trp a odříkej se! (ane

-

chú kai apechú!). Podobně jako Seneca prohlašuje i Epik

-tétos boha za dobrotivého otce lidí, lidské osudy jsou dílo boží, a proto má být lidský život službou boží. I tu je zase hlášána láska k bližnímu a sv

ětoobčanství. Všichni lidé jsou bratři, máme sinavzájem odpouštět. Přestože nelze mluvit o nějakém přímém vlivu, je i tu podobnost sevanglickými myšlenkami nápadná, takže křesťané Epiktéta považovali za tajného křesťana.

Epiklétoým ctitelem byl také mo

derní křesťan Lev Nikolajevič Tolstoj. Po otrokovi Epiktétovi přistupujeme konečně k filosofu na trůně, k ušlechtilému císaři Marku Aureliovi. Marcus Aurelius Antoninus

zapadá důstojně do řady dobrých římských císařů, zvaných Antoníny. Rada tu začíná výbor

ným vládcem Trajánem (98-

117), který v zájmu říše adoptoval pozdějšího císaře Hadriána (117

-138). Ten následoval svého adoptivního otce a vybral si za nástupce Antonína

Pia (138-

161), který opět adoptoval své nástupce

-spolu-

vladaře: Marka Aurelia (161

-180)

a Lucia Věra (161 až 169). Ti si vládu rozdělili tak, že Marcus Aurelius

vládl romanizovanému západu, přičemž měl pravomoc císařskou, kdežto L. Verus

spravoval hellénizovaný východ říše. Protože otec pozdějšího císaře Marka Aurelia

Annius Verus předčasně zemřel ještě v mládí Markově (matka Domitia Lucilla

zemřela r. 156), pečoval o dobrou výchovu Markovu jeho děda M. Annia Verus. O

jeho vzdělání se už starala i císařská rodina. R. 138 zemřel však jak Markův děda, tak

císař Hadrián. Marcus Aurelius byl však

pro své schopnosti ihned adoptován

nastoupivším císařem Antonínem Piem. M. Aurelius, narozený 26. dubna 121 v Římě,

měl tedy v mládí dobré prostředí. Bylo o něj všestranně pečováno a vybírání mu dobří

učitelé. Vedle rétora M. Cornelia Frontona (asi 100

-175

), s nímž žil i později v přátelství

-

je zachována dokonce část korespondence

-

měl na něj značný vliv vynikající řečník a státník Herodes Atticus (asi 101

-177), jenž tehdy z Athén

vytvořil nejskvělejší snad město římské říše. Ve filosofii vzdělávali M. A

urelia, mimo prvního

učitele, platónského filosofa Bakcheia, stoikové: Iulius Rusticus, Apollónios z

Chalkidy a

jiní.

Než se stal M. Aurelius císařem, dosáhl řady poct a hodností. Třikrát byl konsulem

(r. 140, 145 a 161), r. 147 mu byla propůjčena moc tribunská a prokonsulská; byv

určen za následníka trůnu, byl césarem a spoluvládcem už za života Antonína Pia,

jenž mu dal také svou dceru Faustinu za manželku. Hned po nastoupení r. 161

učinil svým spolu

-

vladařem L. Věra. Dobře připraven na úkoly mu svěřené,

stal se M. Aurelius znamenitým vládcem. Usiloval o zlepšení

a upevnění vnitřní správy říše, zvl. správy měst. Sám k sobě přísný a přesně dbalý

povinností, byl k jiným mírný a laskavý, a to až příliš

- mnozí toho zneužívali. Bohužel byla celá doba jeho vlády

naplněna stálými nebezpečnými válkami a pohromami. V

letech 163-

166 musel bojovat na východě s Parthy, kteří vpadli do Sýrie. Než mohl oslavit nad

nimi triumf, dali se r. 165 do pohybu různí národové na severu říše, kde stále

neklidnou hranicí zůstával Dunaj, často už od svého horního toku až k Černému moři.

Ohrožovali tu říší římskou kmenové keltští a germánští a zvláště nebezpeční Sarmate. Marku Aureliovi se tehdy podařilo zahnat je za Dunaj a uzavřít s nimi r. 168 mír, ale až po značném ohrožení Itálie a po

propuknutí hladu a moru, jímž i vlastní vojsko bylo silně zdecimováno. Proto shání císař svynaložením všech obětí silné vojsko žoldnéřské. Potřeboval je brzy nato proti germánským Kvádům a Markomanům, kteří pronikli až do Benátska. Mimoto povstali dále na východě Iudové a Jazygové. Když se císaři r. 171 podařilo je zahnat zpět, počal soustřeďovat vojsko v pevném táboře na Dunaji, u Carnunta. V následujících letech opět bojoval se svými stálými nepřáteli, tentokrát na jejich území, když r. 174 sám přešel Dunaj a na ně zaútočil, aby si jenatřvalo podmanil. Prodléval tak i na nynějším československém území

- první knihu svých

Hovorů uzavírá zápisem "Psáno v území Kvádů nad Granuou", tj. nad Hronem. I při této výpravě byl zaskočen povstáním, a to v Sýrii, takže musel dát přednost míru a teprve r. 176 slaví triumf nad Germány a Sarmaty. Ale už příštího roku se Markomani a Kvádové vzbouřili znovu a učinili výpad za Dunaj. Císař je sice opět porazil, ale zanedlouho poté zemřel 17. března r. 180 ve svém táboře u Vindobony (Vídne). Jeho vítězství z r. 179 hlásá podnes zachovaný nápis na trenčínské hradní skále. Jinak stojí na památku jeho vítězství na Piazza Colonna v Římě mohutný sloup po vzoru sloupu Trojanova, na jehož reliéfu jsou zachyceny scény z bojů M.

Aurelia s Germány. Papež Sixtus V. dal na jeho vrchol postavit r. 1589 pozlacenou sochu sv. Pavla.

Smrtí M. Aurelia se uzavírá řada dobrých císařů. Po něm totiž se dostal na trůn jeho devatenáctiletý syn, který byl už dříve jmenován spolucísařem (augustem), když M. Aurelius

upustil od očekávané adopce. Tento špatný, až ukrutný syn velkého otce vládl pak dvanáct let

(180-

192) jako císař Commodus (plným jménem M. Aurelius Commo-

-dus Antoninus). Byl to

poslední z Antonínů, po něm se dostávali na trůn císařové vojenští, tj.

vojevůdcové svolávaní za císaře vojskem. Vylíčili jsme krátce vnější životní osudy filosofa na trůně. Nás ovšem zajímá Marcus Aurelius

jako myslitel. Jeho filosofické názory poznáváme z jeho jediného spisu, z apokryfických

zápisků, jež si pořizoval příležitostně kdekoli, doma i ve vojenských leženích. Zápisky jsou psány řecky a napsány prostě Ta eis heauton, Hovory k sobě samému. Mají 12 knih. Obsahují mnoho myšlenek, převážně ovšem z praktické filosofie. Jeho úvahy o smyslu

lidského živ

ota jsou blízké Senekovi i Epiktétovi. M. Aurelius pokládá filosofii za učitelku všech ctností. Učí nás trpělivosti a vede k ušlechtilosti. Poskytuje nám útěchu ve strastech a protivenstvích, má v tom ohledu přímo léčebnou moc. Taková filosofie?

- je ovšem z

aměřena především k praxi. Na praxi je kladen důraz. Jde o dosažení životní rovnováhy, vyrovnanosti, klidu duševního. To předpokládá v duchu stoicismu žít ve shodě s přírodou, s jejími věčnými

zákony. Ale ty musíme poznat. Proto je také úkolem filosofie od

straňovat omyly v lidském poznávání a snažit se o proniknutí k podstatě věcí.

Pojetí boha není tu dosti jasné. M. Aurelius jako by kolísal mezi stoickým panteismem a běžným lidovým polyteismem.

Mem. Aleje zřejmě přesvědčen, že bůh se o svět stará. Člověk je s bohem příbuzný. Skládá se ze tří částí: z těla (sóma), jež má schopnost vnímání, z duše (psýché), jež je sídlem vášní, a z mysli (nús), orgánu to myšlení. Toto trojdělení je nové; stoikové ho nemají, upomíná spíš na Platóna, poněkud i na Aristotela. S bohem souvisí člověk právě svou myslí. Ona je ten duch (daimón), kterého nám dává Zeus jako vůdce na cestu

životem. Protivit se tomuto daimónovi znamená tolik jako protivit se bohu. M. Aureliovi jde stále o dosažení nejvyššího dobra. V tom se neodchyluje od učení jiných stoiků. Realitu zanechává, zlo je jen zdání. Filosof přece zná na jedné straně stálost pravého jsoucna a nadruhé straně pomíjivost a stálé proměny věcí smyslových. Jedna věc zaniká, a už je tu zárodek věci jiné, a i ta nová věc zaniká a tak to jde stále. Co je tedy smrt? Proč bychom se jí měli bát? Smrt znamená prostý rozklad něčeho, co bylo dočasně spojeno, znamená návrat k zemi, z kterých jsme vyšli a která nás živila, zatímco my nevděční ji po celý život šlapeme. Smrt těla je zároveň osvobození duše, a tedy znovuzrození. Lidský život je jako řeka. Je nestálý a krátký. Neboť před naším narozením a po naší smrti je nekonečný proud času. Kdo to pochopí, nebude si stěžovat na krátkost života. Nebude také dbát tolik na pomíjivé věci lidské, ale bude

hledět využít života ke konání dobra. Služba ctností je naším úkolem a posláním na zemi. Proto také M. Aurelius neschvaloval sebevraždu jako někteří jiní stoikové. Bylo by to uhýbání povinnosti, tedy slabost, ba zbabělost. Sebevražda se může dopustit jen ten, kdo nezná smysl

života a smrti. Nejvýše lze připustit sebevraždu tam, kde člověk už nemůže sloužit ctnosti.

Z panteismu vyplývala také M. Aureliovi láska k bližnímu a myšlenka všelidského bratrství.

Přesto

- z důvodů ovšem veřejných

- i on pronásledoval křesťany; jeho postoj k nim byl podobný jako Trajánův. V ohledu společenském

chtěl M. Aurelius obrodit celé lidské soužití skrze morální obrodu jedinců. Jako vladař se snažil o obrodu své říše zlepšením zvláště

zákonodárství a soudnictví. Vládu vykonával tak, že se vždy důkladně radil s odborníky. Není naším úkolem ani úmyslem

podrobně zde mluvit o obsahu Aurelioova díla. Vždyť čtenáři se chce přečíst a promýšlet sám. Předmluva má být jen uvedením do filosofických i životních souvislostí, z nichž se

Hovory zrodily. Tato morálně povzbudivá a moudrá kniha byla vždy oblíbenou četbou, zvláště v dobách pohnutých. I u nás byla hojně čtena avyhledávána, a to v několika překladech: v překladu Fr. Šírá

- Marka Aurelia Antonína, římského samovla

-

daře, zápisky, které sobě samému snesl (Jičín 1842), v částečném převodu K. Steinhausera v programu čáslavského gymnasia r. 1891

-

2, v překladu Emanuela Peroutky (Myšlenky, Praha, Laichter, 1908) a konečně v překladu Rudolfa Kuthana Hovory k sobě samému r. 1934 v Praze.

Dodejme jen ještě, že mezi slavnými čtenáři tohoto díla nacházíme i francouzského myslitele Blaise Pascala. Ludvík Svoboda

HOVORY K SOBĚ KNIHA PRVNÍ

Můj děd Verus mi dával příklad dobrého srdce, které se nedovede hněvat. /1/
Slavná památka mého otce mi byla pobídkou ke skromnosti a k mužnosti. /2/
Má matka mi vštěpovala zbožnost a štedrost a odpor nikoliv jen k špatným skutkům, nýbrž i k myšlenkám na ně; mimoto i zálibu v prostém životě, který je vzdálen přepychu. /3/

Svému pr

adědovi jsem vděčen za to, že jsem nechodil do veřejných učilišť, ale měl jsem výborné učitele doma; a také za poznatek, že se na takové věci nemá šetřit nákladu. /4/

Svému vychovateli jsem povinen díkem, že nestraním ani Zeleným ani Modrým v cirku, anie

horuji pro zápasníky se Štítem okrouhlým nebo podlouhlým; od něho jsem se učil trpělivosti v nesnázích, spokojenosti s málem, samostatnosti v práci, nevšíravosti v záležitostech jiných a nedůvěřivosti k pomluvě. /5/ Diognétos mě odvedl od malicherného pachtění, od víry v povídačky kouzelníků a čarodějů ozařívání a vymítání zlých duchů a jiné pověry; také od víry v předpovědi křepelek a odstrachu z podobných pověr; naučil mě snášet přímá slova a sblížil mě s filosofií; z jeho návodu jsem poslouchal nejprve

Bakcheia, potom Tandasida a Mařkiána, již v mládí jsem psal dialogy a oblíbil jsem si prostě

polní lehátko se zvířecí kozí a jiné podobné obyčeje hellénského života. /6/ Rustikovi jsem vděčen za poznatek, že mám zapotřebí svou povahu zlepšovat a zdokonalovat; že jsem se nedal na scestí sofistického horlitele, nepsal jsem o prázdných teoriích a neupadal

v mravoučnání a že jsem si okázale nehrál na kajícího nebo dobrodince; také za to, že jsem se zřekl rétorického a poetického krasořečnění, že se doma neepocházím v rouše filosofa

a nedopouštím se jiných takových výstředností; že své dopisy píšu prostě, asi tak, jako psal právě on ze Sinuessy mé matce; že těm, kteří se na mne rozhněvali nebo mi ublížili, vycházím ochotně a smířlivě vstříc, jakmile projeví vůli se mnou se udobřit; že jsem si zvykl pozorně číst, nespokojuji se povrchními soudy a žvanilům hned tak nepřisvědčuji; konečně i za to, že jsem se seznámil s úvahami Epiktetovými, které mi zapůjčil ze své knihovny. /7/ Od Apollónia jsem se učil nezávislému myšlení, nekolísavé rozvážnosti, která se neřídí ničím jiným než rozumem, a ustavičné duševní rovnováze, ať v prudkých bolestech nebo při ztrátě dítěte nebo v zdoluhavých nemocech. Na něm jako na živém příkladě jsem si jasně uvědomil, jak jeden a týž člověk může být i velmi rázný, a přece shovívavý. Nikdy nebyl, jak jsem si všiml, při vyučování nevrlý a svou zkušenost a obratnost ve vědeckých výkladech

zřejmě nepokládal za žádnou zvláštní přednost. Od něho jsem se také učil, jak máme přijímat takzvané přátelské úsluhy, abychom se tím neponižovali, ale abychom zase neprojevovali neuznalou nevšímavost. /8/ Od Sexta jsem se hleděl přiučit shovívavosti; byl mi vzorem otcovské vlády v rodině; od něho jsem převzal zásadu žít ve shodě s přírodou; od něho jsem se učil nelíčené důstojnosti, starostlivé pozornosti k přátelům a trpělivosti k lidem nevědomým a neuvážlivým; dovedl sedobře srovnat se všemi, takže styk s ním byl příjemnější než jakékoliv lichocení: však se také těšil právě u svých vrstevníků největší vážnosti. Jak srozumitelně a promyšleně vyvozoval a sestavoval zásady nezbytné pro život! A nikdy nejevil ani stopy hněvu, ani žádné jině naruživosti, a při své naprosté "nenaruživosti" byl zároveň zase prodchnut nejvřelejší láskou k bližnímu. Byl uznalý, ale nevťiravě, a dbal všestranného vědění - neokázale. /9/

Od gramatika Alexandra se mi dostalo poučení, že ne máme být nešetří a příkře se chovat klidem, jestliže pronesli výraz, který se přičí ryzosti nebo duchu jazyka nebo libozvučnosti, a

že jim spí

še máme slušně naznačit, jak by se to nebo ono mělo říci, ať už formou odpovědi nebo poučení nebo společného uvažování o podstatě věci, nikoli jen o onom slově, nebonějakou jinou vhodnou příležitostnou připomínkou. /10/ Fronto mě přivedl k poznání, kolik závidí a pletichářství a pokrytectví vězí v samovládě a jakta naše takzvaná šlechta obvykle mívá málo lásky k bližnímu. /11/ Platónik Alexander mě nabádal, abych se jen zřídka, a ne bez vážných důvodů, uchýloval k mluvě, ať písemné nebo listní, že "nemám kdy", a abych se tímto způsobem pod záminkou návalu práce ustavičně nevyhýbal povinnostem, které plynou z našeho vztahu k bližním. /12/ Catulus mi vštěpoval, že nemáme být nevšímaví k výtkám přátel, ba ani k výtkám bezdůvodným, a spíše se máme snažit jejich důvěru opět získat; o svých učitelích že máme celé duše mluvit uznale, jak se to vypráví o Domitiovi a Athénodotovi, a své děti milovat opravdově. /13/ Bratr Severus mi byl vzorem lásky k rodině a lásky k pravdě a spravedlnosti; jeho prostřednictvím jsem se seznámil s Thraseou, Helvidiem, Catonem, Diónem a Bratem, od něho jsem získal představu demokratické ústavy, v níž vládne spravedlnost a občanská

rovnoprávnost, a královské vlády, která si nade všechno váží svobody poddaných; mimoto ve

mně probouzel trvalou a nikdy neutuchající úctu k filosofii, dobročinnost a vrcholnou štedrost, dobrou naději a důvěru v lásku přátel a příměst k těm, jejichž jednání odsuzujeme; také přesvědčení, že se naši přátelé nemají dohadovat o tom, co od nich chceme nebo ne chceme, ale že jim to máme jasně říci. /14/ Od Maxima jsem se učil sebeovládání, nekolísavosti za žádných okolností, dobré mysli vtisnách vůbec a v ne

-
mocech zvlášť, přiměřeně povaze i vlídné i vážné, a ne -reptavému

konání povinností. Všichni byli přesvědč

eni, že smýšlí tak, jak mluví, a že nechová špatné

úmysly, ať činí cokoli. Ničemu se nedivil, ničeho se neděsil, nikdy se neukvapoval, ane váhal, nikdy nebyl rozpačitý ani sklíčený, ani nevázaně veselý, ani zase nevrlý,

ani podezíravý; byl dobročinný, smířlivý a nenáviděl lhaní; byl spíše obrazem člověka od přírody

bezvadného než sebe zdokonalujícího. Nikoho nikdy ani nenapadlo se domnívat, že je jím

přezírán, ale také se nikdo neopovážil nad něho vyvyšovat. A ve styku s ním byl zvláštní půvab. /15/

U svého otce jsem vídal vlídnost, ale i neoblomné setrvání na každém zrale uváženém rozhodnutí; také lhostejnost k takzvaným poctám a zálibu i houževnatost v práci. Rád

naslouchal těm, kteří se vytasili s návrhem obecně prospěšným, a každému měřil neúchylně,

j

ak si zasloužil. Měl zkušenost, kde je potřebí otěže přitáhnout a kde povolit, učinil přítrž důvěrným stykům s hochy, byl společenský, ale nikdy své přátele nenutil, aby s ním pokaždé stolovali nebo aby ho na cestách bezpodmínečně doprovázeli; když pak si z nějakého důvodu už stali doma, nikdy jim to neměl za zlé. V poradních schůzích aevrubně a trpělivě všechno zkoumal a neupouštěl od uvažování předčasně, spokojen s lec

-

jakými nápady. Své přátele si dovedl zachovat a jeho náklonnost k nim nikdy nebyla vrtk

avá ani zaslepená. Za všech okolností si stačil sám a vždycky býval v

dobré míře. Myslíl daleko do budoucna a předem pamatoval na každou mahčkost, aleneokázale. Odmítal ovace a všeliké lichocení, ustavičně bděl nad potřebami říše, omezoval veřejná vydání a dobře snášel i výtky v těchto a podobných věcech. Ve vztahu k bohům byl prost pověrčivosti, ve vztahu k lidem nelovil jejich přízeň, nelichotil jim, ani nenadržoval davu, nýbrž byl ve všem všudy střízlivý a pevný, vždy dbalý slušnosti a nezaváděl překotně novoty. Statků přispívajících svým způsobem k zpříjemnění života, jakých Štěstěna sdostatek dopřává, užíval stejně skromně jako bez okolků, takže z toho, co měl, zcela přirozeně se těšil, co pak neměl, toho nepostrádal. O něm nikdo nemohl říci, že je sof

ista, tlachal nebo pedant,

neboť každý vycítil, že je to zralý a dokonalý muž, nepřístupný pochlebování a schopný řídit záležitosti svoje i jiných. Mimoto si dovedl vážit opravdových filosofů, ale ostatní nezlehčoval, ani se jimi nedával zavádět. Byl roztomilý společník a veselý, ale ne nemírně. Také tělesné strážce věnoval přiměřenou péči, nikoli ovšem jako lidé, kteří přespříliš lpí na životě nebo si potrpí na hezký zevnějšek, ale nebyl v této věci lhostejný, takže při svéopatrnosti neměl takřka ani zapotřebí lékařských rad a všelijakých léků. Podivuhodné bylo, jak nezávistivě ustupoval těm, kteří si osvojili nějaké obzvláštní znalosti, např. v řečnictví nebo v oboru práva nebo v etice nebo v některých jiných věcech, a jak jim

býval nápomocen, aby došli u

znání, každý podle svých zvláštních předností. Ačkoli ve všem všudy šetřil zděděných zvyklostí, přece si nijak okázale nehrál na strážce zděděných řádů. Byl nepřítel změn a neklidu, rád setrval na týchž místech a při témž zaměstnání a třeba i po prudkých záchvatech bolení hlavy ihned se zase ujímal svých obvyklých prací s mladickou

čilostí. Tajemství nemíval mnoho, ba spíše pramálo a velmi zřídka, a to ještě jen v záležitostech veřejných. V pořádání slavnostních her, v podnikání staveb, v

rozdělování peněžitých darů a podobných věcech byl rozvážný jako muž, který má na zřeteli jen to, co je nutno činit, nikoliv uznání začín. Nikdy se nekoupal v nevhodnou dobu, nebyl posedlý stavební horečkou a nehloubal o jídle ani o jakosti a barvě oděvů nebo o půvabech mladých otroků. Neměl v sobě nic nepřívětivého, nic zarážejícího ani ukvapeného, nic, čemu by se mohlo říci výstřední, ba spíše míval všechno dopodrobna rozváženo, jako by měl času nazbyt, klidně, spořádaně, nezvratně

a v do

konalé shodě s povahou věci samé. Na něho se, myslím, dobře hodilo to, co se připomíná o Sokratovi, že se totiž dovedl i odříkat i užívat právě tam, kde si většina lidí počíná v odříkání slabošsky a v požitcích nestřídmě. Ale dovést obojí, mužně se odříkat i nepřebrat, je znak

povahy dokonalé a nezdolné, jakou projevil on za nemoci Maximovy. /16/

Bohům děkuji za to, že jsem měl dobré dědy, dobré rodiče, dobrou sestru, dobré učitele, dobré druhy i skoro všechny dobré příbuzné a přátele; také za to, že jsem se na nikom z nich z

unáhlení n

eprovinil, ačkoli jsem měl takovou povahu, že bych se asi byl něčeho podobného dopustil, kdyby se byla naskytla příležitost; ale dobrodiním bohů nikdy nenastaly okolnosti, které by mě byly uvedly v pokušení. Bohům děkuji i za to, že jsem nebyl příliš dlouho vychováván u dědovy milostnice, že jsem si uchoval květ mládí neporušený a nevyspěl v muže předčasně, ba spíše později, než je obvyklé; též za to, že jsem byl podřízen vladaři a otci, který dovedl ze mne vykořenit všechnu domýšlivost a přivést mě k poznání, že je docela dobře možné žít u dvora, a přitom se obejít bez osobní stráže, bez honosných oděvů, bez pochodní a soch a jiných okázalostí, ba že semohu chovat jako prostý občan, aniž se proto jevím méně důstojný a méně dbalý svých vladařských povinností k státu.

Také jsem jim vděčen za to, že se mi dostalo takového bratra, který mě svou povahou dovedl nabádat k bedlivému pozorování sebe sama a zároveň mě oblažoval svou úctou a oddaností; za to, že se mi nenarodily děti nena-

dané a znetvořené; za to, že jsem neměl příliš velké úspěchy v řečnictví a v básnictví ani v ostatních oborech, které by mě byly bezpochyby trvale zaujaly, kdybych byl pozoroval, že v nich zdárně prospívám; za to, že jsem bez otálení dopomohl svým vychovatelům k důstojenství, po nichž nepochybně toužili, a nikdy jsem je, ač dosud mladé, neodbýval slibováním, že tak učiním později; za to, že jsem poznal Apollónia, Rustika a Maxima; za to, že jsem si tak často a živě uvědomoval pravou podstatu života shodného s přírodou: úctu k bohům a darům jimi udělovaným, k jejich přispění avnuknutí, neboť nic mi nebrání žít už nyní ve shodě s přírodou, já však že svou vlastní vinou stále ještě v tom pokulhá vám z neposlušnosti napomenutí a takřka pokynů božích; také jsem jim vděčen za to, že mé zdraví po tak dlouhou

dobu obstálo v takovém životě; že jsem se zdržel styků s Benediktou a 8 Theodotem a také později jsem z náruživostí lásky vystřízlivěl; i za to, že mnohdy, ať rozhněván na Rustika, přece jen jsem si nedovolil nic, čeho bych byl potom litoval; že má matka, již bylo souzeno

zemřít v mladém věku, alespoň svá poslední léta strávila u mne; že kdykoli jsem si přál pomoci člověku chudobnému nebo nějak strádajícímu, nikdy jsem nemusil

slyšet, že nemám na to peněz, a že mě samé honepostihla podobná tíseň, abych musil od jiného něco přijímat; že se mi dostalo dobré ženy, tak povolné, tak oddané a tak prosté; že jsem měl s dostatek schopných vychovatelů pro svéděti; že se mi prostřednictvím snů dostalo leckteré pomoci, zejména proti chrlení krve a závratím;

a konečně, když jsem zatoužil po filosofii, že jsem neupadl do rukou nějakého sofisty a nemařil čas planým spisováním nebo rozebíráním sylogismu nebo hloubáním ohvězdářských záhadách. Neboť všechny tyto věci vyžadují pomoci bohů a přízně osudu. /17/

Vzem

i Kvádů nad Granuou Hned ráno k sobě promlouvej takto: Setkám se s člověkem všetečným, nevďečným,

domýšlivým, potutelným, závistivým a sobeckým. Všechny tyto vady vyplývají z jejich neznalosti dobra a zla. Já však jsem dospěl k poznání, že dobro svou přirozeností je krásné a

zlo je ošklivé a že také přirozenost právě toho, kdo chybuje, je příbuzná s mou, nikoli snadúčastí na téže krvi nebo rodu, nýbrž na témž rozumu a jeho božském podílu:

nemohu tedy od nikoho z nich utrpět škodu, neboť nikým se nedám zlákat k ničemu ošklivému; také se však nemohu na svého příbuzného hněvat ani se s ním nepřátelit,

neboť jsme stvořeni k součinnosti, zrovna jako nohy, ruce, jako oční víčka a obě čelisti. Proti sobě pracovat by tedy bylo proti přírodě; pracujeme pak proti

sobě, jestliže se hněváme druh na druh a od sebe se odvracíme. //Ať už jsem

cokoli ten já zde, je to jen trocha masa, troche živočišného dechu a vůdčí rozum. Nech knihy knihami, nerozptyluj se jimi, není ti to dovoleno. A jako bys už měl zemřít, tou

trochou masa pohrdej; je to jen krvavý kal a kosti a osnova šlach, cév a tepen. Také si všimni,

co je to dech! Proud vzduchu, a to ještě nikoli nepřetržitý, nýbrž co chvíli

vydechovaný a

hned zase pohlcovaný.

Třetí pak část je vůdčí rozum. O ní rozjímej takto: Jsi už stařec; a proto ji nenechávej déle v porobě a nedovoluj, aby jí zmítaly sobecké pudy jako loutkou, ani aby reptala na svůj přítomný osud nebo aby naříkala na budoucnost. /2/

KNIHA DRUHÁ

Díla boží jsou plna prozřetelnosti, ale ani díla náhody nejsou bez přirozené spojitosti a souvislosti s tím, co se děje řízením prozřetelnosti. Z ní vyvěrá vše. Jí dlužno přičíst i všechno nevyhnutelné a zároveň žádoucí vesmírnému celku, jehož součástí jsi také ty. Ale to, co vyžaduje přirozenost vesmírného celku a co přispívá k jeho zachování, je dobrem i každé jednotlivé části přírody; vesmír pak zachovává přeměny, a to jak prvků, tak i těles z nich složených. -

Na těchto poznatcích přestaň a ty ať jsou stále tvými zásadami; a žížeň po knihách zapuď, abys neumíral roztrpčen, nýbrž s opravdovou oddaností a upřímnou

vděčností bohům. /3/ Vzpomeň si, jak dlouho jsi otálel s těmito úvahami a kolikrát jsi dostal od bohů lhůtu, a neužil jsi jí! Musíš si už konečně uvědomit, jakého světového celku jsi částí a jakého světo

vládce jsi

výronem; a že máš vymezenou lhůtu! Jestli ji neužiješ k vyjasnění své duše, pomine, jako i ty

pomineš, a už se nikdy nevrátí. /4/
Každou chvíli dbej usilovně toho, abys konal svůj úkol jako Říman a jako muž se svědomitou
a nestrojenou opravdovostí, s vřelou láskou k bližním, nezávisle a spravedlivě a aby ses nadobro vyprostil z
myšlení na všechno ostatní. A jistě se vyprostíš, budeš
-li podnikat každé
dílo tak, jako by bylo poslední v tvém životě, cílevědomě a bez zarytého odporu k
příkazům
rozumu
, bez pokrytectví a bez reptání na osud ti určený. Vidíš, jak málo věcí stačí
si osvojit, aby tvůj život plynul šťastně a bohu libě! Zajisté ani bohové nebudou nic více
požadovat od toho, kdo šetří těchto zásad. /5/
Jen se snižuj, má duše, dále se snižuj; a
le pak už nebudeš mít kdy, abys měla v úctě sebe, neboť jen jeden život má každý. A
ten tvůj už je málem u konce, a ty pořád ještě nemáš úctu k sobě a raději skládáš své
štěstí v duše jiných. /6/ Rozptyluje tě něco zvenčí? Nuže, dopřej si času, aby ses
přiučil něčemu opravdu dobrému, a přestaň bloudit na zdařbůh! Ale musíš se
vystříhat také jiného poblouzení: neboť zpozdíle sivedou i ti, kteří se v životě lopotí do
únavy, ale nemají před sebou cíl, k němuž by zamířili každou svou snahou a vůbec
každou před
stavou. /7/
Nesnadno lze najít člověka, který by byl nešťasten proto, že si nevšimá, co se děje v
dušíně jeho jiného; kdo však nesleduje každé hnutí své vlastní duše, je nešťasten v
každém případě. /8/ Stále musíš mít na mysli toto: jaká je přirozenost ves
mírného celku a jaká je tvoje, v jakém
vztahu je ta k oné a jaká asi je to část a jakého celku, a že ti tedy nikdo na světě
nemůže bránit jednat a mluvit pokaždé v souhlasu s přírodou, jejíž jsi součástí.
/9/ Theofrastos ve svém srovnávání lidských provinění, pokud je ovšem možné něco
takového v širším smyslu srovnávat, správně filosoficky dovozuje, že těžší jsou
přečiny spáchané z popudu chťičů než z hněvu: neboť rozhněvaný se odvrací od
příkazů rozumu s pocitem jakési síllosti a tajné sklíčenosti, kdežto člověk chybující z
popudu chťičů se dává přemoci pocitem libosti a projevuje tudíž ve svých poklescích
větší míru nekázně a slabosti. Správně tedy z toho vyvodil Theofrastos případný
filosofický závěr, že trestuhodnější je přečin spáchaný z
libosti než z tí
losti. Vůbec pak rozhněvaný se spíše podobá člověku, který byl napřed

bezprávím dotčen a lítostí k hněvu donucen, naproti tomu druhý se odhodlává k
bezpráví ze své vůle, neboť se dává strhnout k leč jakému skutku svými chťiči. /10/
Jednej, mluv a mysli usta
vičně tak, jako by ses už měl rozloučit se životem! Jestliže bohové jsou, pak odchod
z tohoto světa není pranic hrozného, neboť v žádné zlotě jistě neuvrhnou; jestli
nejsou nebo se o lidské věci nestarají, pročpak dále žít ve světě bez bohů
a bez prozřetelnosti? Ale bohové jsou, o lidské věci se starají a vložili naprosto v moc
člověka, aby neupadl v opravdové zlo; a kdyby bylo snad ještě nějaké jiné zlo, také by
se byli postarali, aby bylo v moci každého člověka v ně neupadnout. Co však nečiní
horším člově
ka samého, jak by

mohlo učinit horším jeho život? Vesmírná příroda byla by to přece nepřehlédla ani znevědomosti, ani z vědomé nemohoucnosti něco takového zamezit nebo napravit, ani z

nedostatku schopnosti nebo dovednosti by se byla nedopustila tak povážlivého omylu, aby se dobra i zla dostávalo stejně lidem dobrým jako zlým bez rozdílu. A právě smrt i život, sláva i ponížení, bolest i rozkoš, bohatství i chudoba

- to

všechno bývá stejně údělem dobrých jako zlých, neboť to není ani krásné, ani ošklivé; te

dyanidobro, ani zlo. /11/

Jak rychle všechno zaniká: ve světě lidé, ve věčnosti povědomí o nich! Také všechno, co jsemyslům přístupné, a zejména to, co rozkoší vábí či bolestí odstrašuje nebo se v zaslepenosti

velebí - jak je to vše bezcenné, malicherné

, poskvrněné, jak pomíjivé a mrtvé, o tom rozjímat přísluší naší rozumové schopnosti. Kdo jsou oni, jichž vratké soudy a hlasy udělují slávu? Co je to zemřít? Přihlédneme

-

li k věci samé o sobě a odloučíme

-li od ní rozumovým rozborem všechny domysly obrazno

sti, pak nebudeme pokládat smrt za nic jiného než za úkon přírody:

bojí-

li se však někdo úkonu přírody, je dítě. Ale smrt je nejen úkon přírody, nýbrž přírodě dokonce prospívá.

-

Také o tom třeba rozjímat, jak se člověk dostává do styku s bohem, kterou částí své bytosti a jak si potom vede tato jeho

část. /12/ Není většího ubožáka, než je člověk, který podle slov Pindarových zkoumá hlubiny zemské" ausiluje vypátrat, co se asi děje v duších jeho bližních, aniž tuší, že by stačilo, kdyby se

zabýval jen božs

tvem ve svém nitru a jemu opravdově sloužil. Záleží pak tato služba v tom, aby je chránil před skvrnou náruživostí, těkáním bez cíle a reptáním na kterýkoli skutek bohů lidí; neboť všechny božské činy si zaslouží úctu pro dokonalost bohů a všechny činy l

idské

mají nám být milé pro naše spříznění s bd

-

ini, ba leckdy si zaslouží jistou měrou i politování

pro lidskou neznalost opravdového dobra a zla, což je nemenší vada než neschopnost

rozeznávat bílé od černého. /13/ kdybys měl být živ tři tisíce let a třeba i desetkrát tolik, buď přesto pamětliv toho, že nikdeneztrácí jiný život než ten, který právě žije, a že jiný život nežije než ten, který ztrácí. Vyjdetedy nejdelší život najedno s nejkratším; neboť přítomnost je všem stejná a ztracená nám nenáleží

, a tak se jeví to, co ztrácíme, jenom jako okamžik. Vždyť nikdo přece nemůže pozbytí minulosti, ani budoucnosti, neboť jak by ho kdo mohl připravit o to, co nemá? Je tedy potřebí stále mít na paměti toto í: za prvé, že veškeré dění je od věčnosti stejn

o-tvárné a v

určitých obdobích se opakuje a že je tedy lhostejné, zdali pozoruješ tytéž věci sto či dvě stě let

či celou věčnost; a za druhé, že i nejdéle žijící i nejdříve umírající ztrácí stejné, neboť je to právě jen přítomnost, již může pozbyt, vždyť přece má jenom ji, a co nemá, to nemůže ztratit.

/14/

Všechno záleží na představách. To zřejmě plyne z výroku kynika Monima; a zřejmá je i cenatost výroku, jestliže se z něho vybere právě jádro. /15/

Nejvíce se lidská duše snižuje, kdykoli se svou vlastní v inou stává hlízou a takřka vředem vesmíru; neboť nespokojenost s kteroukoli životní událostí je odpadlictví od přírody, v jejíž oblasti jsou zahrnuty přirozenosti všech ostatních bytostí. Za druhé se duše snižuje, kdykoli se nelibostí odvrací od někoho z lidí nebo se dokonce obrací proti němu s úmyslem mu škodit, jak to dělávají duše rozhněvaných. Za třetí se snižuje, jestliže se dává přemoci rozkoší nebo bolestí. Za čtvrté, jestliže se přetváří a jedná nebo mluví pokrytecky a proti pravdě. A za páté, jestliže své skutky a snahy nezaměřuje k určitému cíli, nýbrž jedná nazdařbůh a nedůsledně, ačkoli se přece i nejneopatrnější věci mají dít se zřetelem k cíli. Konečný pak cíl rozumných bytostí jest podříditi se rozumu a řádu státu s nejctihodnější ústavou. /16/ Trvání lidského života je bod, jeho podstata -

? neustálé proudění, smyslové vnímání je kalné, složení celého těla náchylné k rozkladu, duše

-

ěarovný kruh, náš osud

-

záhada, naše pověst

-

plod libovůle. Úhrnem řečeno: všechno, co se vztahuje k tělu, je proud změn, a co se vztahuje

k duši, sen a dým, život je boj a putování cizinou a posmrtná sláva - zapomínání. Co nás tu

tedy může bezpečně vést? Jedno jediné

-

filosofie. A její příkaz je, abychom božstvo ve svém nitru chránili před zneuctěním a úhonou a dopomáhali mu k vítězství nad rozkoší i bolestí, abychom nic neudělali nazdařbůh, nic podvodně ani pokrytecky a abychom byli nezávislí na činnosti nebo nečinnosti kohokoli jiného; abychom se ochotně podrobovali všem událostem i údelům s přesvědčením, že k nám přicházejí tamodtud, odkud jsme přišli my sami, a konečně abychom očekávali smrt s odevzdanou myslí jako přirozené rozloučení prvků, z nichž se každé stvoření skládá. Není-

li však pro prvky samé nic hrozného v tom, že se každý z nich ustavičně přeměňuje v jiný, proč by se kdo děsil přeměny a rozkladu všech dohromady? Vždyť se to děje ve shodě s přírodou; a co se děje ve shodě s přírodou, není zlo. /17/

Psáno v Carnuntu

KNIHA TŘETÍ

Je třeba mít na mysli nejenom to, že se život každým dnem krátí a že se jeho zbytek zmenšuje, ale je potřebí se zamyslet i nad tím, že i kdyby byl člověk déle živ, je přece jen nejisté, zdali potom i nadále jeho rozum stejnou měrou stačí na chápání

všeho dění a nauvažování, které směřuje k poznání věcí božských i lidských. Neboť začne

-

li člověk na duchutupět, pak sice ještě nepřestává jeho dýchání, trávení, vytváření představ, funkce jeho pudů a podobná činnost, avšak už předtím v něm uhasíná schopnost sebe sama ovládat, každou povinnost si ve všech bodech uvědomovat, všechny jevy náležitě rozbírat a rozjímat zejména o tom, zdali už je načase ze světa odejít, a o jiných podobných věcech, které vyžadují dokonale vytříbenou soudnost. Třeba si tedy pospíší nejen proto, že jsme každou chvíli k smrti blíž, ale také proto, že schopnost sledovat a chápat všechno dění utuchá už dřív.

Povšimnutí zasluhuje také to, že i průvodní jevy přírodního dění mívají zvláštní zajímavý půvab. Tak například: jestliže se peče chléb, leckteré jeho části popraskají, a právě tyto pukliny, které jsou do jisté míry proti pekařovu záměru, vypadají jaksi hezky a budí zvláštním způsobem chuť k jídlu. Také fíky, když jsou nejzralejší, praskají. Přezrálým olivám dodává zvláštní krásy právě to, že nemají daleko k hnilobě. Také klasy sklánějící se k zemi, svažující se lva, pěna vytékající kancům z tlamy a mnohé jiné úkazy mají daleko do krásy, jestliže pozorujeme každý z nich sám o sobě, přesto však, poněvadž provázejí přírodní dění, přispívají k jeho ladnosti a mívají svůj půvab, takže oku vnímavému a schopnému hlubšího porozumění pro dění ve vesmírném celku jistě se bude zdát téměř každý i z těchto průvodních jevů v celkovém uspořádání čímsi osobitě hezkým. Takový pozorovatel se zadívá se stejným

zálibením na skutečný chřtán šelmy jako na jeho zpodobení malířem nebo sochařem a svým pronikavým okem vystopuje zrovna tak půvab zralosti stařeny a starce jako kouzlo mládí u dětí. Mnohé takové příklady se arci nebudou zdát přesvědčivé každému, nýbrž jen tomu, kdo má ryze důvěrné vztahy k přírodě a k jejím dílům. /2/ Hippokratés vyléčil mnoho nemocí, a sám se pak rozstonal a zemřel. Chaldeové mnoha lidem předpověděli smrt, a potom svému osudu také neušli. Alexander, Pompeius

a Caius Caesar

tolikrát vyvrátili ze základu celá města a v bitevních řadách pobili myriády jezdců i pěších, akonečně se také sami rozloučili s životem. Hérakleitos, když se tolik nahloubal o zániku vesmíru ohněm, zemřel vodnatelností, na celém těle natřen hnojem. Démokrita zahubily vši,

Sokrata jiné vši. Proč tohle všechno? Vstoupils na loď, plul jsi a přistál: vystup! Bude-li to v

nový život, pak ani ten nebude bez bohů; pakli ve smyslovou necitnost, skončí se tvé strasti i

slasti a tvé sloužení ná

době nekonečně horší, to je oné části tvé bytosti, která se podrobuje té vyšší: a ta vyšší je

-

božský rozum v tobě, ona pak

- zemitý a krvavý kal. /3/

Neutrácej zbytek svého života přemýšlením o jiných, jestliže to nemá vztah k něčemu obecně prospěšnému (tím se jen připravuješ o možnost jiné činnosti): tedy

všelijakým hloubáním otom, co ten nebo onen dělá a proč asi, co mluví a o čem přemýšlí a co asi má za lubem, a o jiných takových věcech, které způsobují, že se uchyluješ od sledování své vlastní vůdčí části

Dlužno tedy vyloučit z řady našich představ i všechno libovolné a jalové, jmenovitě pakvšetečnost a zlomyslnost, a je potřeba si navyknout jen takovému přemýšlení, abys na otázkuzčistajasna danou: "Nač ted myslíš?" mohl neprodleně a upřímně odpovědět:

"Na to"o na to",

tak aby z toho bylo ihned patrné, že veškeré tvé myšlení je prosté, přátelské a hodné společenského tvora, který se zdržuje pomýšlení na rozkoše a požitky vůbec a právě tak iřevnivosti, závisti, podezřavosti i jiného podobného, nad čím by ses musil rdít, kdyby ses

doznával, že ses právě tím v duchu obíral. Vždyť takový člověk, který ani chvíli neotálí s tím, aby se už přiřadil k nejlepším, se stává jakýmsi knězem a služebníkem bohů právě svým důvěrným stykem s božstvem, které sídlí v jeho

nitru. Toto pak uzpůsobuje člověka, aby žil neposkvřeně chtíči, nezraněn jakoukoli strastí, nezdeptán jakoukoli potupou, odolný vůči každé špatnosti, aby byl zápasníkem v největším zápase, ve vítězném boji 8 náruživostmi, aby byl hluboce prodchnut spravedlností,

aby z celé své duše vítal všechny příhody i úděly a aby přespříliš nehloubal o řečích askutcích a zámyslech jiných lidí, ledaže to bezpodmínečně žádá obecný prospěch. Neboť jedinou pobídkou k činnosti jsou mu jeho povinnosti a předmětem jeho ustavičných úvah je,

jaký asi je jeho úděl v osnově vesmírného celku; tyto své povinnosti svědomitě plní, svůj úděl pak pokládá z přesvědčení za dobrý, neboť úděl jednomu každému určený je zároveň jeho "přínos", zároveň i "příspěvek" vesmírnému celku.

Také má n

a paměti, že všechny rozumné bytosti jsou vespolek spřízněny a že je třeba vesmyslu lidské přirozenosti pečovat o všechny lidi, ale není třeba dbát mínění všech lidí, nýbrž jenom těch, kteří žijí ve shodě s přírodou; a pokud se týká lidí, kteří takto nežijí,

tu má

neustále na paměti, jak si asi vedou doma i mimo dům, ve dne i v noci, jací jsou a v jaké asi společnosti se poskvřňují. Proto nepřikládá ani chvále takových lidí nejmenší cenu, neboť jistě nejsou spokojeni ani

sami se sebou. /4/ Nic nekonej neoc

hotně ani sobecky, nic nerozvázně ani s nechutí! Nehal své myšlenky vcetky krasořečnictví, nebud' rozvláčný ani všetečný! A mimoto ať ono božstvo v tobě je vůdcem bytosti silné, důstojné a společenské, pravého Římana a vladaře, který se postavil na

stanovi

ště, na němž poslušně, aniž se musil dokládat přísahou nebo svědectvím kohokoli, očekává povel k odchodu ze života. A hled' si osvojit jasnou mysl a nezávislost jak na pomocivnější, tak i na onom klidu, který by ti mohli zajistit jiní.

Zkrátka: stůj sám zpřímá, nikolizpřimován! /5/

Nalézáš-

li v lidském životě něco lepšího, než je spravedlnost, pravda, uměřenost a mužnost avšak než je stav duše, která je spokojena sama se sebou (což tě uzpůsobuje k činům podlesprávného rozumu) a spokojena i s údělem osudu, pokud se co přihází mimo lidskou vůli

-vidíš-

li tedy něco lepšího než toto, pak se celým srdcem k tomu obrať a objevenéhonejlepšího užívej! Pakli se ti nic nejeví lepším, nežli je právě božstvo, které sídlí v tobě, které si podrobilo své vlastní chtíče, které bedlivě zkoumá každou představu, které se vyprostilo, jak tomu říkal Sokrates, ze "svodů smyslů" a sebe podřídilo bohům a pečlivě se stará o lidi

-

jestli všechno ostatní shledáváš méně významným a méně cenným nežli toto, ničemu jinému

ve svém srd

ci nevykazuj místo! Neboť jakmile se přikloníš k něčemu jinému a sejdeš ze svécesty, pak už si nedokážeš tak neúchylně, nadevše jiné cenit ono vlastní dobro, které ti

opravdu náleží.

S tímto dobrem, které se zakládá na rozumu a společenském cítění, se naprosto nesmí

srovnávat cokoli jinorodého, jako například chvála davu, vysoké hodnosti, bohatství nebo smyslné požitky. Neboť toto všechno, i když ti jenom nakrátko zalahodí, rázem tě přemůže a s sebou strhne. Ty však, pravím, upřímně a svobodně si zvol to lepší a toho se přidržuj! Lepší pak je to, co je prospěšné. A je

-

li ti to prospěšné jako bytosti rozumné, dbej toho; jestli jen jako živočichu, vyslov se o tom asvou soudnost chraň před zaslepením, aby tvé rozhodnutí bylo neoblomné!

/6/ Za prospěšné nikdy neuznávej to, co by tě mohlo někdy přimět zrušit věrnost, zpronevěřit secti, zanevřít na ně koho, podezírat ho či proklínat, přetvařovat se nebo se roztoužit po něčem, co má zapotřebí stěn a zácloň! Kdo dá přednost rozumu, svému to božstvu, a posvátné službě jeho vznešenosti, nebude hrát tragédii, nebude naříkat, nebude toužit ani po samotě, ani pohlučné společnosti, a což je nejdůležitější

-

nebude ani na životě lpět, ani z něho utíkat avšak mu nebude záležet na tom, zdali jeho duše bude v těle uzavřena na delší či kratší dobu.

Neboť i kdyby se měl rozloučit s životem třeba ihned, odejde tak poslušně, jako kdyby měl vykonat kteroukoli jinou věc, kterou je možno provést čestně a řádně; a jenom toho se bude po celý život vystříhat, aby svou duši nevydával napospas změnám, jaké nesluší bytosti rozumné a společenské. /7/ V duši člověka ukázněného a dokonale očištěného se nenajde nic hněsavého, nic potřísněného ani pod povrchem zkaženého. A osud nepřerušuje jeho život před ukončením, jak by se mohlo říci o tragickém herci, kdyby odcházel z jeviště, ještě než svou úlohu v dramatu skončil a dohrál.

Také v něm není pranic otrockého, nic líčeného, nic závislého ani nedružného, nic nesamostatného ani potměšilého. /8/ Važ si daru své soudnosti: ona je schopna zaručit, aby ve tvé vůdčí části už dále nevznikaly soudy, které by se nesrovnávaly s přirozeným určením rozumné bytosti. Toto přikazuje uvažlivost a přichylnost k lidem i odevzdanost do vůle bohů. /9/ Přidržuj se tedy jen těchto několika zásad a všemu ostatnímu dej výhost! Také měj na paměti ještě to, že každý prožívá jen přítomnost

- tento okamžik: všechny ostatní chvíle jsou dílem
prožity, dílem v neznámu. Nepatrná je tedy doba, kterou každý žije, nepatrný je
koutek země,
kde žije, nepatrná je i sebedelší posm
rtná sláva šířená pouhou posloupností lidiček, kteří conevidět také zemřou a
kteří neznají ani sebe samé, natož někoho dávno a dávno zemřelého.

/10/

K řečeným zásadám budiž připojena ještě jedna: o každé věci, která právě zasahuje
do tvých představ, si utvoř přesný pojem neboli obraz, abys ji viděl, jaká je ve
skutečnosti svou podstatou, obnažená, jako celek i ve svých součástech, a aby sis
dovedl pravým jménem označit jak ji, tak i jednotlivé části, z nichž se skládá a v něž
se opět rozpadne. Neboť nic

ne
přispívá k duševnímu zušlechtění takovou měrou, jako když dovedeš metodicky
správně zkoumat každou věc, která tě v životě potkává, a pokaždé na ni nazírat tak,
že ti ihned vysvitne, jakému vesmírnému celku a jaký asi užitek ta věc přináší, jakou
má cenu vz
hledem

k veškerenstvu a jakou vzhledem k jednotlivci, pokud je občanem nejvyššího státu, k
němuž ostatní státy jsou v poměru jednotlivých domů k městu. Ptej se tedy: kterápak
je to věc, jež mited' vnuká představu, z jakých částí se skládá, jak dlouhého trvání je
svou přirozeností schopna a kterou ctnost mám vzhledem k ní osvědčit, například
mírnost, mužnost, pravdomluvnost, věrnost, prostotu, soběstačnost nebo některou
jinou? A proto si při každé jednotlivosti říkej: tohle přichází od boha; ono opět vzniká
nepřetržitou, samým osudem zosnovanou spojitostí jednotlivých příčin, či jejich
náhodným sběhem; onoho se mi zase dostává od mého soukmenovce, příbuzného či
druha, který ovšem neví, co je vesmyslu jeho lidské přirozenosti. Já však to vím; a
proto s ním zacházím podle přirozeného zákona společenskosti laskavě a
spravedlivě, ale zároveň mám na zřeteli pravou cenu věcívnějších. /11/

Konáš-

li svou denní povinnost podle příkazů správného rozumu

-

horlivě, neoblomně, v dobrévůli a nikdy jen jako něco vedlejšíh
o, a uchovávaš-

li ono své božstvo v ryzí čistotě, jako bys je měl vrátit už ted, slučuješ

-

li to obojí, aniž co dále očekávaš nebo se Čeho bojíš, nýbrž setrvávaš na konání
přítomné povinnosti ve shodě s přírodou a na statečné pravdivosti v každém slově i
výroku, pak budeš v životě šťasten. A vůbec nikdo tomu nemůže zebranit. /12/

Jako lékaři mají vždycky po ruce své nástroje a nože k bezodkladným zákrokům,
právě tak ity měj pohotově své zásady, abys chápal věci božské i lidské a abys
činil všechno, i to

nej

nepatrnější, tak jako člověk pamětlivý vzájemné souvislosti jich obou. Neboť
nic lidského zdárně nevykonáš bez současného zřetele k božskému, a ani naopak.

/13/ Netěkej dále bez cíle! Sic se už nedostaneš ke čtení vlastních zápisků ani dějin
starých Římanů a Keků ani svých výpisků z jejich děl, které sis nechával na dni svého
stáří. Pospíchej tedy k cíli, dej výhost planým nadějím a pomáhej sám sobě, jestliže o
sebe dbáš, pokud ještě čas! /14/ Lidé nevědí, co všechno znamenají slova krásť, síť,

kupovat, odpočívát, znát svou povinnost; to totiž nelze vnímat očima, nýbrž jakýmsi jiným zrakem. /15/ Tělo, duše, rozum: tělu náleží smysly, duši pudy, rozumu zásady. Vnímat a vytvářet si představy dovedou take zvířata; zmítat se pudy jako loutka dovedou i šelmy a chlípníci, ba i Falaridové a Neronové; řídit se rozumem v činech zdánlivé povinnosti dovedou i neznabozi i vlasti zrádci i hříšníci při zavřených dveřích.

Je

-li

tedy to ostatní jmenovaným tvorům společné, pak jako zvláštní znak dobrého člověka zbývá to, že všechny příhody i úděly osuduvítá a rád přijímá, že božstvo, které sídlí v jeho srdci, neposkvřuje a neuvádí změní představ

do zmatku, nýbrž si je uchovává v

idné, a to tím, že boha řádně poslouchá, nic nemluví proti pravdě a nic nečiní proti spravedlnosti. A i kdyby mu nikdo z lidí nevěřil, že žije prostě, čestně a radostně, přesto se na nikoho nehněvá a

nedá se odvrátit od cesty, která vede k cíli života, k n

ěmuž má dospět s čistým srdcem, klidný, poslušný a ochotně smířen se svým životním údělem. /16/

KNIHA ČTVRTÁ

Vede-

li si vládnoucí část v nás přirozeně, pak se chová k životním příhodám tak, že se dané možnosti vždycky snadno přizpůsobuje. Nedává se totiž zaujmout pro žádný určitý předmětčnosti, nýbrž spěje za svými vyššími cíli podmíněčně; to pak, co se jí staví v cestu, si přetvořuje v látku, právě tak jako oheň, když se zmocňuje předmětů do něho padajících; nějaký slabý

plamínek by se jimi udusil, ale

sálající oheň si rázem přivlastní to, co se mu řítí do cesty, stráví to a právě tím se rozhoří ještě více. // Žádné dílo nekonej nazdařbůh a ne jinak než podle zásad dokonalého umění! /2/ Lidé si hledají místa, kam by se uchýlili: venkov, pří

-

moří, bory. Však i ty nezřídka zatoužíš po něčem takovém. Ale to všechno je svrchovaně zpozdilé, neboť v kteroukoliv chvíli se ti zachce, můžeš se uchýlit v sebe sama. Vždyť nikde nemá člověk klidnějšího ani neruše

-

nějšiho útulku než ve své vlastní duši, zejména ten, kdo má v sobě takové hodnoty, že stačí donich nahlédnout, a ihned se ocitá v dokonalé pohodě; tato pohoda pak podle mého soudu není nic jiného než pocit mravní spořádanosti. A proto si neustále doprávej tohoto útulku a zotavuj se; krátké a prosté ať jsou zá

sady, které

jen ti zatanou na mysli, stačí, aby každé tvé roztrpčení spláchly a tebe provázely smířeného stím, k čemu se vracíš. Načpak jsi vlastně roztrpčen? Snad na lidskou špatnost? Pak se tedy zamysli nad zásadou, že rozumné bytosti jsou zde kvůli sobě navzájem, že snášenlivost je

dílem spravedlnosti a že lidé chybují neúmyslně, a také nad tím, kolik už lidí navzájem nepřátelých, k sobě podezíravých a nenávistných se střetlo, kleslo v hrob a obrátilo se v prach, a už konečně se uklidni! Ci tě roztrpčuje tvůj úděl ve vesmírném celku? Pak si v paměti obnov tuto dvojí možnost: buď jest prozřetelnost, nebo jen vír atomů, a vzpomeň si nad úkazy o tom, že vesmír je vlastně stát. Ci tě stále ještě zneklidňují stavy tvé tělesnosti? Pak se tedy rozpomeň, že myslící duch,

jakmile se jednou uzavře v sebe a uvědomí si svou vlastní sílu, naprosto se nesměšuje ani s mírnými, ani s prudkými vzruchy živočišné duše, a pak na všechny zásady, které jsi kdy slyšel o bolesti a rozkoši a kterým jsi dal za pravdu! Ci se snad

budeš znepokojoval směšnou touhou po slávě? Pak si tedy všimni, jak rychle se na všechno zapomíná, nahlédni v propast času bez začátku a bez konce, všimni si dutého zvuku pochvaly, vrtkavosti a nesoudnosti těch svých takzvaných velebitelů a těsného prostoru, na nějž je omezena všechna sláva! Neboť celá země je bod, a jak malinkým jejím koutkem je místotvého dočasného pobytu! A jak málo je v něm těch, kteří tě budou zahrnovat chválou, a jací asi jsou to lidé!

Napříště tedy nezapomínej se uchylovat v tento svůj malý "štátek" a především senerozptyluj a po ničem neprahní, nýbrž buď svobodný a dívej se na věci jako muž, jako člověk, jako občan, jako smrtelný tvor! Z těch pak zásad, k nimž budeš přihlížet, měj zejména pohotově tyto dvě: za první, že věci se nedotýkají duše, nýbrž trvají mimo ni v nehybném

klidu, a že každé tvé znepokojení vyvěrá toliko z představy v tobě; za druhé, že všechno to, co tu vidíš, se co nevidět přemění a pak už nebude; a kolik všelijakých přeměn jsi už sám zažil, měj stále na

mysli! Vesmír -
přeměna; život

-

představa. /3/

Je-

li nám společná schopnost myšlení, pak i rozum, jímž jsme schopni rozumně myslit, jenám společný; je

-

li tomu tak, pak také rozum, který nám přikazuje, co činit a co nikoliv, jenám společný; je

-li tomu tak, pa

k je nám společný i zákon; je

-

h tomu tak, jsme spoluobčané;

je-

li tomu tak, pak jsme podílňící nějaké ústavy; je

-

li tomu tak, pak je tedy vesmír vlastně stát. Neboť na které asi jiné společné ústavě by mohlo mít podíl veškeré lidské pokolení? A odtud, z to

hoto společného státu, máme právě i svou schopnost myslivou, rozumovou a zákonodárnou.

Či odkud jinud? Neboť jako to zemité mi bylo přiděleno z některých částí zemských a jako tokapalné z jiného zase prvku a jako můj živočišný dech a teplo a to, co je ve mně příbuzné ohni, pochází rovněž z nějakého zvláštního zdroje (neboť nic nevzniká z čirého nic, jako zaseto nepřečází v nic), právě tak i naše schopnost myšlení vyvěrá "odněkud". /4/ Smrt je něco podobného jako zrození; tajemství přírody: sloučení prvků a jejich rozloučení, ale naprosto nic, zač by se kdo měl hanbit, neboť není v rozporu a přirozeností rozumného tvora ani se způsobem jeho vybavení. /5/ Ze lidé takové a takové povahy jednají tak a tak, je přírodní nutnost. Kdo tomu nechce, ten

jako by n

echtěl tomu, aby fík měl štávu. Konečně měj na paměti to, že co nevidět zemřete, tyi tvůj bližní, a že zakrátko z vás nezbude ani jméno! /6/ Zhosti se své domněnky a zhostíš se pocitu škody. Zhosti se pocitu škody a zhostíš se škody. Co nečiní člověka horším, než je sám, to nečiní horším ani jeho život a nepoškozuje ho anizevně, ani uvnitř. /8/

Příroda musí činit právě to a to: ve prospěch vesmírného celku. /9/ Všechno, co se děje, děje se spravedlivě. Zevrubným pozorováním seznáš, že vskutku je tomu tak

; nemyslím jen: podle posloupnosti vesmírného dění, nýbrž podle spravedlnosti a jakobyřízením někoho, kdo každému uděluje přiměřeně. Pokračuj tedy v tomto pozorování avšecho, co činíš, čiň s tímto úmyslem: být dobrý, dobrý v pravém slova smyslu! A tétozásady dbej ve všem, co činíš! /10/ Nesud" o věcech tak, jak je posuzuje ten, kdo ti ubližuje, nebo jak on by rád, abys je posuzoval, nýbrž hled na ně tak, jak podle pravdy jsou! /11/

Tuto dvojí ochotu máš stále projevovat: za prvé ochotu konat jenom to, c o ti ve prospěch bližních vnuká tvá královská a zákonodárná Část, rozum; za druhé pak ochotu změnit svéstanovisko, kdykoli se naskytne někdo, kdotě chce opravit a odvrátit od nesprávného mínění. Ovšemže tato změna mínění má vždycky vycházet z přesvědčení,

že je to spravedlivé a

obecně prospěšné, a z podobných pohnutek, a nikoli z naděje na příjemnost nebo slávu. /12/ Máš rozum? "Mám." Proč ho tedy neužíváš? Neboť když ten plní svou povinnost, co jiného ještě chceš? /13/ Byl jsi zde jako část celku a vrátíš se zas v to, co tě zplodilo; anebo spíše: přeměnou budešznova pojat v jeho zárodečnou látku. /14/ Mnoho kadidlových zrněk dopadá na jeden a týž oltář, jedno dříve, jiné později: na tom však nezáleží. /15/

V deseti dnech budeš bohem těch, kterým jsi teď š

elmou nebo opicí, jen když se vrátíš k

příkazům a k uctívání rozumu. /16/ Neved' si tak, jako bys měl žít myriády let!

Nevyhnutelný osud se vznáší nad tebou. Dokudžiješ, dokud ještě můžeš, staň se dobrým! /17/ Kolik volného času získává ten, kdo se nestará o to, co mluví, dělá nebo zamýšlí jeho bližní, nýbrž usiluje, aby právě to, co činí sám, bylo spravedlivé a bohublé nebo vůbec dobré. Neohlížeť se po černých povahách kolem sebe, a raději zaměř přímo k cfli své dráhy a nerozptyluj se! /18/

Kdo se dává zaujmout posmrtnou slávou, ten si neuvědomuje, že každý z jeho pamětníků takésám co nevidět zemře a pak i každý z těch, kteří je vystřídají, až konečně vyhasne i všechnavzpomínka, šířená rozněcovanými, ale i hasnouchými jednotlivci. Ale dejme tomu, že by ti,

kterí si budou na tebe vzpomínat, byli nesmrtelní a že by i tvá památka

byla nesmrtelná: co tito prospěje? A nemyslím ani, až zemřeš, nýbrž zaživa: co ti prospěje chvála? Ledaže ti přinese nějaký prospěch. Vždyť takto se vzdáváš v nevhodnou dobu darů, které ti poskytuje příroda, když se staráš o to, co o tvém jednání řekne budoucnost. /19/ Všechno, ať jakkoli krásné, je krásné samo sebou a nic už dále nepotřebuje, neboť chvála není jeho součástí. Chválou se tedy nic nestává ani horším ani le

pším. Toto tvrzení platí také o
věcech, kterým v širším smyslu říkáme krásné,

Jak o například o výtvorech přírodních a uměleckých. Co je totiž vskutku krásné,
čehopak má ještě zapotřebí? Právě tak ničeho jako zákon, jako pravda, jako dobrá
vůle nebo mravno

st.

Kterápak z těchto věcí se stává chválou krásná nebo se hanou zhoršuje? Stává se snad
smaragd horší, než byl, není-

li chválen? A což zlato, slonovina, purpur, lyra, meč, květina
nebo strom? /20/

Jestliže duše trvají i po smrti, jak je může všechny od věčnosti ovzduší pojmout? A
jak můžeme pojmout lidská těla, která jsou v ní od nepaměti pohřbívána? Zrovna
jako těla zde nazemi po nedlouhém pobytu uvolňují svou přeměnou a rozkladem
místo jiným mrtvým, podobně asi duše, které se stěhují do ovzduší, po nějakou dobu
tam ještě trvají, a pak se přeměňují, rozplývají aspalují a jsou znova pojímány
v zárodečnou látku vesmírnou; a tímto způsobem uvolňují místo duším, které se
stěhují za nimi. To by bylo možno odpovědět za předpokladu, že duše
trvají i po smrti

. Ale k oné spoustě lidských těl takto pohřbíváných si nutno přimyslet ještě spoustu
zvířecích těl, která den co den pojídáme jak my, tak ostatní tvorové. Jak
ohromný počet jich stráví, a tedy vlastně pochovají útroby tvorů, kteří se jimi živí! A
přece se
tam

všechna ta těla směsnají, protože se přetvořují v krev a přeměňují se v látky
vzdušné nebo ohnivé. Čím si vysvětlíme tuto skutečnost? Rozborem každé bytosti
v hmotnou podstatu ačinnou sílu. /21/ Netápej bez cíle, nýbrž při každém snažení
osvědčuj spravedlnost a při každé představě si uchovávej bezpečný soud! /22/ Se
vším se srovnávám, co se srovnává s tebou, ó Vesmíre: nic mi není předčasné, nic
pozdí, co je tobě včasné. Všechno je mi plodem, jenž dozrává v tvém létě, ó Přírodo.
Z tebe vše vychází, v tobě vše jest, v tebe se vše vrací. Básník praví o Athénách: "O
milé město Kckro

-povo!" A ty bys

neměl říci: "(3 milé město boží!"? /23/ "Nekonej mnoho věcí, chceš

-

li žít radostně!" radí Démokritos.

- Není-li pak lepší konat jenom nezbytné a jen to, co a

jak ti přikazuje rozum bytosti od přírody společenské? Pak se totiž dostaví nejen
radost ze správné činnosti, nýbrž i z omezení činnosti. Neboť většina našich řečí
skutků není nutná: jestliže je vyloučíme, budeme mít více volna a méně neklidu.
Proto je

t

aké nutné příkaždé jednotlivosti si připomínat: "Nenáleží snad tohle k věcem
zbytečným?" Ale je nutné vyloučit nejenom zbytečné činy, ale i představy; neboť
pak jim nepůjdou vzápětí ani zbytečné činy. /24/ Zkus to, jak se ti osvědčí život
dobrého člověka, který se spokojuje tím, co mu uděluje vesmírná příroda, a dale
i vlastním spravedlivým jednáním a dobrým smýšlením. /25/ Vším si oněch zásad?
Všimni si i této: ničím se neznepokojuj a buď bez předsudků! Proviňuje se někdo? Na
sobě se proviňuje! Přihodilo se ti něco? Správně: každá příhoda ti byla od
prvopočátku osudem určena a v osnově veškerenstva zchystána. Konečně

- Život je

okamžik: dlužno využít přítomnosti obezřele a spravedlivě. Buď střízlivý... /26/

Nic se člověku nepřihází, co by podle své přirozenosti nemohl snést. Jinému se přihodí totéž, ale buď neví, že se mu to přihodilo, anebo se chce blýsknout svou neohrožeností, zachovává duševní rovnováhu a zůstane nepoškozen. Bylo by tedy povážlivé, kdyby nevědomost a

ješitnost více zmohly než rozumnost. /18/V

ěci samy se ani trochu nedotýkají tvé duše, ani nemají k duši přístup, ani nemohou dušizměnit nebo jí pohnout. Jen ona sama se přeměňuje a pohybuje a věci kolem sebe odhadujeme řítkem soudu o své vlastní ceně. /19/Po jedné stránce je člověk bytost nám nejpříbuznější: pokud totiž máme dobře činit hdem asnášet je; ale pokud mi někdo z nich v mých vlastních úkonech překáží, člověk se mi stává jednou z věcí "mravně lhostejných", zrovna jako slunce, vítr nebo zvíře. Ty sice mohou leckterou

mou činnost překazit, ale nemohou se stát překážkou mému chtění, neboť to se řídí danými podmínkami, ani mému smýšlení, poněvadž může měnit svůj směr. Neboť rozum dovede obrátit a proměnit každou překážku své činnosti ve prospěch svého vůdčího úmyslu, takže to, co mělo ten nebo onen čin překazit, se stává činu

nápomocno, a co mu mělo tu neb

onu cestu zatarasit, to mu cestu otvírá. /20/

Měj v úctě to, co je ve vesmíru nejmnocnější; to je ona moc, která všeho podle své vůle užívá a

všechno spravuje.

Ale stejně měj v úctě to, co je nejmnocnější v tobě, neboť to je stejnorodé s oním. A to je ona část tvé bytosti, která všeho ostatního podle své vůle užívá a řídí tvůj život.

/21/Co není na škodu obci, nepoškozuje ani občana. Při každé představě, žeš utrpěl škodu, uživej

tohoto pravidla: Není-li tím nebo oním poškozován stát, pak ani já tím nejsem poškozen; a je-

li stát poškozován, nesmím se na škůdce státu hněvat; lépe je mu ukázat, v čem tkví jeho

chyba. /22/

Často si uvědomuj chvatnost míjení a mizení věcí i událostí! Neboť podstata věcí je jako proud v nepřetržitěm toku a jejich činnosti podléhají ustavičným přeměnám a jejich příčinami řádám obrátů, bezmála nic tu není stálého. A těsně u nás

-

nekonečná propast minulosti a
bezedný jícen budoucnosti, v

němž se ztrácí všechno. Což tedy není pošetilý ten, kdo se v takovém světě na dýmá nebo se pachtí nebo na něj nařiká, jako by ho měl trápit bůhvíjak dlouho? /23/Měj na paměti úhrn jsoucna, jehož jsi pramalý podílník, a úhrn času, z něhož je ti vyměřena kr

atinka a nepatrná píď, i osudu: kolikátý jeho zlomek je tvůj život! /24/ Někdo mi v něčem ubližuje? Jeho věc! Má své vlastní smýšlení, svůj způsob jednání. Ale já zas mám smýšlení, jaké podle vůle vesmírné přírody teď mám mít, a činím to, co v této chvíli mám činit podle vůle své přirozenosti. /25/Vůdčí a vládnoucí část tvé duše ať se nedává zviklat ani mírnými, ani prudkými vzruchy tvé tělesnosti a ať se s nimi neslučuje, nýbrž ať se sama odloučí a ony svody tělesnosti ať uzavře do jejích údů! Jestliže však nějakou jinou vzájemnou náklonností proniknou do tvé duše stělem

přece jen sjednocené, pak se přirozeným citům vzpírat nepokoušej; jenom ať k tomu tvá vůdčí část sama ze sebe nepřipojuje domněnku, že je to nějaké dobro nebo zlo!
/26/

Soužití s bohy. S

bohy žije, kdo jim ustavičně dává najevo, že jeho duše je spokojena se svým údem a že koná všechno, co chce daimón, kterého každému přidělil Zeus za vládce a vůdce jako část sebe sama. A to je rozumný duch každého z nás. /27/ Hněváš se na člověka páchnoucího potem? Hněváš se na člověka páchnoucíh úst? Co ti to pomůže? Má taková ústa, má taková podpaží: musí být takto cítit z takových míst. "Ale člověk má přece rozum," namítneš, "a když přemýšlí, může tedy pochopit, čím se protiví!" Výborně! Jistě tedy i ty máš rozum: nuže, zapůsob svým rozumným smýšlením na jeho smýšlení, pouč ho a napomeň! Poslechně

-

li, posloužíš mu, a není třeba se hněvat. Ani tragickou nářekavost, ani netečnost nevěstky! /28/ Jak by sis přál žít, až bys odtud odešel, tak je ti možno žít už tady na zemi. Jestliže ti to však

lidé nedovolí, pak ze života třebaš odejdi, ale ovšem tak, jako by se ti nedalo nic zlého! V jizbě je kouř: odcházím. Proč bys to měl pokládat za neví co? Pokud mě arcí nic takového nevyhání, zůstávám zde, svobodný člověk, a nikdo mi ne zabrání činit, co chci; a já chci to, co je ve shodě s přirozeností rozumné a společenské bytosti. /29/ Vesmírný rozum chce společenství bytostí. Neboť stvořil nižší bytosti kvůli vyšším a vyšší

zase uvedl ve vzájemný soulad. Snad poz

oruješ, jak všechno navzájem podřadil i seřadil, jak přidělil každému jednotlivci, co je jeho ceně přiměřené, a jak nejdokonalejší tvory spojil k vzájemné jednomyslnosti. /30/

Jakpak ses až dosud choval k bohům, k svým rodičům, k svým bratrům, k své ženě, k dětem, k učitelům, vychovatelům, přátelům, příbuzným a k služebnictvu? Je možno užít o tvém

dosavadním vztahu k nim všem básníkových slov: Nikoho nezranil bezbožným skutkem, ba ani slovem?

Také se rozpomeň, cos všechno prožil a co všechno dovedls přetrpět; a že historie tvého

života je dopsána a tvá služba státu se končí, a konečně i na to, kolik jsi viděl krásného, kobkaslastmi i strastmi jsi pohrdl, kolik příležitostí se zaskvíš jsi promeškal a kolika nelaskavým jsi odplatil laskavostí! /31/

Čím by mohly duše nezušlechtěné a nevědomé zviklat rovnováhu duše zušlechtěné a věděním vybroušené? Která tedy duše je zušlechtěná a věděním vybroušená? Ta, která zná zdroj ikonečný cfl věcí i rozum, který proniká vesmírnou podstatou a pořádá veškerenstvo v pevně

S

tanovených obdobích od věků do věků. /32/ Než se naděješ, bude z tebe popel nebo kostlivec, a pak budeš jen jméno anebo ani to ne; a jméno -

toť prázdný zvuk a jeho ozvěna. A věci v životě tolik ceněné jsou nicotné, truchlivé a malicherné a lidé jsou jako

kousající se štěňata a děcka spolu se hašteřící, brzy se smějící ahned zase kvílející. A věrnost, stud, spravedlnost a pravda prchly kams na Olymp z širého světa...

Co tě tu tedy ještě dál poutá, když všechno smyslům přístupné je měnlivé a nestálé,
když
tvé

smysly jsou kalné a omylné, když i sama tvá živočišná duše je jen výpar krve a sláva
mezitakovými tvory je tak lichá? Co tedy? Budeš s odevzdanou myslí vyčkávat
chvilu, kdy budzhasneš, nebo přesídliš jinam; ale než ona chvíle nadejde, co
postačí? Co

jiného než ctít a
velebit bohy, dobře činit lidem a je snášet, nebo se jich vzdalovat a nezapomínat, že
cokoli jev oblasti tvé tělesnosti a živočišnosti, není ani tvoje, ani ve tvé moci. /33/ Je
však ve tvé moci, aby tvůj život stále plynul pravým štěstím
, jestli se dáš i pravou cestou a

jí půjdeš ve svém myšlení i jednání. Toto dvojí je společné duši božské i duši
člověka akaždého rozumného tvora: za prvé, že jí nikým jiným nemůže být v jejím
chtění zabraňováno;

a za druhé, že své dobro zakládá v spraved
livém smýšlení a jednání a na to že se omezuje její chtění. /34/

Není-

li to neb ono ani moje špatnost, ani účinek mé špatnosti, ani to není na škodu celku,
proč bych se tím zneklidňoval? Jakápak z toho škoda celku? /35/ Nedávej se úplně
strhovat svou předs

tavou, nýbrž pomáhej lidem ze všech sil a jak sizasluhují, a trpí-

li nějakou újmou ve věcech mravně lhostejných, nepoddávej se hned představě,
že utrpěli škodu; je to jen zlovyk. Veď si také v této věci podobně jako onen stařec,
který svému svěřenci odňal vlka a odešel, jsa si vědom, že je to jen dětská hračka.

- Aoctneš-

li se na řečništi před lidem, zapomněls, člověče, jak málo to znamená? "Ano, ale
když to lidé tolik stojí!" Proto tedy i ty máš být bláhový? Ať jsem kdekoli, třebas
opuštěn, mám šťastný úděl. Šťastný úděl má, kdo sám sobě přidělil úděl dobrý.

A dobré úděly jsou dobré

sklony, dobré snahy a dobré skutky. /36/

KNIHA ŠESTÁ

Vesmírná látka je povolná a tvárná a rozum, který ji pořádá, nemá v sobě příčinu
jednat špatně; neboť není v něm špatnosti a také nic nečiní špatně a nic jím
není poškozováno. Podle onoho rozumu se všechno děje a uskutečňuje. //

Konáš-

li svou povinnost, budiž ti lhostejné, zdali přitom strádáš zimou či vedrem, zdali
jsi ospalý či dosti vyspalý, zdali tě zahrnují hanou či chválou a zdali umíráš či konáš
něco jiného. Neboť také umírání je jeden z našich životních úkolů; proto postačí také
v této věci dobře

splnit svou povinnost. /2/

Hleď k jádru: na žádné věci ať ti neujde ani její podstata ani pravá cena! /3/ Všechny
věci kolem nás se co nejdříve přemění: buďto se přetvoří v páru, je

-li jejich hmotná podstata jednotná, nebo se rozptýlí v atomy. /4/

Rozum, který pořádá vesmír, je si vědom, co činí, s jakým úmyslem a s jakou látkou
pracuje. /5/

Nejlepší způsob odp

laty je neodplácet špatné špatným. /6/

V jediném hledej potěšení a uklidnění: v tom, že kráčíš od jednoho činu obecně prospěšného k druhému se stálou myšlenkou na boha! /?/

Vůdčí část naší duše je ona, která je sama sobě pobídkou a zdrojem změn, sama sebe utváří podle své vůle a způsobuje, že se jí každá událost jeví podle její vůle. /8/Všechno se uskutečňuje ve smyslu vesmírné přírody; nikoli tedy ve smyslu nějaké jiné "přirozenosti", která by buď všechny věci do sebe zahrnovala nebo sama byla zahrnuta v nich,

anebo byla od nich odloučena a stála mimo ně. /9/Buďto je vesmír změt atomů a jejich vzájemné zaplétání a opětovné rozptylování, anebosjednocený celek, spořádanost a prozřetelnost. Je

-

li tedy tím prvním, načpak mám toužit po dalším pobytu v takové

náhodné a zmatené směsi? Co mi může být vítanějšího než konečně zase

"změnit se v zemi"? A proč se mám dokonce znepokojovat? Neboť ať činím cokoliv, rozkladu

neujdu. - A je-

li správný druhý předpoklad, klaním se pořadateli světa, jsem dobré mysli,důvěřuji mu. /10/Budeš-

li okolnostmi uvržen v jakýsi vnitřní nelad, rychle se uchyl v sebe sama a nedávej sestrhnout z rytmu více, než je nutno; neboť bezpečněji zvládneš niterný soulad, budeš

-li se

ustavičně k němu uchýlovat. /11/Kdybys měl zároveň macechu i matku, pak bys macechu sice ctil, ale k matce by ses přestoustavičně uchýloval.V takovém vztahu jsi nyní ke dvoru a k filosofii. Proto se často uchyluj k ní a v ní hledejuklidnění: s její pomocí bude tobě snesitelný život u dvora a také ty sám budeš snesitelný v

něm. /12/Jestliže si představujeme nad upraveným masem nebo jinými pokrmy: toto je mrtvola ryby,ono mrtvola ptáka nebo vepře; nebo zase nad falernským vínem: tohle je trocha šťávy zvinného hroznu; nebo nad purpurovým oděvem: to je ovčí vlna, napuštěná krví purpurového plže, tedy představy, jako jsou tyto, se dotýkají samého jádra věcí a pronikají jejich podstatou,takže vidíme, jaké ve skutečnosti jsou. A právě tak si máme počínat v celém životě a věcem, které se v naše představy příliš svůdně vemlouvají, máme snímat masku, uvědomovat si jejich bezcennost a zbavovat je hezkého zevnějšku, jakým se honosí. Neboť klamná představa jenebezpečný podvodník, a právě tehdy, když se domníváš, že se obíráš věcmi obzvláštědůležitými, býváš obzvláště podváděn. /13/Většinu věcí, kterým se obdivuješ, lze převést na nejobecnější předměty, které udržuje pohromadě jejich soudržná síla nebo přirozenost: na kameny, různé druhy dřeva, fíkovníky,révy, olivy. Věci, kterým se obdivují lidé poněkud střízlivější, náležejí k těm, které udržuje pohromadě živočišná duše, jako například stáda bravu nebo skotu. Věci, které si cení lidé ještě ušlechtilější, náležejí k bytostem řízeným rozumnou duší, ne sice ještě světoobčanskou,ale přesto znalou nějakého umění nebo v něčem jiném zběhlou nebo alespoň v tom, že sidovede opatřit zástup otroků. Kdo však si umí vážit

rozumné duše, která si je vědoma povinností světoobčanských i občanských, ten se pak už nezajímá o věci ostatní, a především se snaží svou vlastní duši si uchová
t ve stavu a působení rozumném a obecně prospěšném a k tomuto cíli také dopomáhá svým lidským bratřím. /14/

Bez ustání spějí jedny věci k svému vzniku, jiné směřují k zániku, a z toho, co vzniká, už zase leccos bere zasvé. Nepřetržitě proudy přeměn omlazují vesmír, právě jako neutuchající letčasu znova a znova otvírá bezmeznou věčnost. Kteroupak z věcí kolem tebe se řítících si

možno

nějak zvláště cenit v tomto proudu, v němž pevně stanout nelze? Toť zrovna tak, jako kdybys někdo chtěl zamilovat některého z ptáků kolem něho letících, a ten mu zatím zmizí z očí! Acosi podobného je i sám život každého z nás: jen jakoby vypařování krve a vdechování vzduchu. Neboť jednou vzduch vdechnout a opět ho vrátit, jak to každou chvíli činíme, jeněco podobného jako

v

rátiť veškerou schopnost dýchací, kterou jsme přednedávnem dostali při narození, zase tam,

odkud jsme vsáli první dech. /15/

Cenné není ani to, že se tělo vypařuje podobně jako rostliny, ani to, že dýchá podobně jako dobytčata a šelmy, ani to, že vnímá a vytváří si představy, ani to, že bývá loutkou zmítanou pudů, ani to, že žijeme pospolitě nebo že přijímáme potravu; neboť to všechno má stejnou cenu jako vyměšování zbytků zažitých jídel. Co má tedy vůbec cenu? Snad pochvalný

potlesk? Nikoliv. Tedy ani poch

valný jásoť, neboť chvalořečení davů není než "potlesk jazyků". Zřekl ses tedy i té špetky slávy; nuže, co ti zbývá cenného? Myslím, že toto: vyvíjet a nebo i zastavovat svou činnost podle svého přirozeného určení

-

to je cíl, k němuž tíhnou i všechna lidsk

á zaměstnání a umění. Neboť každé umění směřuje k tomu, aby jeho výtvořitelé žili vzhovoval účelu, k němuž je vytvořen. To má na mysli vinař, který ošetřuje révu, icvičitel koní i pěstitel psů. A vychovávání a vyučování mládeže směřuje rovněž k tomuto cíli

.Zde je tedy to cenné. A je-

li tomu opravdu tak, pak nebudeš bažit po ničem jiném. Ci si budeš dále cenit i leccos jiného? Pak ovšem nebudeš ani svobodný, ani soběstačný, ani nepřístupný náruživostem, neboť nezbytně budeš závistivý, žárlivý a podezřívavý k těm, kteří tě oněch věcí mohou zbavit, a budeš strojit úklady těm, kteří už mají věci, jež ei ceníš. Každý, kdo postrádá některé z oněch věcí, se musí pak octnout v duševním zmatku a k tomu ještě často reptat na bohy; naproti tomu úcta a vážnost k vlastní

duši ti zjedná spokojenost se

sebou samým a uvede tě v dobrou shodu s bližními a v soulad s bohy, to je: způsobí, že budeš schvalovat, cokoli oni přisoudí a zařídí. /16/ Nahoru, dolů, dokola

-

to jsou dráhy prvků. Ale dráha ctnosti nevede žádným z těchto směrů, neboť ctnost je mnohem více božské podstaty a kráčí cestou těžko pochopitelnou úspěšně k

svému cíli. /17/

Jak zvráceně si lidé vedou! Ty, kteří žijí s nimi a v téže době, chválit nechtějí, ale sami si nad jiné cení chválu potomků, které nikdy ani neviděli, ani neuvidí. A to je bezmála totéž, jakokdyby ses rmoutil pomyšlením, že ani tvoji předkové o tobě nevedli chvalořeči. /18/

Zdá-

li se něco nezdolné právě tobě, z toho ještě nesud', že je to nad lidskou možnost; spíše

však, je-

li něco člověku přiměře

né a možné, pokládej to za dosažitelné i pro sebe! /19/

V tělocvičně nás někdo škrábne nehtem nebo nám zasadí prudkou ránu hlavou; ale ani si tonevykládáme ve zlém, ani nejsme rozhořčeni, ani ho napříště nepodezíráme z úkladů, jenomse mu opatrně vyhýbáme, ne ovšem jako nepříteli a také ne z podezíravosti, nýbrž mu jdemeslušně z cesty. Podobně si počínejme i v ostatních životních okolnost celí: přehlížejme mnohé

u našich, abych tak řekl "spolucvičících"! Neboť, jak jsem pravil, lze jim jíti z cesty, ale b

ez podezírání a nevražení. /20/

Jestliže mi někdo dovede přesvědčivě dokázat, že nesprávně soudím nebo jednám, milerádsvé mínění změním; neboť hledám pravdu, kterou ještě nikdy nikdo škodu neutrpěl, bkodumívá leda ten, kdo setrvává ve svém klamu a nevědo mosti. /21/

Konám svou povinnost a ničeho jiného nedbám; to, oč nedbám, jsou buď věci bez duše nebo bytosti nerozumné či zbloudilé a své cesty neznalé. /22/K nerozumným tvorům i k věcem a předmětům kolem sebe se chovej jako rozumná bytost k nerozumným: ve

lkodušně a nezávisle; ale k lidem, protože mají rozum, se chovej ještě

takéspolečensky! A při všem vzývej bohy a nestarej se o to, jak dlouho to ještě budeš činit,neboť stačí i jen tři takové hodiny. /23/

Alexander Makedonský a jeho vozka zaujali smrtí t

otěž postavení: buďto byli znova pojati vtytéž zárodečné vesmírné prvky, anebo se stejným způsobem rozptýlili v atomy. /24/Zamysli se nad tím, kolik tělesných a zároveň duševních pochodů se současně děje v toužchvilinku v každém z nás! A pak se nebudeš divit, jestliže ještě mnohem více, ba vůbecvšechno, co se děje, je současně zahrnuto v onom jednotném veškerenstvu, kterému říkáme vesmír. /25/

Kdyby ti někdo dal otázku, jak se píše jméno Antoninus, budeš snad vyslovovat rozčileně

písmeno za písmenem? A což budou-

li se proto lidé na tebe hněvat? Snad jim nebudešhněvem oplácet? Nevyjmenuješ

klidně písmeno za písmenem postupně

za sebou? Nuže, i na

tom si uvědom, že každá povinnost je souhrn jakýchsi jednotlivostí: a ty právě musíš mít nazřeteli a správným postupem uskutečnit to, co je ti uloženo, aniž ses rozčiloval nebo bližnímuoplácel hněvem./26/

Jak je kruté nedovolovat lid

em, aby spěli za tím, co se jim zdá přiměřené a prospěšné! A přece jim to jistou měrou nedovoluješ činit, kdykoli se mrzíš, že chybují. Neboť lidé vždycky spějí za

tím, co se jim zdá přiměřené a prospěšné. "Ale po pravdě tomutak není!" Pak je tedy poučuj a uvědomuj, ale mrzet se nesmíš! /27/Smrt: odpočinutí od smyslových rozporů, od záchvěvů chťiců, od trmácení rozumu a odsloužení tělu. /28/Je hanba, že v tom životě, ve kterém tvé tělo dosud neumdlévá, tvůj duch již umdlévá. /29/

Dej pozor, abys "nezcís

ařštěl": abys nenačchl císařstvím; stává se to! Zůstaň tedy prostým, dobrým, nelíčeným, důstojným, přirozeným, přítelem práva, bohabojným, dobrotivým, milujícím všechny své blízké a neoblomným v plnění svých povinností! Bojuj o to, abys zůstal takovým, jakým tě chtěla mít filosofie! Boj se bohů a ujímej se lidí! Život je okamžik; jediný plod pozemského žití je zbožná mysl a činnost pro obecné blaho. Ve všem buď žákem Antonínovým: osvoj si jeho vytrvalé úsilí jednat uvážlivě, jeho duševní rovnováhu za všechokolností, jeho zbožnost, jeho přívětivou tvář, jeho vlídnost, jeho lhostejnost k slávě a jeho přímou snahu o správné chápání věcí! A vzpomeň si, jak vůbec nic nepouštěl ze zřetele, co

by byl dříve řádně neprozkoumal a zrale neuvážil; jak trpělivě snášel neoprávněné výtky, aniž komu co navzájem vytýkal; jak se v ničem neukvapoval a jak byl nepřístupný pomluvám; jak bedlivý byl posuzovatel povah i činů a jak byl vzdálen zlehčování, bojácnosti, podezíravosti avychytralosti; jak byl nenáročný, například pokud se týká bydlení, lůžka, šatstva, stravy a obsluhy; jak byl pracovitý a trpělivý, jak věrný a snášenlivý ve styku s přáteli; jak moudře snášel všechny, kteří otevřené vystoupili proti některému jeho mínění, a jak ho těšilo, když někdo poučil o lepším; a jak byl zbožný, ale nikoli pověřivý. Kéž i tebe zastihne poslední hodinka se svědomím stejně dobrým, jako bylo jeho! /30/Vystřízlivěj a vzpamatuj se! A jako si uvědomuješ, vždy znova se probíraje ze spaní, že tě obtěžovaly jenom přeludy, podobně, znova probuzen, pokládej za přeludy životní svízele! /31/Skládám se z těla a z duše. Tělu je lhostejné všechno, neboť nemá schopnost vnímat nestejnosti. Naproti tomu duši je lhostejné jenom to, co není jejím úkonem; co však jest jejím úkonem, to všechno je v

její moci. A z toho se obírá jenom tím, co vyžaduje přítomnost, neboť její budoucí i minulé úkony jsou jí už rovněž lhostejné. /32/Žádná tíseň není nepřírozená ruce ani noze, pokud činí noha, co náleží noze, a ruka, co náleží ruce. Podobně není tedy žádná tíseň nepřírozená ani člověku, pokud člověk činí to, co náleží člověku. A není

li mu nepřírozená, není ani zlem pro něho. /33/Jakých "rozkoší" okusili lupiči a nemravové i otcovrazi a tyranové! /34/ Nepozoruješ, jak zcela obyčejní řemeslníci se sice poněkud přizpůsobují vkusu neobdobníků, ale přesto se přidržují příkazů své dovednosti a nemají odvahu se jim zpronevěřit? Není na pováženou, že stavitel a lékař má ve větší úctě příkazy svého umění než člověk příkazy svého rozumu, který je mu společný s bohy?

/35/Asie, Evropa - koutky ve vesmíru; všecken oceán - kapka ve vesmíru; hora Athos - hrouda ve vesmíru; všechna přítomnost

-
bod ve věčnosti! Vše malinké, měnlivé, pomíjivé. Všechno vyvěrá odtamtud: z onoho vševládného, ať už z jeho přímého popudu nebo jako jeho

důsledek. Také tedy lví chřtán a jed a všechny škodliviny", jako například trní nebo bahno, jsou jen průvodní jevy onoho vznešeného a krásného. Nepoddávej se tedy představě o jejich nepříslušnosti oné bytosti, jíž se koříš, a raději se zamysli nad

prazdídem všech věcí! /36/Kdo viděl nyníjší, viděl všechno: i co se od věčnosti dalo, i co se donekonečna bude dít. Neboť všechno dění je stejnorodé a stejnotvárné. /37/Často přemítejte o spojitosti všech věcí ve vesmíru a jejich vzájemném vztahu. Vždyť

všechny

věci jsou do jisté míry navzájem spřízněny, neboť vyplývají jedna z druhé souhlasným a jednotným napětím v hmotné podstatě. /38/S událostmi, s nimiž tě osud spojil, se hleď srovnat; a lidi, s nimiž tě osud sloučil, miluj, ale opravdově! /39/ Každý

nástroj, každé náčiní, každá nádoba je správná, jestliže plní úkol, k němuž byla vytvořena; a přece ten, kdo ji vytvořil, je při jejím upotřebení mimo ni. Naproti tomu u věcí, které udržuje pohromadě příroda, je ona síla, která je vytvořila, vždy uvnitř a uvnitř zůstává. A proto ji máš tím více ctít v té věci, že budeš

-

li se sám její vůlí spravovat a podle ní až do

Jako se ti protiví představení v amfiteátru a jiných takových místech, protože stále tytéž

výjevy se znechucují diváku svou jednotvárností, něco podobného pociťuješ někdy i v životě; neboť všechno naveskrz

-

pořád totéž a z téhož. Jak dlouho ještě? /46/Ustavičně měj na mysli lidi všeho stavu i všech povolání a všelikých národností, kteří užzemřeli, a dospěješ k nedávno zemřelým Filistiónovi, Foibovi a Origaniónovi. A potom postupuj k ostatním skupinám! Musíme se odstěhovat právě tam, kam nás předešlo to

lik

mohutných řečníků, tolik ctihodných filosofů, jako Hérakleitos, Pythagoras a Sokrates, tolik pravěkých hrdů i tolik pozdějších vojevůdců a tyranů. A kromě nich Eudoxos, Hipparchos a Archimédés a jiní duchové bystří, ušlechtilí, příčinliví, všestranní a sebevědomí, ba i uštěpační tupitelé vratkosti a dočasnosti lidského života, jako byl Menippos a jiní podobní. Otěchto všech měj na mysli, že jsou dávno ti tam! A je v tom něco pro ně hrozného? A cožpak

pro ony, které neznáme už ani jménem? Jen jediné tedy má opravdovou cenu: prožít celý

život v pravdě, spravedlnosti a shovívavosti i ke lhářům a nespravedlivým.

/47/Kdykoli se chceš potěšit, v duchu si vybavuj přednosti svých současníků, jako například podnikavost jednoho, skromnost druhého, štědrost třetího a jinou ctnost někoho jiného. Neboť nic nepůsobí takové potěšení jako vzory ctnosti, které se zrcadlí v mravech našich vrstevníků a které se v jednotlivci, pokud možno, všechny slučují. A proto je také záhodno si je stále oživovat v paměti. /48/Snad tě nemrzí, že vážíš jen tolik a tolik liber, a nikoli tři sta? Právě tak se tedy nesmíš mrzet, že je ti souzeno žít jen tolik a tolik let, a ne více! Neboť jako jsi spokojen s přidělem hmoty, tak buď spokojen i s přidělem času! /49/Snaž se lidi přesvědčovat, ale jedné třebas i proti jejich vůli, kdykoli to vyžaduje zřetel

spravedlnosti. Bude-

li ti však někdo násilím překážet, smíř se s tím a nermuť se, a zároveň užíj této překážky k osvědčení jiné ctnosti; měj na paměti, že tvé odhodlání bylo jen podmíněčné, že jsi přece netoužil po nemožném. Po čem tedy? Právě po takovém nějakém odhodlání! A toho dosahuješ. Co bylo naším vůdčím úmyslem, to se také

uskutečňuje. /50/Ctižádostivec pohledává své vlastní dobro v činnosti jiných,
prostopášník ve vlastních
náruživostech; ale kdo má rozum, ve vlastním jednání. /51/
Je v naší moci o té nebo oné věci si netvořit úsudek a v duši se neznepokojoval.
Neboť věcismy o sobě nemají od přírody moc naše soudy si vynucovat. /52/Zvykej
si pozornému sledování toho, co říká jiný, a seč jsi, se vmýšlej v duši mluvícího!
/53/Co neprospívá roji, neprospívá ani včele. /54/
Spílají-
li námořníci kormidelníkovi nebo nemocní lékaři, kohopak asi jiného chtějí dbát?
Jak má potom kormidelník dopomoci lidem na lodi k zachránění nebo lékařským
svěřencům k
uzdravení? /55/
Kolik z těch, s nimiž jsem přišel na svět, z něho už odešlo! /56/

Nemocným žloutenkou se med zdá hořký, lidem stíženým vzteklinou se voda
zdá příšerná adětem se míč zdá krásný, Proč se tedy rozčilují? Ci myslíš, že klamná
pře
dstava
slaběji působí nežli žluč u nemocného žloutenkou a jed u člověka stíženého
vzteklinou? /57/ Nikdo ti nezabrání žít podle řádu tvé přirozenosti; a nic se ti
nepřihodí proti řádu vesmírné přírody. /58/ Jací to jsou lidé, kterým se mnozí chtějí
zalíbit, a z jakých asi pohnutek a jakými činy! Jak rychle věčnost všechno zastře a co
všechno už zastřela! /59/

KNIHA SEDMÁ

Co je to špatnost? To, co jsi často vídal. A tak při všem, co se přihází, si uvědomuj,
že je toněco, cos vídal. Vůbec pak seznáš, že události, jimiž se hemží dějiny staré,
střední i novédoby, jimiž se nyní hemží města i domy, jsou na

-

veskrz tytéž. Nic nového; všechno obyčejnéa dočasné. //Mohou tvé zásady odumřít
nějak jinak než tak, že představy, které jim odpovídají, vyhasnou? Ale právě ty
ustavičně rozdmýčovat je přece ve tvé moci! Vždyť si mohu o kterékob věciutvořit
představu, jaké je potřebí; jestliže mohu, proč se znepokojuji? Co je mimo mé
myšlení,

to

se mého myšlení naprosto netýká. To si uvědom, a stojíš zpříma. Můžeš procitnou
t k novému

životu: jen se dívej na věci zase tak, jak ses díval, neboť v tom tkví podstata
nového

života. /2/

Malicherný shon po okázalostech, divadelní hry, stáda bravu a skotu, šermířské
zápasy, kůstka hozená psíkům, ždibec rozdrobený do nádrže rybám, zápolení
mravenců s břemenem,

pobíhání vyplašených myšek, pohyby loutek na drátech - vše jedné ceny! Je tedy
nutné stat

uprostřed toho shovívavě a bez vypínání, ale také si být vědom, že každý má
takovou cenu, jakou cenu má to, oč

usiluje. /3/

Při každé řeči je nutno si uvědomovat slova a při každém odhodlávání skutky, při
tomto jenutno si ihned všímat, k jakému cíli směřují, a při onom zase dávat pozor,
jaký je smysl slov.

/4/

Stačí můj rozum na tento úkol či ne? Jestliže stačí, pak ho užívám na jeho provedení jako nástroje, jímž mě vybavila vesmírná příroda; pakli nestačí, bud postoupím svůj úkol tomu, kdo ho dovede vykonat lépe, není-li mou přímou povinností, aneb ho konám, jak dovedu, ještě s přispěním někoho jiného, jenž podporován mým rozumem, může pak provést činobecnému blahu právě teď příhodný a prospěšný. Neboť každý skutek, ať už ho konám sám nebo s přispěním jiného, má směřovat jen k tomu, co je prospěšné a přiměřené obecnému dobru. /5/Kolik lidí navýsost velebených již upadlo v zapomenutí!

A ko

lik jejich velebitelů už dávno odtud zmizelo! /6/ Nestyd' se přijmout pomoc! Neboť je ti uloženo konat povinnost jako vojákovi za útoku na pevnost. Copak na tom, nemůžeš

-

li pro pohmožděnou nohu sám na cimbuřivystoupit, ale s přispěním jiného to provedeš? /

7/

Nedávej se znepokojoval budoucností; neboť k ní dospěješ, má-li tomu tak být, cestou téhož rozumu, kterým se teď řídíš v přítomnosti. /8/Všechny věci jsou vespolek spjaty a jejich pouto je posvátné, a snad vůbec nic si není navzájem cizí, neboť všechny jsou seřazeny v celek a společně přispívají k jednomu a témuž vesmírnému řádu. Neboť jest jeden vesmír vše zahrnující a jeden bůh vším pronikající a jedna pralátka a jeden zákonitý řád: rozum, společný všem myslícím tvorům, a jediná pravda, je-li

také dokonalost tvorů spolu spřízněných a téhož rozumu účastných jediná.

/9/Všechno hmotné co nejrychleji mizí ve vesmírné pralátce, každá činná síla je co nejrychleji znova pojmána ve vesmírný rozum a vzpomínka na všechno je co nejrychleji

pohřbívána věčností. /10/Jednat ve shodě s přírodou je rozumnému tvorů totéž jako ve shodě s rozumem. /11/Sám zpříma, nikoli zpřimován! /12/

Ten smysl, jaký má

jí u jednotných organismů tělesné údy, mají také rozumné bytosti, i když jsou od sebe odděleny: jsou určeny k jakési jednotné součinnosti. Toto si ještě lépe uvědomíš, budeš-li

si v duchu často říkat: jsem úd v soustavě rozumných bytostí. Jestli však budeš říkat, že jsi jen "část" celku, pak stále ještě lidi nemiluješ ze srdce, stále tě ještě netěší prokazovat dobrodiní jen

pro dobrodiní; jestliže to děláš jako pouhou povinnost, pak to ještě neděláš z přesvědčení, žetím činíš dobře sobě samému. /13/Ať se cokoli zvnějška přihodí oněm mým částem, které takovou příhodou mohou utrpět, paksi trpící části mohou, chtějí

-

li, "reptat"; ale já, pokud nebudu pokládat to, co se mi přihodilo, za zlo, stále ještě nejsem poškozen. A nepokládat to za zlo je v mé moci. /1

4/

Ať si kdo cokoliv činí nebo mluví, já sám musím být dobrý: zrovna jako kdyby zlato, smaragd nebo purpur stále prohlašovaly toto: "Ať si kdo cokoliv činí nebo mluví, já musím

být smaragdem a svou barvu za chovat!" /15/

Rozum, který je vůdčí silou v nás, nevyvádí sám sebe z míry, například nenahání si strach ani si nepůsobí zármutek. Jestliže ho však někdo jiný může zastrašit nebo zarmoutit, ať to udělá. On sám se na základě svého vlastního rozhodnutí takovým duševním hnutím nepoddá. Tělonechť se samo stará, může

-

li, aby se mu nic nestalo, a když se mu něco děje, nechť to řekne. Duše, která může pocítit strach, která může pocítit zármutek, která má schopnost mít představu o něčem takovém, neutrpí nic. Tu bys totiž k takovému pocitu nepřiměl.

Rozum je sám o

sobě bez potřeb, ledaže si sám nějakou potřebu vytvoří: z téhož důvodů nezná znepokojení ani omezení své svobody, ledaže si je způsobí sám. /16/ "Být šťasten" (eudaimonia) znamená "mít v sobě dobré daimonion" neboli rozum, vedoucí k dobru. Co tu tedy děláš, klamná představo? Odejdi, při bozích, jak jsi přišla: nemám tě zapotřebí. Přišla jsi po svém starém zvyku; nehněvám se

- jen odejdi! /17/

Bojí se někdo přeměny? Což se může něco stát bez přeměny? Což je vesmírné přírodě něcomilejší a přiměřenější? A ty sám: můžeš se vykoupat, aniž se přeměnilo dříví? Můžeš se živit, aniž se přeměnily pokrmy? Může se bez přeměny vůbec uskutečnit cokoli prospěšného? Neuznáváš tedy, že právě tak i tvoje přeměna je cosi stejného a že je jí vesmírné přírodě stejně zapotřebí?

/18/

Pralátkou vesmírného celku procházejí všechna těla jako dravou bystřinou v bytostné spojitosti s celkem a ve vzájemné součinnosti jako naše údy vespolek. Kolik už pohltilavěčnost Chrysippů, kolik Sokratů, kolik Epiktetů! A totéž si uvědomuj při kterémkoli člověku i věci! /19/ Má jediná snaha je, abych sám nečinil, co lidská přirozenost nechce nebo jak to nechce neboto právě teď nechce. /20/ Ještě chvíli, a zapomeneš na všechno; ještě chvíli, a všichni zapomenou na tebe. /21/ Je zvláštní znak člověka, že miluje také toho, kdo se proviňuje. A to se stává, jakmile si přitom uvědomíš, že je to příbuzná bytost, že chybujete z nevědomosti a bezděky a že zkrátka oba zemřete a především že nezpůsobil škodu tobě. Neboť tvou vůdčí část neučinil

horší, než byla

dřív. /22/ Vesmírná příroda vytvoří z vesmírné pralátky, jako výtvarník z vosku, teď například hříbě, ale pak své dílo zruší a jeho látky užije k vytvoření stromku, potom lidského tvorečka a potomk něčemu jinému. Každý z těchto výtvorů je kratinkého bytí. Pro skříň nic není hrozného v

tom, je-

li sbíjena; tedy ani v tom, jestliže se opět rozkládá v části. /23/ Hněvivý výraz obličeje je zcela proti přírodě. Veselí na tvé tváři často odumře a nakonec úplně vyhasne, takže je vůbec nebudeš moci probudit. Právě proto se pokus pochopit, že hněv je proti zdravému rozumu. Vždyť vymizí

-

li v nás povědomí, že chybujeme, jaký důvod k životu nám ještě zbude? /24/Všechny věci, kolik jich vidíš, co nevidět přemění všepořádající příroda a z jejích látkyvytvoří jiné a z látky těchto opět jiné, aby se vesmír navěky omlazoval. /25/

Proviní-

li se někdo na tobě, ihned přemýšlej o tom, jaké měl představy o dobru nebo zlu, kdyžse provinil; neboť jakmile to vyzkoumáš, budeš ho litovat a nebudeš se ani divit, ani hněvat. Buďto totiž i ty sám dosud pokládáš za dobro totéž co on nebo něco jiného podobného; musíšmu tedy odpustit. Jestli už nepokládáš takové věci za dobro a zlo, tím spíše budeš shovívavý k chybujícím. /26/

O tom, co máš, nemysli tak, jako bys to už měl, nýbrž z toho

, co máš, ber v úvahu to

nejcennější, a tu ai zase připomínej, jak citelně bys to pohřešoval, kdybys to neměl.

Ale

zároveň se měj na pozoru, aby sis takovou zálibou v oněch věcech nezvykl je tak přeceňovat, že kdybys je jednou neměl, pozbýval bys klidu. /2

7/

Uchyl se v sebe sama! Vůdčí rozum v nás je té povahy, že se omezuje na vlastní spravedlivé jednání a duševní pohodu, právě z něho vyplývající. /28/Vyhlaď klamnou představu! Potlaď záchvěvy náruživostí! Omezuj se na přítomnost! Chápejvšechno, co se přihází, ať tobě nebo jinému! Rozeber a rozlož každý předmět v jeho činnou sílu a hmotu! Měj na mysli svou poslední hodinu! A chybu, kterou se na tobě prohřešil jiný,

ponech tam, kde vznikla! /29/Své myšlení cele upínej k tomu, co se mluví, a svým duchem vni

kej do toho, co se děje a z jakých příčin! /30/

Sebe ozdob prostotou, skromností a lhostejností ke všemu, co kolísá mezi ctností a špatností! Miluj lidské pokolení! Následuj boha!

Mudrc Démokritos říká: "Všechno je jen věc názoru. Jen základní prvky jsou pravdivé." Stačí pamatovat si, že všechno je jen věcí názoru... /31/O smrti: Buď rozptýlení, je

-

li duše z atomů; anebo, je

-

li jednotný celek, buď vyhasnutí nebo přesídlení jinam. /32/O bolesti: Co je nesnesitelné, ukončuje život; co trvá dále, je snesitelné. A duše si zachovávásvou pohodu tím, že se uzavře v sebe, a naše vůdčí část neutrpí škodu. Ale části, které bolest poškozuje, jen ať se o ní vysloví, jestli mohou. /33/O slávě: Jen si všímej, jakého jsou smýšlení posedlí slávou, čemu všemu se vyhýbají a za čímse pachtí! A pamatuj si: jako se pobřežní vrstvy písku ukládají jedna na druhou a pohřbívají předcházející, zrovna tak i v životě všechno předcházející je co nejrychleji pohř

bíváno tím,

co přichází po něm. /34/Z Platóna: "Zdalipak myslíš, že takovému duchu, který se vyznačuje ušlechtilostí a poznánímúhrnu času i všeho bytí, se lidský život jeví něčím významným?"

"Nikoliv."

"Tedy ani smrt nebude takový člověk pokládat za nic hrozného?" "Naprosto ne!" /35/

Dobře činit a sklízet hanu

-

toť úděl královský. /36/Je hanba, že obličej se podle příkazů duše poslušně tváří a zařizuje, kdežto duše sama se podlesvých vlastních příkazů neutváří a nezařizuje. /37/Je pošetilé na běh světa zanevřít: vždyť vůbec toho nedbá. /38/Věčně žijícím bohům i lidem radostí dopřej! /39/

Jak zralé klasy lidský život požinat; ten vzrůstá, onen klesá... /40/Když já i s dětmi bohy budu opuštěn, i to má důvod. /41/ Neboť dobro a právo je se mnou. /42/

N

eskuhrej s jinými, ani se nerozohňuj! /43/Platónovy výroky: "Takovému člověku bych jistě právem namítl: Nesprávně soudíš, člověče, jestliže se domníváš, že muž i jen trochu řádný má dbát nebezpečí života nebo smrti, a ženemá spíše hledět jen k tomu, kdykoli jedná, zda jedná spravedlivě a zdali jako muž dobrý či špatný." /44/

"Je tomu totiž, Athéňané, podle pravdy takto: Na tom stanovišti, na které se někdo sám postaví v přesvědčení, že je pro něho nejlepší, anebo na které je postaven svým představeným,

tam- podle mého soudu -

má take vytrvat a nebezpečí vzdorovat, nedbaje přitom ničeho, ani smrti, aniž čeho jiného

- krom hanby." /45/

"Nuže uvaž, milý příteli, není

-

li ušlechtilost a dobro něco jiného než zachraňování sebe nebo jiného. Neboť opravdový muž se snad nemá starat o takovou věc, jako je delší nebo kratší život, a nemá na životě lpět, nýbrž starost o to má poručit bohu a má dát za pravdu stareženské víře, že svému osudu nikdo neujde, a má tedy hledět k tomu, jakým způsobem by ten čas, který mu ještě

zbývá, prožil co nejlépe." /46/Sleduj dráhy hvězd, jako bys obíhal zároveň s nimi, a ustavičně měj na mysli vzájemné přeměny prvků; neboť takové představy očišťují od špíny pozemského života. /47/Krásný je výrok Platónův: "A chce

-li kdo rozjímat o lide

ch, ať pozoruje, jako by shlížel odněkud shůry, take jejich pozemské poměry: jejich zástupy, válečné výpravy, zemědělství, sňatky, rozvody, zrod i úmrtí, ruch na soudech, zpustošené kraje, pestrá směs barbarských národů, slavnosti, nářky o pohřbech, tržiště

-

změť všech možných protiv, sladěných v celek."

/48/

Bedlivě pozoruj minulost, ony nespočetné proměny vládnoucích mocí, a dokážeš předvídat i budoucnost. Bude totiž naveskrz téhož řádu a nebude se moci uchýlit od rytmu přítomného dění. Však proto také je lhostejné, zdali sleduješ lidský život čtyřicet let či tisíce let; neboť co

více tu uvidíš? /49/

"A co se zrodilo ze země, musí opět v zem; co však vypučelo z nebeského semene, opět se

vrací v nebeský kraj."

Smrt je buď rozpojení pletenců atomů, nebo určitý způsob rozptýlení neporušených prvků. /50/ A jídlem, pitím, čarodějným uměním se namáháme smrti přívalem odvrátit. Van větrů od boha seslaný, ač zkrušeni, snášejme bez nářku! /51/

Ať si je leckdo lepší zápasník, jen když není k lidem laskavější, skromnější, v jakýkoli osud odevzdanější nebo k pokleskům svých bližních shovívavější nežli ty! /52/ Kde lze vykonat nějaké dílo ve shodě s rozumem, společným jak bohům, tak lidem, tam není nebezpečí; neboť kde lze dosáhnout něčeho užitečného činnostmi, správnou cestou postupující ve shodě s lidskou přirozeností, tam se netřeba obávat škody. /53/ Všude a vždycky je ve tvé moci zbožně se smiřovat se současnou příhodou, spravedlivě sechovat k současným lidem a ochotně zkoumat současnou představu, aby se do ní nevlovala ilonická nepochopení. /54/

Neohlížej se na rozumy jiných lidí, raději se zahleď přímo k cíli, ke kterému ti ukazuje cestu příroda: vesmírná příroda tím, co tě potkává, a tvá vlastní přirozenost tím, co ti ukládá činit. Každý pak má činit to, co je ve shodě s jeho přirozeným určením; ostatní věci jsou přírodou určeny k prospěchu rozumných bytostí, jako i ve všem jiném je méně dokonalé k prospěchu dokonalejšího, ale rozumné bytosti jsou stvořeny sobě navzájem. Je tedy vůdčí sklon přirozeného lidského určení cit společenský; druhý hned po něm odolnost k smyslným svodům, neboť myslící rozum má tu zvláštní schopnost, že se dovede sám v sebe uzavřít a pak nikdy nepodléhá ani hnutí smyslů ani pudů, neboť obojí je povahy zvířecí. Rozum chce naopak vládnout, a ne být v jejich područí. A právem; neboť je přírodou uzpůsoben, aby jich obou užíval.

Třetí znak přirozeného určení rozumné bytosti je obezřelost v usuzování a odpor k omylu. Těmto znakům věren náš rozum ať postupuje přímou cestou k cíli a splňuje svůj úkol. /55/ Zbytek života, jenž ti byl udělen, musíš podle zákonů přírody až do jeho konce prožívat tak, jako bys měl žít jen k tomuto okamžiku a právě v této chvíli zemřít. /56/ Měj zálibu v tom jediném, co se ti přihází a co je tvým údělem v osnově veškerenstva; neboť co ti může být přiměřenější? /57/ Při každé příhodě si uváděj na paměť ony lidi, kterým se přihodilo totéž a kteří se pak mrzeli, žasli a reptali. A dnes - kdepak jsou ti všichni? Nikde. C

O tedy? Chceš si také ty počínat podobně? Nechceš nepřiměřené vzruchy mysli ponechat těm, kteří takto vzrušují sebe i jiné, a sám se cele zabrat v úvahu o tom, jak takových příhod užívat? Neboť pak jich budeš užívat výhodně a budou tvé činnosti látkou. Jenom je pozoruj a měj vůli, aby ses jevil sám sobě bez úhony ve všem, co činíš! Pamatuj na obě rady i na to, že na tvé činnosti záleží, ať se týká čehokoli. /58/ Zahleď se ve své nitro! Tam uvnitř je zřídlo dobra, které je schopno stále tryskat, jestliže

se k němu stále prokopáváš. /59/ Také tělo má jevit pevnost a nikoli roztržitost, jak v činnosti, tak v klidu. Neboť jako vobličej se duše projevuje tím, že mu stále uchovává oduševnělý a slušný výraz, něco podobného je žádoucí i celému tělu. Všeho toho je ovšem nutno dbát nenápadně. /60/ Umění žít má více podobného se zápasnickým než s tanečnickým, totiž v tom smyslu, že musíš stát pohotově a nekolíšavě tváří v tvář úderům i nepředvídaným. /61/

Stále si uvědomuj, kdo jsou ti, jejichž uznání chceš sklízet, a

jakým asi rozumem se spravují;
neboť jim pak ani nebudeš mít za zlé jejich bezděčné poklesky, ani nebudeš stát o jejichuznání, až nahlédneš v zdroje jejich soudů a úsilí. ' /62/Každá duše, jak praví Platón, jen bezděčně se odříká pravdy; právě tak tedy i spravedlnosti, uměřenosti, shovívavosti a všeho podobného. Je naprosto nutné ústavičně to mít na paměti,neboť pak budeš ke všem laskavější. /63/Při každé bolesti si uvědomuj, že bolest není pranic hanebného a že tvou vládnoucí část, duši, nezhoršuje, n eboť ji neporušuje ani v její rozumové podstatě, ani v jejím společenském cítění.U většiny bolestí ti budiž útěchou i výrok Epikúrvův, že bolest není ani nesnesitelná, ani věčná, jestliže si totiž připomeneš její meze a nebudeš

-
li si ji v duchu zveličovat

. Také se

rozpomeň na to, že nepříjemnost mnohých pocitů, například ospalosti, horečky a nechuti k jídlu, si ani neuvědomujeme. Kdykoli jsi tedy něčím takovým rozmrzelý, uvědom si, že se

poddáváš bolesti/64/

Měj se na pozoru, aby ses k nelidům nechoval podobnějako nelidové k lidem!

/65/Odkudpak víme, zdali filosof Telaugés nebyl svým smýšlením lepší

než Sokrates? Neboť tady přece nestačí, že Sokrates zemřel slavněji, že dovedl obratněji rozmlouvat se sofisty avytrvaleji přenocovat v mrazu pod širým nebem, ani to, že maje nařízeno přivést kteréhosi

Salamí-

ňana, uznal za šlechetnější rozkazu se vzepřít a pak "si hrdě ulicemi vykračovati, což by bylo svrchovaně neuvěřitelné, i kdyby to bylo pravda; spíše však dlužno vzít v úvahu něco jiného: jakou duši měl

Sokrates a zdali se dovedl omezovat na spravedlnost k lidem a na úctu k bohům, takže se ani nemrzl na lidskou špatnost, ani neotročil ničím nevědomosti, anepřijímal úděly vesmírné přírody jako něco nenáležitého, ani je nepovažoval za nesnesitelné jho, ani svůj rozumneutápěl v účasti na tělesných pocitech. /66/Příroda nespoutala tvého ducha s tělem tak těsně, že by ti nedovolovala, aby ses uzavřel sám vsebe a zvládl své povinné úkoly. Neboť je docela dobře možné stát se mužem božím, aniž to

kdo o tob

ě věděl. To měj stále na paměti a také to, že k blaženému životu je potřebí jen pramálo věcí; a jestli snad tě zklamalo očekávání, že se osvědčíš v dialektice a fyzice, proto se ještě nevzdávej naděje, že budeš svobodný, skromný, laskavý k lidem a poslušný

boha. /67/

Po své vůli můžeš prožít život v plné duševní pohodě, i kdyby ti všichni spflali a i kdybydivoká zvěř sápala bedné údy tvé tělesné schránky. Neboť co překází při tom všem tvé dušizachovat klid, správně posuzovat okolnosti a pohotově užívat nabízejících se příležitostí?Takže její soud pak řekne té které příhodě: "Taková a taková jsi ve své pravé podstatě, i když se naoko jevíš jinak."

A její schopnost užívat příležitostí řekne opět: "Právě tebe jsem hledala; neboť přítomnost je mi vždy látkou

k osvědčování rozumné a společenské ctnosti a takového umění, které jevyhrazeno člověku nebo bohu." Neboť všechno, co se nám přihází, je úzce spřízněno s bohem nebo s člověkem, a není tedy ani nové, ani nepoddajné, nýbrž naopak dobře známé a tvárné.

/68/

Každý den prožívat, jako by byl tvůj poslední, bez prudkých vzruchů, bez otupělosti a bez přetvářky

- to je znak dokonalé povahy. /69/

Bohové, kteří jsou tu věčně, bez nelibosti snášejí od věků do věků takovou spoustu lidí

naveskrz a stále špatných, ba dok

once se o ně všelijak starají. A ty, který se co nevidět s životem rozloučíš, v trpělivosti ochabuješ? A sám jsi jeden z těch špatných! /70/ Směšné je své vlastní špatnosti se nevyhýbat, což je za jisté možné, ale špatnosti jiných se

vyhýbat, což je nemožné. /71/

Co moje schopnost rozumného myšlení a společenského cítění neuznává ani za rozumné, aniz obecně prospěšné, to z dobrých důvodů pokládá za nedůstojné pro sebe. /72/ Jestliže jsi prokázal dobro a někdo jiný dobra zakusil, proč se jako pošetilec sháníš navíc ještě po třetím

-

po slávě dobrodince nebo dokonce odplatě? /73/ Nikdo nelituje námahy jednat ve svůj prospěch. Prospěšná však je činnost, která je ve 6hodě s přírodou; nelituj tedy námahy jednat ve svůj prospěch tím, že prospíváš jiným. /74/

Ves

mírná příroda se odhodlala stvořit vesmír; a nyní buďto všechno, co se děje, děje se jakodůsledek jejího záměru, anebo i nejdůležitější věci, o něž z vlastního odhodlání světový rozum usiluje, jsou nesmyslné. Takové připomínky rozjasní tvou duši v mnoha případech.

/75/

KNIHA OSMÁ

Také to přispívá k vymýcení ješitné touhy po slávě, že už nemáš možnost prožít celý svůj život nebo aspoň od jinošských let jako filosof, a mnoha jiným i tobě samému je dávno

známo, že máš do pravé filosofie daleko. Máš tedy na so

bě skvrnu, takže ti už není snadné získat čestné jméno filosof. Brání tomu i

tvé životní podmínky. Jestliže jsi tedy doopravdy poznal, v čem záleží to

nejdůležitější, nestarej se o to, zač tě budou pokládat, a spokoj se tím, že alespoň

zbytek svého života, ať jakkoli dlouhý, prožiješ tak, jak tomu chce

tvá přirozenost. Uvědom si tedy, co chce, a nedávej se ničím jiným od toho odvrátit!

Víš přece ze zkušenosti, po kolikerém bloudění jsi nenašel životní štěstí ani v

sylogismech, ani v bohatství, ani v slávě, ani v počtcích, v ničem! V čem je tedy? V

konání toho, co žádá lidská přirozenost. A jak tento úkol splníš? Jestliže se budeš

přidržovat zásad, z nichž vyvěrají záměry a skutky. Jakých

zásad? O dobru a zlu: že totiž nic není

člověku dobrem, co ho nečiní spravedlivým, rozvážným, statečným a svobodným, že

nic munení zlem, co mu nevtiskuje vlastnosti opačné. // Při každém skutku se ptej

sebe sama: V jakém vztahu je tento čin ke mně? Nebudu ho možná litovat? Ještě

chvilí, a zemru a je po všem. Co více požadu

ji, je-

li můj přítomný čin skutkem

rozumné bytosti, která cítí s lidmi a má stejné zákony s bohem? /2/

Alexander a Gaius Caesar a Pompeius: čím jsou proti Diogenovi a Hérakleitovi a Sokratovi! Neboť tito dospěli k chápání věcí, jejich činné síly i hmotné podstaty, a jejich rozum byl

neoblomný; kdežto oni -

kolika starostmi se trdili a čemu všemu utřu čili!

/3/

Kdybys i zlostí pukl, přesto budou lidé stále jednat stejně! /4/ Za prvé: ničím se neznepokojuj! Neboť všechno se děje ve shodě s vesmírnou přírodou azakrátko nebude z tebe nikde nic, zrovna jako z Hadriána a Augusta. A za druhé: zahleď se

upřeným zrakem k tomu nejdůležitějšímu, máje zároveň na paměti, že máš být dobrým člověkem, i co na tobě požaduje lidská přirozenost, proved tento úkol bez rozpaků a mluv jentak, jak uznáváš za nejspravedlivější, ale ovšem shovívavě, skromně a nepokrytecky! /5/

Je

úkolem vesmírné přírody všechno, co tu jest, přemísťovat, přeměňovat, odtud odstraňovat jinak přenášet. Všude jen změny, ne ovšem takové, že by bylo zapotřebí bát se něčeho nového: vše je obvyklé, i úděly osudu jsou stejné. /6/

Každá bytost se cítí spoko

jena, jestliže se jí dobře daří. Rozumné bytosti se dobře daří tehdy, jestliže ve svých představách nepřisvědčuje ničemu klamnému ani nejasnému, zaměřuje-li své

snahy jen k činům obecně prospěšným, každou svou žádost i nechuť obrací jen k tomu, co je

v náš

í moci, a ochotně přijímá všechno, co nám uděluje vesmírná příroda. Neboť je částí této přírody, zrovna jako list je svou přirozeností částí rostliny; jenomže list je část přírodněcitlivé, nerozumné a překážkám podrobené, kdežto lidská přirozenost je část přírody překážkám nepodléhající, rozumné a spravedlivé v tom smyslu, že všem propůjčuje rovné a přiměřené podíly na čase, hmotě, činné síle, působnosti a příhodách. Ale nepřihlížej k tomu,

zdali u každého jednotlivce shledáš naprostou rovnost všech podíl

ů, jako spíše k tomu, zda

souhrn všech vlastností jednoho se srovnává s jejich úhrnem u druhého. \1\

Cist teď nemáš možnost, ale máš možnost potírat svou domýšlivost, odolávat rozkoším a

bolestem, krotit ješitnou ctižádostivost a máš možnost na bezcitné a

nevděčné lidi se nehněvata dokonce ještě o ně pečovat. /8/ Ať už tě nikdy nikdo

neslyší si stýskat na život u dvora, ba ani ty sám sebe! /9/ Litovat něčeho znamená

asi tolik: vyčítat sobě samému zanedbání něčeho prospěšného; aledobro je

nesporně cosi prospěšného, a ušlechtilý a dobrý muž musí o ně usilovat. Naproti

tomu ušlechtilý a dobrý muž by nikdy nelitoval, že zanedbal nějakou rozkoš: nenítedy rozkoš ani nic prospěšného, ani dobrého. /10/ Například tato věc: co je sama o sobě

--

svým přirozeným určením? Co je svou činnou silou?

Jaký má úkol ve ves míru? A jaké má trvání? /11/ Probouzíš-

li se ze spaní mrzutě, rozpomeň se, že odpovídá tvému určení i lidské přirozenosti prokazovat skutky obecně prospěšné, ale spaní že máš společné také s nerozumnými tvory.

Co však odpovídá přirozenosti jednoho každého, to je mu i přiměřenější a tedy také

-

příjemnější./12/Bez ustání a pokud možno při každé představě měj na zřeteli zásady fyziky, etiky a

dialektiky./13/

Ať se setkáš s kýmkoliv, hned si polož otázku: jaké asi zásady o dobru a zlu má tento člověk?

Má-

li totiž o rozkoši a bolesti a jejich příčinách, o slávě a neslavě, o smrti a životě takové a

takové zásady, pak se mi nebude zdát podivné nebo zvláštní, jedná-

li právě tak a tak, a budumít na paměti, že takto

jednat musí. /14/

Pamatuj, že tak jako by bylo hanba žasnout nad tím, že fíkovník plodí fíky, stejně by bylo

hanba žasnout, že vesmír "plodí" ten a ten osud, jehož zárodky se oplodnil.

Také pro lékaře by bylo hanba, kdyby se divil, že kdosi dostal zimnici

, a pro kormidelníka zase, že se obrátil vítr. /15/

Pamatuj, že je projev stejné nezávislosti změnit své mínění jako poslechnout jiného, kdo by jerád opravil. Neboť je to tvoje činnost, která se uskutečňuje podle tvého odhodlání a tvého

soudu, a tedy také podle tvého rozumu. /16/Je-

li ve tvé moci učinit něco lépe, proč to neuděláš? Když je to v moci někoho jiného, komuchceš dělat výčitky? Slepé náhodě nebo bohům? Obojí je nesmyslné. Nikomu nemáš dělat výčitky. Jestli můžeš, naprav alespoň věc samu; a nemůžeš

-

li ani to, co ti prospěje tvé vyčítání? Neboť nic se nemá dělat neúčelně. /17/

Vezme-

li něco smrti zasvé, tím ještě nezmizí z vesmíru. Jestliže zde tedy setrvává, pak se zde také přeměňuje a rozkládá ve své součásti, v prvky společné vesmíru i tobě.

Také ty se přeměňují

- a nereptají. /18/

Každá věc je stvořena k nějakému účelu, například kůň, réva. Proč se tomu divíš? Také slunceti řekne: "Jsem stvořeno k určitému dílu," a ostatní hvězdy podobně. A ty tedy, k čemu jsi stvořen? K požitkům? Zamysli se nad tím, zdali to dovoluje rozum! /19/

Příroda pozorně sleduje jednoho každého, a to právě tak jeho konec jako jeho začátek aživotní pouť, podobně jako ten, kdo vyhazuje míč. Copak dobrého má míčz toho, když letí vzhůru, nebo co zlého, když letí dolů neb

o i padne na zem? Co dobrého má

bublina z toho, když vznikne, nebo co zlého, když se rozplyne? A stejně je tomu i s hořící

lampou.../20/

Zobracej své tělo naruby a pozoruj, jaké skrz naskrz je a jaké bude, až zestárne, až onemocní,

až dokoná! Okamžik je naživu ten, kdo chválí i kdo je chválen, ten, kdo vzpomíná i kdo je

vzpomínán. A k tomu ještě se to všechno děje v nepatrném koutku tohoto pásma, a ani tu zasenejsou všichni jednomyslní, ba ani jeden a týž sám se sebou. A celá země - pouhý bod! /21/

Zaměřuj svou pozornost k tomu, co je podstatou každé slovem označené činnosti nebo zásadynebo věci.Po právu se ti děje tak a tak: je ti milejší stát se dobrým až zítra než jím být už dnes. /22/Dělám něco? Ano, dělám: se zřetelem dobře činit lidem.Přihází se mi něco? Pak to přijímám s pomyšlením na bohy a prazřídlo veškerenstva, z něhožveškeré dění ve vzájemné souvislosti vyvěrá. /23/

Jako při koupání vídáš olej, pot, špínu, lepkavou vodu, slovem

- všechno, co budí ošklivost,

podobně je tomu s každým obdobím života a s každým předmětem. /24/Lucilla přežila Věra a potom zemřela. Secunda přežila Maxima a potom zemřela.Epitynchanos přežil Diotima a potom zemřel. Antoninus přežil Faustinu a pak zemřel. Celer

Hadriána a pak šel sám. A tak tomu bylo se všemi. A oni duchové bystří, předvídají a pýchou zaslepení -

kdepak jsou? Tak bystří jako Charax, Démétrios Platónik, Eudai

-món a jiní

takoví? Všichni dočasní, dávno mrtví! Někteří neutkvěli v paměti ani nakrátko, jiní se přetvořili v báje a jiní se už i z bájí vytratili. Měj tedy na paměti, že také tvoje tělesná osnovase musí rozpadnout a tvůj duch že buď zhasne, nebo se přestěhuje a bude zařazen jinam. /25/Lidská radost záleží v konání toho, co je výhradně lidské.Jen člověku je vyhrazena blahovůle k soukmenovcům, pohrdání smyslnými vzruchy,rozpoznávání zdánlivě pravdivých představ i rozjímání o vesmírné přírodě a o tom, co se z její vůle děje./26/Jsi v trojím vztahu: ve vztahu k své tělesné schráně, ve vztahu k božské příčině, z níž se přihází všechno o všem, a ve vztahu k svým bližním. /27/

Bolest je zlo buď pro tělo

-

jen ať se tedy tělo o ní vysloví

- anebo pro duši; ale ta má moc si

uchovat svou jasnou pohodu a nedomnívat se, že je to zlo. Neboť každý soud a každá snaha,každá žádost i nechuť vzniká

v našem nitru, a tam žádné zlo nepronikne. /28/

Vyhlazuj klamné představy a stále si v duchu říkej: "Nyní je v mé moci, aby v této dušinebyla žádná špatnost ani žádostivost a vůbec žádný zmatek. Nuže, vidím všechno takové,

jaké vskutku je, a užívám každé

věci přiměřeně její ceně." Bud' pamětliv této moci, kterou tě vybavila

příroda! /29/Jak v senátě, tak i s každým občanem zvlášť mluv důstojně, ale ne přepjatě. Vyjadřuj se přirozeně!/30/Augustův dvůr, jeho manželka, dcera, jeho potomci a předkové, jeho s

estra Agrippa, jeho

příbuzní, služebnictvo, přátelé, Arius, Maecenas, lékaři, kněží, celý dvůr

-

vymřeli. Potom postupuj dále, ale ne už k smrti jednotlivců, nýbrž k jiným zánikům, jako např. ke zkáze

Pompejí. Také se zamysli nad mnohým nápisem na hrobech:

"Poslední svého rodu!" Kolika starostmi ee trudili předkové těch mrtvých, aby po sobě zanechali nástupce, ale koneckonců někdo mušil být poslední! A tu se opět zamysli nad

zánikem celého rodu! /31/

Je potřebí svůj život uspořádat čin od činu a spokojit se s

tím, jestliže každý dosahuje svého

cíle v mezích možnosti; abys pak svého cíle dosahoval, v tom ti vůbec nikdo nemůže zabránit." Ale do cesty se mi postaví nějaká překážka zvenčí!"

- Taková však nebude, aby ti bránila

jednat spravedlivě, rozvážně a obezřele. "A nebude mi zabráněno třebaš v jiných úkonech?" Nuže, pak se právě s touto překážkou smiř a rozumně přejdi jinam, kde ti kyne volnost, aihned se ti v náhradu naskytne jiná činnost, která dobře zapadá v uspořádání života, o kterém hovořím. /32/

Přijímej skromně, zříkej se bez reptání! /33/ Snad jsi už někdy viděl uříznutou ruku nebo nohu nebo uťatou hlavu ležet odloučenou od trupu, nuže takovým údům se svým způsobem připodobňuje ten, kdo na svůj osud reptá a od bdí se odlučuje nebo činí něco proti obecné

mu dobru. Sám ses takto z jednoty, zamýšlené

přírodou, do jisté míry vytrhl: neboť jsi byl stvořen jako její část, a nyní ses sám od ní "odřízl"! Ale je tu jedno podivuhodné: že se totiž můžeš opět sjednotit. Té výhody nedopřál bůh žádné jiné části, když

s

e od celku odloučí a odtrhne, aby se s ním opět mohla spojit. Nuže, uvědom si dobrodiní, jakým bůh vyznamenal člověka: neboť vložil v jeho moc, aby se od celku vůbec neodtrhoval, ale také to, kdyby se odtrhl, aby se mohl opět vrátit a s celkem srůst, opět za

ujmout postavení

části v celku. /34/ Jako se každé rozumné bytosti dostalo od vesmírné přírody všech ostatních schopností, právě tak máme od ní i tuto: tak jako příroda všechno, co se jí staví do cesty a na odpor, účelně obrací jinam, zařazuje na místo osudem určené a činí je součástí sebe samé, podobně i rozumná bytost dovede každou překážku přetvořit v látku své činnosti a užívat jí, k čemukoli

chce. /35/

Nedávej se zvíkat ve své rovnováze představou života jako celku! Nepředstavuj si případné

strasti, kt

eré se ti třeba ještě přihodí všechny najednou, nýbrž při každé jednotlivé

příhodě se ptej sebe sama: "Co je na této věci nesnesitelného a nezdolného?" Pak se totiž jistě zastydíš doznat, že na ní nic takového není. A dále si připomínej, že tě netíží ani t

o, co bude, ani to, co bylo, nýbrž pokaždé

jen to, co jest; a toto přítomné se ještě zmenší, když je posuzuješ samo o sobě a svou duší svědčíš, že nedovede zdolat pouhou maličkost. /36/

Sedí-

li pak ještě dnes Panthea nebo Pergamos u hrobu Verova? A nebo Chabriás nebo Diotimos u hrobu Ha-

driánova? Směšný nápad! A kdyby tam seděli, cožpak by to ti zemřeli cítili? A i kdyby to cítili, radovali by se z toho? A i kdyby se radovali, byli by snad proto ti truchlící nesmrtelní? Nebylo také jim osudem určeno nejprve zestárnout a potom zemřít? Co by tedy byli později dělali oni, kdyby tito byli zemřeli? Všichni, ten jako onen

- jen páchnoucí krvavý kal v obalu! /37/"Dovedeš-

li se bystře dívat, dívej se," řekl kdosi, "a sud' pokud možno nejmoudřeji." /38/

Ve vybavení rozumného tvora nevidím vlastnost, která by odporovala spravedlnosti, nýbrž vlastnost odporující rozkoši: vidím zdrženlivost. /39/Zhostíš-

li se své domněnky, že tě to nebo ono trápí, sám se octneš v dokonalém bezpečí.

"Ale

kdo je to "sám"? -Rozum! "Ale já nejsem rozum." -

Budiž! Nuže ať tedy rozum netrápí sám sebe! A vede

-li se

špatně ně které jiné tvé části, jen ať sama o sobě vysloví své mínění! /40/Omezování smyslového vnímání je zlem živočišné přirozenosti. Omezování chtění je rovněž zlem živočišné přirozenosti. Právě tak je leccos jiného, co je omezováním a zlem přirozenosti

rostlin. Podobně tedy omezování rozumu je zlem rozumové přirozenosti. To všechno nyní přenes na sebe sama. Jímá tě bolest nebo rozkoš? Ať si to vyřídí smysly!

Naskytla se překážka některému tvémuchtění? Povoluješ

-

li svému chtění bez výhrady, pak už to je pro tebe jako rozumnou bytost

zlo; podvolujč-

li se mu "s výhradami a a ohledem na zájmy společnosti, pak nejsi ani poškozován, ani omezován. Vždyť přece činnost vyhrazenou rozumu

nikdo jiný omezovat

nemůže, neboť rozumu se nedotýká ani oheň, ani železo, ani tyran, ani utrhačství a vůbec nic, jakmile se připodobní oné Einpe

-

dokleově kouli "krásně zaokrouhleném /41/ Nezasloužím si, abych zarmucoval sebe sama; vždyť jsem ani nikoho jiného nikdy schválně

nezarmoutil. /42/

Každého těší něco jiného. Mne těší, mám

-li zdravý rozum, který se neodvrací ani od bdí, ani

od toho, co se lidem přihází, nýbrž shovívavým zrakem všechno pozoruje i přijímá a každévěci užívá přiměřeně její ceně.

/43/

Této době se hled' věnovat! Lidé, kteří se více pachtí po posmrtné slávě, nepováží, že příští pokolení budou zase taková, jako je dnešní, na které si stěžují: také smrtelná. A co ti vůbec po tom, budou

-li potomci tak nebo onak hlaholit a tak nebo onak

o tobě

soudit?/44/

Vezmi mě a uvrhni, kamkoli chceš! Neboť také tam si uchovám ono své božstvo shovívavé,

to jest spokojené, bude-

li se chovat a působit podle svého přirozeného určení. Zdalipak to neb ono stojí za to, aby se pro to mé duši vedlo špatně a a

by sama sebe snižovala

žádostmi, otročením tělu a strachem? Je vůbec něco, co by stálo za tuto oběť?

/45/ Žádnému člověku se nemůže přihodit nic, co by nebylo příhodou lidskou, jako ani skotu nic, co by nebylo příhodou skotu, ani révě, co by nebylo údělem

révy, ani kamenu, co by mu

nenáleželo. Jestliže se tedy každému přihází jenom to, co je mu i obvyklé i přirozené, co bys reptal? Neboť vesmírná příroda ti neudělila nic, co bys jako svůj úděl nesnesl.

/46/

Rmoutíš-

li se něčím vnějším, pak tě vlastně nezneklidňuje toto, nýbrž tvůj soud o tom.

Alevdyť je ve tvé moci ihned ho vyhladit. Jestliže tě tedy rmoutí něco, co vězí ve tvém smýšlení, kdopak ti brání, abys své stanovisko opravd? A podobně také, jestliže se rmoutíš

proto, že nekonáš to a ono, co pokládá

š za rozumné: pročpak to raději nekonáš než se rmoutit?

"Ale staví se mi v cestu nezdolná překážka!" Tím se tedy nermuť, neboť vina na tom, že tonekonáš, pak není na tobě.

"Ale život nemá pro mne cenu, jestliže to nevykonám!" Odejdi tedy ze života v dobré vůli, jako umírá ten, kdo svůj úkol koná, a zároveň smířen s

tím, co se ti staví do cesty! /47/

Měj na paměti, že vůdčí rozum, kdykoli se v sebe sama schoulí a spokojuje se s tím, že nečiní nic, co nechce, stává se nepřemožitelným, i kdyby se stavěl na odpor bez rozumného důvodu.

Což teprve soudí-

li o něčem z důvodů rozumně uvážených! A proto duše, prostá všech náruživostí, je pevný hrad, neboť člověk nemá trvalejší záštitu, kníž by se utíkal, aby byl nezdolný. Kdo to neví, je nevědomý; kdo to ví, ale ne

tíká se k ní, je

nešťasten. /48/ K tomu, co ti ohlašují prvotní představy, si nic už dale nepřimýšlej!

Ohlašuje se ti, že ten nebo on špatně o tobě mluví. Ano, to se ti ohlašuje; ale že jsi tím utrpěl škodu, se neohlašuje.

-

Vidím, že dítě stůně. Ano, to vidím; ale že je v nebezpečí, nevidím.

- Tak tedy setrvávej

vždycky při prvních představách a nic k nim sám ze sebe nepřimýšlej, a nic se ti neděje. Anebo spíše: přimýšlej k nim leccos jako muž, který chápe každou jed notlivou událost v souvislosti s vesmírem! /49/

"Okurka je hořká." Zahod' ji! "V cestě je trn." Vyhni se mu! Což to nestačí? Není přece třeba, abys k tomu dodával: "Proč jsou také tyhle věci na světě?"

Neboť opravdový znalec přírody by se ti musil vysmát, jako by se ti vysmál i tesař nebo švec

, kdyby ses ošklíbal proto, že v jejich

dílně vidíš odřezky zpracovaného dřeva nebo okrajky kůže. A přece tito řemeslníci mají alespoň místo, kam takové věci odhodit; naproti tomu vesmírná příroda nemá nic mimo sebe. Ale právě v tom záleží její podivuhodné umění, že omezena sama na sebe přeměňuje všechno, co v ní zdánlivě hyne, odumírá a není k potřebě, ve svou

vlastní podstatu a že právě z toho znova vytváří jiné věci nové, aby neměla zapotřebí ani látky odjinud, ani místa, kam by své odpadky odhazovala. Spokojuje se tedy svým vlastním prostorem, svou vlastní hmotou a

vlastním uměním. /50/ Nebuď ani ve svých činech povrchní, ani v hovorech neuvážlivý, ani ve svých představách netežkej, ani své duši nedovoluj, aby se dala úplně strhnout nebo aby vzkypěla, ani se v životě nepřipravuj o volnou chvíli! Zabíjejí tě, sápona na kusy a s kletbami tě vyhánějí: čím je toto všechno, zůstává

-

li přitom tváduše čistá, rozumná, rozvážná a spravedlivá? Zrovna jako kdyby někdo přistoupil k líbeznému křišťálové studánce a spílal jí: ta však nepřestává vydávat pitnou vodu, a i kdybys do ní naházela bláta a třeba i hnoje, co nevidět to rozpustí, odplaví a ani trochu se nezkalí. Jak si tedy opatříš takový pramen živé vody? Jestliže si v každé době zachováš svobodu myšlení ažároveň

shovívavost, prostota skromnost. /51/

Kdo neví, co je vesmír, ten neví, kde jest. A kdo neví, k čemu je tady, pak neví, ani co je vesmír, ani kdo je sám. A kdo některou z těchto věcí nedomyslí, nemůže ani říci, k čemu jsem přírodou určen. Jakýpak se ti tedy jeví člověk, který se vyhýbá haně nebo se pachtí za

chválou

lidí, kteří ani nevědí, kde jsou, ani kdo jsou? /52/ Přeješ

-

li si být chválen od člověka, který třikrát za hodinu proklíná sebe sama? Chceš se líbit člověku, který se nelíbí ani sám sobě? Či snad se líbí sám sobě člověk, který lituje skorověšeho, co činí? /53/

Nejen svým dechem máš být v souhlasu se vzduchem, který tě obklopuje, nýbrž i svým rozumem máš být v souladu s rozumem, který všechno objímá. Neboť

rozumová síla naplňuje

a proniká toho

, kdo si ji dovede osvojit, právě tak jako vzduch toho, kdo ho dovede

vdechnout. /54/

Špatnost vůbec

-

nijak nepoškozuje vesmír, špatnost něčí

- nijak nepoškozuje jiného: na škodu

je leda tomu, komu je ponecháno na vůli se jí zbavit, jakmile bude chtít. /55/

5/

Mé svobodné vůli je svobodná vůle mého bližního stejně lhostejná jako jeho dech a jeho tělo. Neboť třebaže jsme stvořeni především kvůli sobě navzájem, přece jen vůdčí rozum jednoho

každého z nás je svým vlastním pánem: jinak by špatnost mého bližního b

yla nutně zlem i promne. Ale to jistě nebylo v božském záměru, a to proto, aby nikdo jiný neměl moc učinit měnešťastným. /56/ Zdá se, jako by se slunce rozlévalo, a

přece, ačkoliv se rozlévá všude, nijak se nerozplýtvává; neboť toto írozlé

-vání" je vlast

ně "rozšiřování". Povahu slunečního paprsku nejlépe poznáš, jestbže

sleduješ sluneční světlo, jak úzkou štěrbinou vniká do tmavé místnosti: šíří se

přímým směrem, až svým způsobem narazí na pevné těleso, s kterým se setká a které přepažuje další

prostor; n
a něm sluneční světlo utkví, aniž se po něm smekne nebo klesne.

-

Podobně tedy semá i náš rozum "rozlévat" a všemi směry rozprostírat, nikoli "rozplýtvávat", nýbrž rozšiřovat, a nemá narážet na překážky, s nimiž se setkává, ani násilně ani prudce, ani nem

á klesnout,
nýbrž má pevně utkvíta ozářit to, co je mu přístupné. Neboť samo sebe zbavuje světla, cokoli se mu uzavírá. /57/Kdo se bojí smrti, ten se bojí bud ztráty svého cítění, nebo změny cítění. Ale nebude

-li pak už

vůbec cítění, nebudeš mít ani pocit něčeho zlého; a jestli se ti dostane jiného cítění,

staneš se jinou bytostí a nepřestaneš žít. /58/Lidé jsou stvořeni kvůli sobě navzájem; buď je tedy poučuj, nebo je snášej! /59/Jinak spěje střela, jinak rozum. A přesto rozum, i když se leckdy opatrně uhýbá, i když seobírá zkoumáním toho a onoho, přece se neopozduje a spěje k vytčenému cíli. /60/Hleď vniknout v myšlení jednoho každého, ale i všem ostatním dopřej, aby vnikli v my

šlenívé/61/

KNIHA DEVÁTÁ

Kdo se dopouští křivdy, hřeší; neboť rozumné bytosti byly vesmírnou přírodou stvořeny kvůli sobě navzájem, aby si vespolek náležité prospívaly, a nikohv aby si škodily: ten, kdo její vůli přestupuje, zřejmě hřeší proti nejctihodnějšímu božstvu.

-

Také ten, kdo lže, hřeší proti témuž božstvu; neboť vesmírná příroda je příroda skutečného jsoucna, jsoucno pak je v úzkémvztahu ke všemu, co tu doopravdy jest. Však se také říkává vesmírné přírodě "pravda", a onavskutku je první příčinou všeho pravdivého. Kdo tedy úmyslně lže, hřeší v tom smyslu, že sedopouští bezpráví

klamáním; ale hřeší i ten, kdo lže neúmyslně, a to v tom smyslu, že se ocitáv neshodě s vesmírnou přírodou a že svým rozporem 8 přirozeností vesmíru porušuje jehořád. Je totiž v rozporu se sebou samým, kdo se dává strhnout k odporování pravdě; neboť již

-

uděluje podle zásluhy, poněvadž špatní často žijí vrozkoších a zjednávají si prostředky k tomu, kdežto dobří upadají v strasti a v okolnosti, které je způsobují. A mimoto ten, kdo se bojí strastí, jistě se bude bát lecčeho, co se mu ve světě přihodí, a už to je bezbožné; a kdo se shání po rozkoších, ten se jistě nezdrží bezpráví, a to jezřejmá bezbožnost. Ti, kdo chtějí následovat přírodu, a jsou s ní jednomyslní, musí se rovněžchovat lhostejně k těmto věcem, s nimiž vesmírná příroda zachází lhostejně; neboť jinak by byla to obojí nestvořila, kdyby se k obojímu nechovala lhostejně.

Kdo se tedy r

ovněž nechová sám lhostejně k slasti i strasti, k smrti i životu, k slávě i neslavě, s nimiž vesmírná příroda zachází bez rozdílu stejně, zřejmě hřeší. Tvzení, že vesmírná příroda s těmito věcmi zachází "bez rozdílu stejně", lze vyjádřit i jinak: toto vše

hno

bývá takto stejně údělem lidí v poslušnosti dění nynějšího i pozdějšího podle jakéhosi prázáměru prozřetelnosti, podle něhož se ve svůj Čas kdysi odhodlala právě k tomuto uspořádání světa, když sloučila určité zárodečné prvky budoucích věcí a přesně vy

mezila

tvořivé síly bytostí i jejich přeměn a poslušnosti. /1/ Znamením zvláště ušlechtilého člověka by bylo, kdyby se loučil se životem, aniž vůbec okusil žiti, všelikého pokrytectví, prostopášnosti a domýšlivosti. Na druhém místě nejlepším odchodem by by

lo, kdyby opouštěl život, když si tyto neřesti zošklivil. Či chceš raději setrávat ve své

špatnosti a už tě ani zkušenost nepřiměje utíkat před tímto "morem"? Neboť zkáza duše je mnohem horší než mor ze špatného podnebí a náhlých změn ovzduší kolem nás; neboť toto je mor pro živočichy, pokud jsou živočichy, ono však pro lidi, pokud jsou lidmi. /2/ Nepohrdej smrtí, nýbrž ochotně se s ní smiř, protože je to také jedna z věcí, které přirodáchce. Neboť něco podobného, jako je například dospívání, stárnutí, tělesný růst a rozkvet, vzrůst zubů a vousů, šedivění, plození, otěhotnění, porod a ostatní přirozené úkony, jak je s sebou přináší období tvého života, je právě i rozklad. Je tedy přirozená povinnost myslícího člověka, aby se nechoval k smrti lhostejně ani odmítavě, ani pohrdavě, nýbrž aby ji očekával jako kterýkoli přirozený úkon. A jako nyní očekáváš chvíli, kdy ze života tvé ženy vyjde plod, právě tak vítej hodinu, kdy se tvá duše zbaví této schránky.

Ale přeješ

-

li si ještě nějakého obyčejného prostředku pro útěchu, pak tě ke smrti nejlépe smiří pozorování věcí, od nichž se máš odloučit, i lidí, jejichž mravy už nebudou dále tvou duši poskvřňovat. Pohoršovat se nad nimi nesmíš ani dost málo, nýbrž máš se jich ujímat a je

shoví

vavě snášet, ale nesmíš přitom zapomínat, že tvá smrt nebude odchod od lidí, kteří mají

zásady stejné s tebou!

Neboť to jediné, jestli vůbec něco, by tě mohlo k životu poutat a na zemi zdržovat, kdyby ti bylo dovoleno žít s lidmi, kteří se dopracovali týchž zásad. Ale zatím pozoruj se, kolik zla

vzniká z nesouzvuku pospolitého života, takže máš chuť zvolat: "Přiď, milá Smrti, raději dřív, nežli se nakonec také sám zapomenou!" /3/ Kdo hřeší, na sobě hřeší; kdo ubližuje, sobě ubližuje, neboť sebe sama dělá špatným. /4/ Bezpráví se často dopouští také ten, kdo něco nedělá, nikoli jen ten, kdo něco dělá. /5/ Stačí, je

-

li každý tvůj soud v přítomnosti bezpečný a přítomný čin obecně prospěšný, a je-li

přítomné smýšlení spokojeno se vším, co se přihází z vnějších příčin. /6/ Vyhlaď domněnky, zadrž chťice, udus žádosti a rozum dopřej vlády nad sebou! /7/ Mezi

nerozumné tvory je rozdělena jediná duše, mezi rozumné bytosti jediná duše rozumná, jako je i všem zemským výtvorům společná jediná země a jako k jedinému světlu hledíme a

jeden vzduch

vdechujeme, kolik nás je vůbec vidoucích a dýchajících. /8/Všechny věci, které mají podíl na něčem společném, tíhnou k stejnorodému: všechno zemité

se chýlí k zemi, všechno kapalné, zrovna jako všechno vzdušné, splývá dohromady, takže je

potřebí násilí, aby se tomu zabránilo. Oheň, poněvadž je původem z praohně, tíhne ovšemvzhůru, přesto však se spojuje s každým ohněm zde na zemi tak ochotně, že i každá hmota jen poněkud sušší se dobře zapaluje, poněvadž obsahuje méně příměsků, které zamezují vznícení.

A

stejně, ne

-

li dokonce ještě mocněji tíhne k sourodému každá bytost, která má podíl naspolečném rozumu vesmírné přírody; neboť oč je dokonalejší než ostatní, o to je i náchylnější se spojovat a splývat s příbuznou bytostí. Však se již u nerozumných tvorů

setkáváme s roji a

stády, s krmením mláďat, ba i s jakousi láskou. Neboť tady už je duše, a proto se u nich, jako bytostí dokonalejších, i společenský pud ozývá mocněji než u rostlin, kamenů nebo dřev. U rozumných tvorů pak dochází k přátelským a rodinným svazkům, k shromážděním, kústavám a za války k smlouvám a příměřím. Bytosti ještě dokonalejší dospívají, třebaže jsou prostorem od sebe odloučeny, k jaké musí sjednocení, jako je tomu u hvězd: tak může vzestupk větší dokonalosti vzbudit dokonce u bytostí od sebe odloučených vzájemnou náklonnost. Ať už pozoruj tentonynější zjev: jediné rozumné bytosti nyní zapomínají na vzájemnou příchýlnost a soudržnost, jediné u nich ono "splývání" nevidáme. Ale přesto, i když se mu vyhýbají, jsou vždycky v

úzkých: nebo

ť vítězem je příroda. Jen bedlivě pozoruj a dáš mi za pravdu. Neboť spíše senajde některá zemitá částice, která nelze k ničemu zemitému, nežli člověk nadobro odloučený od člověka. /9/"Plody# přináší také člověk, bůh a vesmír: každý je přináší ve svůj čas.

Ze obecná mluva

užívá toho slova v původním významu jen o révě a podobném, na tom nezáleží.

Také rozum přináší plody

-

jak celku, tak jednotlivci; ale vzchází z něho plody jiné, takového druhu,

jakého je rozum sám. /10/

Jestliže můžeš, pouč chybujícího o lepším; pakli nemůžeš, vzpomeň si, že se ti právě k tomu účelu dostalo shovívavosti! Však i bohové jsou k takovým lidem shovívaví a k lecčemu jim dokonce dopomáhají, jako například ke zdraví, k bohatství, k slávě; tak jsou dobrotiví.

Ale tuto možnost má

š i ty. Ci snad ti v tom někdo brání? /11/Konej svou práci, ale ne jako ubožák, ani jako bys chtěl sklízet soucit nebo obdiv, nýbrž chtěj spíše jedno jediné: vyvíjet anebo i zastavovat svou činnost, jak to požaduje obecný zřetel. /12/Ze všech svízeľ jsem

dnes vyvázl; anebo raději: všechny svízele jsem vyhostil. Neboť nebyly kolem mne,
nýbrž ve mně

-

v mých představách. /13/Všechno ve světě je ze zkušenosti známé, co do trvání
pomíjivé, co do látky bezcenné. Všechno je teď právě takové jako za časů oněch lidí,
které jsme pohřbili. /14/Věci kolem nás stojí za branou našich smyslů, samy o sobě;
ani o sobě nic nevědí, ani se
nevyslovují. Kdo se tedy o nich vyslovuje? Rozum. /15/

Dobro a zlo rozumné a společenské bytosti nezáleží v tom, co právě prožívá, nýbrž
v tom, co činí, právě jako ani její ctnost a špatnost nezáleží v tom, co prožívá, nýbrž
v tom, co činí. /16/

Pro kámen vy
hozený vzhůru není zlo, spadne

-

li dolů; ani není pro něj dobro, letí
-linahoru. /17/

Vnikej v rozumy lidí a uvidíš, jakých soudců se to bojíš a jací to jsou soudcové i
vzhledem k sobě samým! /18/Všechno je v ustavičném přeměňování; také ty sám se
neustále přejinačuješ a v jistém smyslu "hyneš". A vůbec celý vesmír. /19/

Chybu, které se dopustil jiný, ponech tam, kde vznikla! /20/

Ukončení činnosti, zastavení pudů a představ a tedy jakési jejich odumření není zlo.
A nyní sleduj různá období svého věku, jako dětství, jinošství, léta mužná a stařecká
také každé jejich vystřídání byla svým způsobem "smrt" A bylo to něco hrozného? A
dále sleduj svůj život probíhající pod vedením dědovým, později matčiným a konečně
otcovým; a objevíš

-

li tu mnohé jiné zániky a přeměny

y i konce, ptej se v

duchu: "Bylo to něco hrozného?" Právě tak tedy nebude nic hrozného ani ukončení,
zastavení a přeměna celého tvého

života. /21/Obracej se k své vlastní duši, k duši vesmíru a k duši bližního: k své
vlastní, abys jí vštípl spravedlivé s

mýšlenky, k vesmírné, aby sis připomněl, čeho jsi částí, a k duši bližního,

abys vyzkoumal, / .dál jedná nevědomě či vědo mě, a zároveň aby sis uvědomil, že
je příbuzná s

tvou. /22/

Jako ty sám jsi doplňkem společenské soustavy, právě tak i každý tvůj čin budiž
doplňkem společenského života! Proto každý tvůj čin, který nemá vztah, ať přímý
nebo nepřímý, k cíli obecně prospěšnému, roztrhuje život, ruší jeho jednotu a
je buřičský, asi jako člověk, který se ve shromáždění lidu vzpírá svým jedním hlasem
jednomyslnému usnesení. /23/

Takový je život: dětské hádky, trochu smíchu, duše spojené s neživými těly, takže
představa nakrátko oživených nebožtíků dolehne na člověka plnou vahou. /24/Zkoumej
pravou jakost činné síly u každé věci a pozoruj tuto sílu odloučenou

od její hmoty; a

pak si ještě urči nejdelší možnou dobu, po kterou je ona věc schopna trvání
zvláštností své

podstaty. /25/

Zakusils nesčetných utrpení jen proto, že ses nespokojoval tím, aby tvůj rozum jednal veshodě se svým přirozeným určením. Ale o tom

dosti! /26/

Jestliže tě někdo haní nebo nenávidí nebo kdykoli se lidé tak a podobně o tobě vyslovují, přihlédni k jejich ubohým duším, vnikni do nich a uvědom si, jaké asi jsou! A uvidíš, že se nemusíš pachtit po uznání těchto lidí. Přesto musíš dobře s nimi smýšlet, neboť jsou to od přírody tvoji druhové. Vždyť i bohové jim všelijak dopomáhají - prostřednictvím snů a věštek

-

ovšem k tomu, po čem takoví lidé

baží. /27/

Stále týž je koloběh vesmíru: nahoru dolů, od věků do věků. A buďto se vesmírný rozum

odh

odláká ke každé věci zvláště: je

-

li tomu tak, pak jeho odhodlání ochotně přijímej; anebo se odhodlal jen jednou, a všechno ostatní se děje jen jako důsledek onoho; anebo je všechno jakási změť atomů, částic nedělitelných. Slovem: je

-

li bůh, všechno je dobré;

je-li jen slepánáhoda, pak se jí sám slepé nepoddávej!

Co nevidět nás všechny země pokryje, pak se take sama přemění a i její nová tvářnost sedonekonečna bude měnit, stále donekonečna. Kdo se zamyslí nad příboji a rychlostí přeměn a přerodů, nebude si ce nit nic smrtelného. /28/ Vesmírná prasíla -

dravá bystřina: všechno unáší s sebou. Jak ubohé jsou činy i těch lidiček veřejného života, kteří se domýšlejí, že jednají podle zásad filosofie! Samá pěna... Co tedy počít, člověče? Čiň, co právě teď příroda od tebe požaduje! Odhodlej se, je-

li ti dopřáno takto

jed

nat, a neohlížej se po tom, zdali si toho někdo všimne! Neblouzni o státně Platónově, nýbrž spokoj se i nejmenším krůčkem vpřed a nepokládej anitento úspěch za nevýznamný! Neboť kdo dovede změnit utkvělé představy? Ale bez jejich změny

-

co jiného lze čekat než otročení vzdychajících a poslušnost pokrytců? A nyní mi přijď s takovými jmény jako Alexander, Filippos, Démétrios Falerský! Jestliže tito pochopili, co vesmírná příroda žádá, a sami se podle toho vychovali, je dobře; jestliže však

byli jen herci tragédií, pak mě nikdo neodsoudí k tomu, abych je napodoboval.

Prostota askromnost jsou dílem filosofie; nesváděj mě k honosné důstojnosti!

/29/ Pohledem odkudsi shůry sleduj nespočetné zástupy a jejich nesčetné náboženské slavnosti a plavby křížem krážem za bouří i bezvětrí i rozmanitost všeho, co na svět přichází, setkává se a opět odchází. Vmysli se také v život, který jiní dávno žili, jiní budou žít po tobě a který se žije nyní u barbarských národů; a uvažuj, kolik lidí tě nezná ani jménem, kolik co nevidět jezapomene a kolik těch, kteří tě snad nyní velebí, vzápětí tě budou hanobit! A jak i posmrtná paměť i sláva a všechno podobné je bezcenné! /30/ Klidnou mysl při všem, co se přihází z vnějšího popudu, a

spravedlnost při všem, co se uskutečňuje z tvého vlastního popudu; to jest: tvé chtění a jednání ať spočívá ve skutečně obecně prospěšných, poněvadž je to ve shodě s tvou přirozeností! /31/Mnohého zbytečného znepokojení se můžeš zbavit, neboť vesměs tkví jen v tvé domněnce; a ihned si zjednáš volnou dráhu, jestliže svým duchem obsáhneš celý vesmír, pomyslíš-li na věčnost a představíš

-

li si rychlost přeměny každé věci zvlášť: jak nepatrné je její trvání od vzniku do zániku, jaká propast zeje před jejím vznikem a jaké nekonečno po jejím zániku.

/32/

Všemu, co vidíš, jde vzápětí zánik a všem očitým svědkům toho zániku jde vzápětí také zánik. I nejdéle žijící bude smrtí postaven v jednu řadu s předčasně zemřelým. /33/Zvykej si zkoumat, jaké jsou rozumy lidí a po jakých věcech dychtí. A jaké jsou důvody

jejich lásky a úcty.

Zvykej si vidět jejich ubohé duše obnažené. Myslí si, že hanou někomu škodí nebo mu prospívají svými chvalozpěvy. Jaký klam!

/34/

Ztráta není nic jiného než změna. A právě v ní se zalíbilo vesmírné přírodě, z jejíž vůle sevšechno, jak se nyní děje, stejným způsobem od věčnosti dalo a donekonečna se právě tak bude dít. Proč bys tedy říkal, že se všechno dalo špatně a všechno se povždy bude špatně dít, že se ještě nikdy nevyskytla mezi tolika bohy moc, která by to napravila, a že tedy vesmír je odsouzen v žalář nepřetržitých béd?

/35/Hnilobná je hmotná podstata každé věci: voda, prach, kosti, špína. Právě tak i mramor je

zemská z

tvrdlina, zlato a stříbro jen zemská sedlina, náš oděv jen zvířecí srst, purpurová barva -

živočišná krev a podobně je to se vším ostatním. I naše živočišná duše je cosi podobného

a podléhá stálým změnám. /36/Už dosti toho živoření a skuhrání a pitvoření. Čím se znepokojuješ? Co je na tom a onom neobyčejného? Co tě přivádí z míry? Činná síla? Jen ji pozoruj! Či hmota? Pozoruj hmotu! A mimo ně

-

není nic. Ale buď už jednou k bohům upřímnější a vlídnější! Je stejné, zdali sleduješ světové dění sto let či tři léta. /37/Jestliže se prohřešil, jeho chyba. Ale snad se ani nepřehřešil. /38/

Buďto se všechny věci dějí z jediného rozumového zřídla jako v jediném těle

- a pak ovšem

nesmí část reptat na to, co se děje na prospěch celku; anebo jsou jen atomy a nic jiného než

jejich náhodné směřování a rozptylování. Čím se tedy znepokojuješ? Promluv ke své duši: "Jsi mrtvá, zkažená, zdivočelas, přetvařuješ se, nebo žiješ jako zvíře ve stádě či na pastvě?" /39/Buďto bohové něco zmohou, nebo nezmohou nic. Jestliže nezmohou, proč se modlíš? Jestliže zmohou, proč se raději modlíš za to, aby od

tebe odvrátili nebo ti poskytli to neb ono, než za to, aby ti dali sílu něčeho takového se nebát, po ničem takovém nebažit a ničím takovým se nermoutit? Neboť mohou-li bohové lidem pomáhat, za jisté by jim pomohli i v tomto. Ale snad mi namítneš: "Takové věci bohové vloží v mou moc." Není pak tedy lepší užívat toho, co je ve tvé moci, svobodně, nežli otročit nízké touze po tom, co ve tvé moci není? A kdo ti řekl, že nám bohové nepřispívají také v tom, co je v naší moci? Jen se začni za to modlit, a uvidíš! Leckdo se

modlí: "Kéž okusím rozkoše s onou ženou!" - Ale ty se modlí: "Dejte, bohové, abych porozkoši s ní nezatoužil!" A jiný zase: "Kéž se zbavím onoho zla!" - Ty se však modlí: "Dejte,

abych se ho zbavovat nepotřeboval!" A opět jiný: "Jen abych neztratil své dítě!"

- A ty: "Dejte, abych se nebál je ztratit!" - Slovem, uzpůsobuj své modlitby v tomto smyslu a pozoruj výsledek! /40/

Epikúros praví: "Za své nemoci jsem nikdy nehovořil o svých tělesných pocitech a nemluvil jsem o takových věcech ani s těmi, kteří mě přicházeli navštěvovat, nýbrž jsem pokračoval ve svém dřívějším zkoumání přírody a zejména o tom hloubal, jak může duše

-

přes všechnu spoluúčast na tělesných hnutích, ať jsou jakákoli

-

uchovat svůj kbd a uhájít si své vlastní dobro; ani svým lékařům jsem nedával příležitost se chlubit, že se mnou kdoví co svedu, ažilo se mi dobře a krásně."

-

Ved' si tedy podobně jako on, jsi

-

li nemocen či v jiné takové tísní. Neboť' společnou zásadou všech filosofických škol je toto: ne

-

zpronevěřovat se filosofii, ať nás postihne cokoli, nezadávat si tlacháním s nevědomci, kteří nejsou zasvěceni v přírodní řád, ale svůj zřetel spíše obracet k tomu jedí němu, co právě teď je třeba kona

t a jakými

prostředky to konat. /41/ Kdykoli tě roztrpčí něčí nestoudnost, ihned se ptej sebe sama: "Cožpak je možné, aby nebyl ve světě nestoudní?" Není to možné! Nežádej tedy nemožnosti; neboť také tento člověk je jeden z oněch nestoudných, kteří ve světě být musí.

-

A totéž si uvědomuj i u člověka úskočného, věrolomného a vůbec u každého jakkoli chybujícího. Neboť jakmile si připomeneš, že je nemožné, aby se takový druh bdí nevyskytoval, budeš ke každému z nich shovívavější. Také je velmi prospěšné si ihned připamatovat, kterou ctností příroda vybavila člověka proti té které nectnosti; neboť proti bezohlednému nás vyzbrojila jako "protilékem" laskavostí, proti jiné vadě zase jinou schopností. Vůbec je ve tvé moci zbloudilého poučit o

lepší; a každý chybu

jící "bloudí", neboť se chybuje svého pravého cíle. A jakou škodu máš toho ty?

Shledáš nakonec, že ani jediný z těch, na které jsi rozzloben, neučinil

nic takového, čím by se mohla zhoršit tvá duše; a vždyť právě v ní spočívá tvé "zlo" i

"škoda"! Copak j

e na

tom zlého nebo zvláštního, jestliže se nevzdělanec chová nevzdělaně? Dej pozor, abys nemusil naříkat spíš na sebe, žeš nepředvídal, že se tento člověk bude takto chovat! Vždyť se

ti dostalo s rozumem i schopností, abys uvážil pravděpodobnost, že se tento člověk dopustí této chyby; jenže tys na to nevzpomněl, a proto se divíš, že chybil. Ale zvláště tehdy, když si stěžuješ na něčí věrolomnost nebo nevděčnost, obrať svou pozornost k sobě samému; neboť docela zřejmě je to chyba tvoje: buď jsi věřil o něko

m,

ačkoli má falešnou povahu, že zachová věrnost, anebo jsi někomu sice prokázal dobrodiní, a lenikoli bez postranních úmyslů, nikoli tak, abys celou svou odměnu spatřoval už ve svém činusamém. Vždyť jestliže jsi člověku prokázal dobro, copak chceš ještě navíc? Nestačí ti právě to, že jsi učinil něco podle své přirozenosti, ale ještě za to požaduješ odměnu? To je zrovňatak, jako kdyby oko žádalo odplatu za to, že vidí, nebo nohy za to, že chodí! Neboť právě jakotyto údy jsou stvořeny k určitému úkolu a m

ají svou odměnu v tom, že ho splňují podle svého přirozeného určení, tak také člověk, stvořený k dobročinnosti, vykoná

-

li jen to, k čemu je určen, právě v tom má svou odměnu. /42/

KNIHA DESÁTÁ

Budeš-

li pak, má duše, už jednou dobrou, přirozenou, jednotnou a otevřenou, průhlednější světlesné schránky? Okusíš už jednou citů lásky a náklonnosti k Údem? Budeš-li pak jednou sytá

a spokojená přítomnými radostmi, netoužíc ani nedychtíc po ničem živém ani neživém, ani počase k delšímu užívání, ani po příhodnějším místě, kraji nebo podnebí, ani po snášenlivějších lidech? Spokojíš se už konečně svým přítomným stavem a budeš se těšit právě z něho, přesvědčena, že všechno, co máš, od bohů máš, že všechno je pro tebe dobré a také bude

dobré, cokoli jim se líbí a cokoli sešlou k blahu oné dokonalé bytosti, dobré, spravedlivé a

krásné, která všechno rodí, zahrnuje a pohromadě udržuje a všechno, co zaniká, v sebe zase pojímá, aby zrodila něco jiného, podobného? Zdalipak se konečně sžiješ s bohy i lidmi v

takovou pospolitost, že

jim ani nebudeš nic vyčítat, ani nebudeš u nich v opovržení? /1/ Pozoruj, co od tebe požaduje tvá přirozenost, pokud jsi bytost, kterou řídí jen příroda; a pak toučiň a vyhov tomu, jestli se tím nezhorší tvá přirozenost živočišná.

A potom pozoruj, co pož

aduje tvá živočišná přirozenost, a také všemu tomu povol, když setím nezhorší tvá přirozenost jakožto bytosti rozumné. Ale "rozumná" zároveň znamená

i "společenská". Jen těmito pravidly se řiď a ničeho krom toho nedbej! /2/ Všechno, co tě v životě potkává, potkává tě tak, že to buď můžeš snášet, nebo nemůžeš snášet.

Jestliže se ti tedy něco přihodí, co snášet můžeš, nereptej, nýbrž znášej to, jak jen můžeš; pakli se ti přihodí něco, tfo snášet nemůžeš, aťli potom nereptej, neboť tak tě to zdoládříve.

Neza

pomínej však, že máš od přírody sílu snášet všechno, co si tvá představa může uěinit dosti snesitelným, jestliže si pomyslíš, že je to tvůj prospěch

nebo tvá povinnost takto jednat. /3/Je-li někdo na omylu, vlídně ho pouč a ukaž mu, v čem chybuje. Nedovedeš

-
li to, přičti to zavinu sobě; nebo ani sobě ne! /4/

Ať se ti přihodí cokoliv, bylo ti to od věčnosti předurčeno, spleť příčin spředla už od věčnostitvé bytí s touto příhodou. /5/Aťsi je svět shluk atomů, či spořádaná příroda, tvá první zásada budiž: jsem část celku, kterým vládne příroda; a druhá: jsem v jakémisi úzkém vztahu k Stejnorodým částem. Neboť budu-

li toho pamětliv, že jsem část, pak nebudu reptat na nic, co mi uděluje celek; vždyť nemůže být na škodu části, co je celku na prospěch, a celek neobsahuje nic, co by nebylo na prospěch jemu samému. To je společný znak všech přirozeností vůbec, ale vesmírná příroda navíc ještě tu přednost, že se ani žádným vnějším popudem nedává přinutit, aby zplodila něco, co by jí škodilo. Jestliže si tedy uvědomím, že jsem část takového celku, budu spokojens každou příhodou.

-
Pokud pak jsem v jakémisi úzkém vztahu k stejnorodým částem, nebududělat nic, co by bylo na újmu společného dobra, spíše budu mít zřetel k sourodým bytostem a budu každou svou snahu obracet k společnému prospěchu a odvracet od opaku. Budu

-li tyto
zásady takto uskutečňovat, pak můj život musí plynout šťastně, asi jako vídáme šťastně plynout i život občana, který svým spo

luobčanům krok za krokem svou činností prospívá a ochotně přijímá, cokoli mu přidělí uspořádaný stát. /6/Části celku, které jsou od přírody zahrnuty ve vesmíru, musí zaniknout; přesněji řečeno: musí se přeměnit. Kdyby to pro ně bylo od přírody nevyhnuteln

ým zlem, pak by ovšem celek nebyl

řízen dobře, kdyby jeho části procházely ustavičnou přeměnou a byly určeny rozmanitým způsobem k zániku. Ale cožpak si příroda sama usmyslila své vlastní části poškozovat a

vydávat je napospas zlu, a dokonce nevyhnutelnému

zlu, či snad jí ušlo, že se něco takového děje? Obojí je zajisté nepravděpodobné. Ale i kdyby někdo popřel přírodu a vykládal ony přeměny věcí z jejich přirozené podstaty, i tak by bylo směšné jednou tvrdit, že se části celku přeměňují, jak je jim přirozené, a pak se zase divit nebo reptat na leccos, jako by se to dalo proti přírodě, zejména když se všechno zase rozkládá v ty součásti, z kterých bylo složeno. Neboť zánik je buď rozptylování prvků, jejichž sloučením věci vznikly, anebo je to přeměna pevných součástí v zem a vzdušných ve vzduch, takže i ty jsou znova pojímány ve vesmírnou pralátku, ať už se vesmír po určitém období spaluje ohněm, nebo se obnovuje věčnými přeměnami. Podnázvem "pevné součásti" a "vzdušné součásti" si však nepředstavuj to, co j

ako takové vzniklo

při narození. Tovše má svůj původ od včerejška nebo předvčerejška z přijímaných jídel a z vdechovaného vzduchu. Mění se tedy to, co tímto způsobem přibýlo, ne to, co pochází od matky, která dala život. Případný předpoklad, že tě příroda podle tvého zvláštního založení s oním příliš těsně spojila, nemá myslím nic společného s tím, o čem nyní mluvíme.

Jestliže sis dobyt takových jmen, jako je dobrý, skromný, pravdivý, rozvážný, vyrovnaný, ušlechtilý, měj se na pozoru, abys nebyl nikdy "přejmenován"; a jestliže těchto jmen přece pozbýváš, rychle se k nim zase vrať! Měj pak na paměti, že "rozvážný" ti má znamenat, že každou věc zevrubně zkoumáš a bedlivě promýšlíš; "vyrovnaný", že ochotně přijímáš kterýkoli úděl vesmírné přírody; "ušlechtilý", že tvá myslící část je povznesena nad mírné i prudké vzruchy tvé tělesnosti, nad ješitnou touhu po slávě, i nad smrt a podobné. Jestliže si tedy tato jména uchováš, aniž jsi dychtil po tom, aby tě jimi nazývali ostatní, budeš jiný člověk a vejdeš do

jiného života. Neboť zůstat dále takový, jaký až dosud jsi, a takovým životem se vláčet a poskvrňovat by ukazovalo příliš omezeného člověka. Ipíciho na životě jako ti zcela rozsápaní zápasníci sešelmami, kteří posetí krvavými ranami přece jen se doprošují, aby byli ponecháni naživu "do zítřka", aby pak byli v tomto stavu znova předhozeni týmž drápům a tlapám.
- Hled se tedy do
pracovat těchto několika málo jmen, a máš

-
li sílu při nich vytrvat, vytrvej, jako bys byl přesídlil na nějaké "ostrovy blažených"; pakli pozoruješ, že těchto jmen pozbýváš a nemáš sílu si je uhájit, mužně odejdi v nějaký kout, kde by sis je udržel, anebo vůbec odejdi ze života, ale nikoli rozhněván, nýbrž bez okolků, dobrovolně a skromně, a aspoň toho jediného jsi v životě dosáhl: žes takto odešel.

K tomu pak, abys byl oněch jmen stále pamětliv, ti vydatně přispěje, budeš

-
li pamětliv bohů atoho, že ani oni nechtějí, aby se jim lichotilo, nýbrž aby se jim všechny rozumné bytosti připodobovaly a aby člověk stejně tak, jako své úkoly plní fíkový strom, pes nebo včela, plnil úkol člověka. /8/ Válka, rozechvění, otupělost, otrocké smýšlení a divadelní frašky budou den co den z tvé duševyhlazovat ony posvátné zásady, které si odvozuješ jen neodborným zkoumáním přírody a jimiž se dosud nespravuješ. Bylo by však zapotřebí všechno tak pozorovat a tak jednat, abys jednak prováděl, co se ti okolnostmi nabízí, jednak uskutečňoval ryze filosofické myšlení a přitom si uchoval sebevědomí, které vyplývá z neokázalé síce, ale zcela zjevné znalosti každé věci. Kdy už konečně okusíš plodů přirozené prostoty? A kdy důstojnosti? A kdy poznání, co je každá věc svou podstatou, jaké místo zaujímá ve vesmíru, jak dlouhého je trvání svou přirozeností, z jakých součástí se skládá, komu je dostupná a kdo ji může poskytnout či odejmout? /9/

Pavouček si zakládá na tom, když chytne mouchu; někdo jiný zase, když polapí zajíce, jiný opět, chytne

-
li do sítě rybu, a jiný divokého kance nebo medvěda a jiný, když zajme Sarmaty. Ale nejsou všichni tyto vlastně lupiči, zkoumáš

-li jejich zásady? /10/

Osvoj si správný postup v pozorování, jak se všechno navzájem přeměňuje, to měj ustavičněna zřeteli a v tomto oboru se cvič! Neboť není účinnějšího podnětu k duševnímu zušlechtění. Jen tak se člověk vysvlékne ze své tělesnosti, a když pomyslí, že co nevidět bude musít odejítze života a to všechno opustit, pak se ve své vlastní činnosti cele oddá spravedlnosti, a pokud

se týká všech

životních příhod, vesmírné přírodě. A co budou o něm říkat, soudit nebo proti němu podnikat

jiní, o tom

vůbec nebude hloubat, úplně spokojen s tímto dvojím: jestli sám spravedlivě činí,co právě teď činí, a jestli ochotně přijímá to, čeho se mu teď v úděl dostává; a všechny ostatní

záležitosti a zájmy pustí z mysli a nic jiného nebude chtít než cestou zákon

a se přímo ubírat kcíli a následovat boha, který se přímo ubírá k cíli. /11/ Nač úzkostlivost, je

-

li ve tvé moci uvážit, co máš činit? A jotližc to poznáš, můžeš se v dobrévůli a bez rozpaků ubírat svou cestou; jestli to nepoznáš, můžeš se zastavit a por

adit se snejlepšími; a postaví-

h se ti do cesty nějaké jiné překážky, můžeš rozvážně postupovat podledaných možností a přitom se přidržovat toho, co se ti jeví spraved

-

bvým. Neboť nejlepší je

dosáhnout cíle... Klid a zároveň hybnost, mysl jasná a zároveň soustředěná

- takové jsou

vlastnosti člověka, který se ve všem řídí rozumem. /12/

Jakmile se probereš ze spánku, hned se ptej sebe sama:

"Zdalipak prospěje tobě, jestliže někdo jiný vykoná něco spravedlivého a šlechetného?" Neprospěje. A což jsi už zapomněl, jací jsou to lidé, kteří tak přehnaně vychvalují a hanobí: jací jsou na loži, jací u stolu, co všechno dělají, čemu všemu se vyhýbají, po čem se pachtí, co všechno

kradou a loupí, ne právě rukama a nohama, nýbrž svou nejvzácnější částí, která se stává,

když

o to člověk usiluje, zdrojem věrnosti, skromnosti, pravdivosti, zákonitého řádu a dobrého

smýšlení?/13/

Přírodě, která všechno dává i odnímá, vzdělaný a skromný člověk říká: "Dej, co chceš, avezmi si, co chceš!" Ale to neříká vzpurně, nýbrž poslušně a v dobré vůli.

/14/Tvého života už je namále. Žij jako na vysoké hoře; neboť je lhostejné, zdali žiješ zde čionde, jen když všude žiješ jako občan světového státu. Ať bdé v tobě vidí a poznají člověka, který žije v opravdové shodě s přírodou. A jesthže tě nesnesou, aťsi tě třebas usmrtí! Neboťje

to lepší než žít jako oni. /15/

Přestaň už vykládat o tom, jaký asi má být dobrý člověk:raději už jím buď!

/16/Ustavičně si představuj celou věčnost a celou hmotu vesmíru, a také to, že každá jednotlivávec zde na světě je proti vesmírné hmotě zrnečko fíku a svým trváním proti

věčnosti pouhý okamžik, jen co otočíš nebo zezem! /17/ Každou jednotlivou věc, kterou pozoruješ, si představuj, jak se už rozkládá a přeměňuje, postupně zetlívá či se rozptyluje; Čili že je určena

-

podle přirozenosti každé věci

- k pozvolné smrti. /18/

Pomysli si, jací jsou, když jedí, spí, když souloží a konají svou potřebu a jiné věci! A potom, jací jsou, když se nadýmají a chvástají nebo se hněvají a ze své "výsosti" jiné snižují! Ještě

p

řed chvílí

-

kolika jiným otročili a za jakou odměnu! A za chvílí

-

v jaké společnosti je
najdeš! /19/

Každému je "příhodné", co se mu "přihodí" z vůle vesmírné přírody; a je to příhodné tehdy, kdy se mu to přihodí. /20/ Země má ráda déšť a velebné nebe ho rádo sesílá. A vesmír rád činí, co se má dít. I říkámtedy vesmíru: "Mám rád to co ty!" Cožpak se podobně neříká: To nebo ono se rádo stává?

/21/

Bud v tomto světě žiješ, a už sis tedy zvykl; nebo odtud sám odcházíš, a to jsi právě chtěl; anebo umíráš, a máš doslouženo. Nic čtvrtého není; nuže tedy: buď dobré myslí! /22/ Neustále si uvědomuj, že tento kousek země je jako kterýkoli jiný a že všechno je zde právě takové jako na horském vrcholu či mořském pobřeží nebo kdekoli jinde. Dáš

za pravdu Platónovým slovům o muži, který na horách staví ohradu pro svá stáda a dojí

ovce. /23/

Čižpak je mi má duše, co právě teď z ní činím a k čemu ji užívám? Není snad neúčastná rozumu, neodloučila a neodtrhla se snad od lidského společenství, nesplynula a nesmísila se stělesností, takže je v jejím vleku? /24/ Kdo svému pánu uprchne, je zběh. Ale pánem je i zákonitý řád: je tedy zběh také ten, kdo jedná proti zákonu.

A stejně i ten, kdo se rmoutí či hněvá nebo se bojí, se chce vyhnout něčemu, co se udalo, děje se nebo bude dít z nařízení svrchovaného pána, to je zákonitého řádu, který každému uděluje, co mu přísluší. A proto ten, kdo se bojí, truchlí nebo se hněvá, je zběh. /25/ Člověk vpustí símě v ženino lůno a vzdálí se; a tu se ho ujme jiná činná síla, zpracovává je a vytvoří dítě. Jaký výtvar z jakého "nic"!

-

A pak dítě vpustí jícnem potravu, a tu se jí ujme jiná síla a vytváří z ní pocity, pudy a vůbec život a sílu a bůhví kolik jiných zázraků. Sleduj tedy tyto svrchovaně tajemné děje a snaž se poznat moc, která je způsobuje, právě tak jako poznáváme, ne sice zrakem, ale přesto neméně zřetelně, sílu, která pudí těleso dolů a nahoru!

/26/ Ustavičně měj na mysli, že všechno, co se nyní děje, i dříve se takto dalo, a měj na mysli, že se i napříště bude takto dít. A živě si vybav stejnotvářnost celých dějů a výjevů, jak jsi je poznal ze své zkušenosti nebo ze starších dějin, jako například celý dvůr Hadriánův a

Antonín

ův, Filippův, Alexandrův a Kroisův: všude stejná podívaná a stejné úlohy; jen herci jiní. /27/

Představuj si, že každý, ať už se čímkoli rmoutí nebo je s čímkoliv nespokojen, se podobá prasátku, které vyhazuje nohama a vříská, když je obětováno; rovněž i ten, kdo v osamělosti

na svém loži tiše vzdychá nad lidským nevolnictvím. A nezapomínej, že toliko rozumnému

tvoru je dáno dobrovolně se podrobovat všem příhodám a že se jim všichni prostě podrobovat musí. /28/

Zamysli se nad každou věcí, kterou děláš, zvlášť a pak se zeptej sebe sama, zdali smrt je něc ohrozného, poněvadž tě toho zbavuje. /29/ Když tě roztrpčí něčí chyba, ihned přes ni přejdi k rozjímání o tom, čím asi podobným chybuješ sám; třeba například tím, že bohatství, rozkoš, slávu a jiné podobné pokládáš za

dobro. Neboť jakmile si tohle připomeneš, rychle zapomeneš na svůj hněv, zvlášť když si přitom uvědomíš, že tvůj bližní je k svému jednání puzen. Co má tedy dělat? Anebo můžeš

-li,

odstraň ten popud v něm! /30/

Vidíš-li Satyrióna, stoupence Sokratova, vybavuj si v duchu Eutycha nebo Hyména; a vidíš-li

Eufrata, představuj si Eutychióna nebo Silvana; a vidíš

-li Alkifróna, mysl si, že je to Tropaioforos; a vidíš-li Severa, mysl si, že je to Xenofón nebo Kritón, a pohlédneš-li na sebe

sama, představuj si některého z Caesarů, a tak při každém někoho obdobného. A potom si

ještě pomysli: "Kdepak jsou tito všichni?" Nikde anebo bůhví kde! Neboť jen tak budeš vidět ve všem lidském dýmu a holé nic, zejména když si ještě připomeneš, že to, co se jednou přeměnilo, v nekonečném čase už nikdy nebude. Po čem se tedy pachtíš? Což ti nestačí tuto píd' času řádně prožít? Jaké látky a jakého úkolu se to straníš? Copak jiného jsou všechny věcí kolem tebe než cvičiště rozumu, který pronikavě nahlédl všemu v životě až do základu? Jen

tedy vytrvej, až si také tyto věci plně osvojíš, zrovna jako silný žaludek si osvojuje každou stravu a jako sálající obeň všechno, co se do něho vhodí, přetvořuje v plamen a zář. /31/ Ať nikdo nemůže po pravdě o tobě říkat, že nejsi přirozený nebo že nejsi dobrý, ba ať jeháňem každý, kdo by se něčeho takového o tobě domýšlel! A všechno to je ve tvé moci, neboť kdo ti může bránit být dobrý a přirozený? Jenom si umiň, že raději nechceš být živ, nebudeš-

li takový! Neboť ani rozum nepožaduje, abys takový nebyl. /32/

Co nejrozumnějšího lze za tohoto stavu věcí učinit nebo říci? Ať je to cokohv, je ve tvé moci učinit nebo říci, a proto se nevymlouvej na překážky! Dříve nebude konce tvých nářků, dokud nepocítíš, že čím je prostopášník život v rozkoších, tím je tobě vědomí, že při každém nabízejícím se a naléhavém úkolu jednáš přiměřeně svému lidskému určení. Neboť za požitkemáš pokládat všechno, co můžeš učinit podle své přirozenosti. A tuto možnost máš všude.

Válci zajisté není dáno, aby se
všude pohyboval svým přirozeným způsobem, rovněž ne voděni ohni ani
ostatním věcem, které řídí toliku příroda nebo nerozumná duše; neboť je
mnoho překážek, jež se jim stavějí do cesty.

Naproti tomu myslící rozum dovede projít každou nesnází, jak je to dá
no jeho přirozeností avůlí. Živě si vybavuj tuto lehkost, s jakou rozum proniká všemi
překážkami, obdobnou oné, s jakou oheň šlehá jen nahoru nebo kámen klesá jen
dolů a válec jenom po nakloněné ploše, anic už dále nepožaduj! Neboť veškeré
"nárazy" se bud týkají tvého těla

- této mrtvé hmoty,

anebo tě naprosto nemohou zlomit, ani ti způsobit něco zlého, ledaže tvá vlastní
představa atvůj rozum sám to dopustí, neboť jinak by každý, koho postihly, ihned se
tím uisil zhoršit také sám. Tak tomu alespoň bývá u všech ostatních stvoření: jestliže
se přihodí některému z nich něco zlého, pak se tím stává i postižený tvor
sám opravdu horší. Kdežto člověk se

naopak stává, možno-

li říci, dokonce lepší a chvályhodnější, jestli ovšem užívá toho, co se mu přihází,
správně. Vůbec pak bud pamětliv, že co není na škodu státu, není na škodu ani
jehoopravdovému občanu, a co není na škodu zákonu, že ani statu není na škodu. Z
těch pak

takzvaných "nehod" ani jediná není na škodu zákonu: co tedy neškodí zákonu,
neškodí anistá

tu, ani občanu. /33/ Tomu, kdo je prodchnut správnými zásadami, stačí i nejstručnější
a obecně známý výrok, abys připomněl, že se nemá rmoutit ani strachovat; jako
například verše: Dech větrá střásá na zem lístky..., stejně i lidské plémě.

Ale "h'stky" j

sou i tvé děti, lístky jsou také ti, kteří tě tak přesvědčivě zahrnují hlučnou pochvalou či
naopak kletbami nebo tajnou potupou a posměchem, lístky jsou i budoucí šířitelé naší
posmrtné slávy. Neboť to všechno se rodí s příchodem jara. A potom je vítr setřese, a
les pak zplodí jiné listí místo nich... Dočasnost je společná jim všem. Ale ty přede
vším prcháš a pachtíš se po všem, jako by to mělo trvat věčně. Okamžik, a tvé oči
se zavřou; a toho, kdo doprovodil tebe, co nevidět bude oplakávat někdo jiný. /3

4/

Zdravé oko má vnímat všechno, co je viditelné, a nesmí říkat: "Rádo bych barvu
zelenou"; neboť to je znamení churavých očí. A zdravý sluch a čich má být připraven
na všechno, co lze slyšet a čichat. A zdravý žaludek má přijímat všechnu stravu
stejně jak

o mlýn všechno, co má

za úkol semlít. Právě tak zdravý rozum má být připraven na všechny příhody.

Rozum, který říká: "Kéž mé děti zůstanou naživu" a "Kéž všichni mé skutky chválí"

- to je ono oko, které hledá jen

zelené, nebo ony zuby, které chtějí jen měk

ké! /35/

Nikdo nemá tak šťastný osud, aby u jeho smrtelného lože nestálo několik bdí, kteří
vítají jeho

nadcházející "po-

hromu". I když to byl řádný a moudrý člověk, koneckonců se vyskytne někdo, kdo si v
duchu řekne: "Konečně si oddychneme od toho mravoká

rce! Zlý sice nebyl nanikoho

z nás, ale přesto jsem cítil, že v tichosti námi pohrdá." Nuže, tak tomu bývá s řádným člověkem; což teprve s námi: kolik je na nás všelijakých jiných vad, pro které by se nás mnohý rád zbavil! To tedy měj na mysli, až budeš

u

mírat, a svůj odchod si ulehčíš touto úvahou: "Odcházím z tohoto života a moji druhové, za které jsem tolik bojů podstoupil, tolik se namodlil a nastaral, sami si už přejí, abych se odklidil, protože si nejspíš od toho slibují nějakou úlevu. Pročpak tedy opět na delším pobytu zde?"

Ale proto od nich neodcházej méně vlídně, nýbrž věren svému smýšlení

-

přátelsky, laskavě av dobré vůli, nikoli naopak, jako by ses od nich násilím odtrhoval; tvůj odchod od nich se má dít tak, jako se lehce vyprošťuje z těla duše pokojně umírajícího. Neboť i s nimi tě příroda spojila a sloučila, ale nyní toto pouto rozlučuje. I loučím se s nimi jako se svými příbuznými, nikoli s nechutí, nýbrž nenucené; neboť také toto je jeden z úkonů, které

se dějí ve shodě s přírodou. /36/ Navykej si pokud možno při všem, co tvůj bližní činí, ptát se sebe sama: "Jakýpak asi účel tímsleduje?" Ale začni u sebe a sebe zkoumej nejdříve! /37/ Měj na paměti, že to, co tebou pohybuje jako nit loutkou, je skryto uvnitř v tobě: tam je sídlo pohybu, sídlo života, tam, abych tak řekl, je člověk. Jenom do toho nikdy nezahrnuj tělesnouschránku a naše údy, jež k ní odevšad přiléhají; to jsou pouze jakési "nástroje", jen tím odlišné, že js

ou přirostlé. Neboť všechny tyto části, jestliže se k nim nepřidruží síla, která jimi pohybuje a je opět zastavuje, jsou právě tak neužitečné jako člunek tkalci, pero písáři nebo vozkovi bič. /38/

KNIHA JEDENÁCTÁ

Zvláštnosti rozumné duše: sama sebe vidí, s

ama sebe rozbírá, sama sebe podle své vůle utváří, sama sklízí plody, které přináší

-

kdežto plody rostlin a obdobný užitek ze zvířat 6klízejí jiní

-

a dosahuje svého cíle, aťsi je konec života stanoven kdekoliv. Není tomu u ní jako při tanci, divadelní hře a v podobném, jejichž celý výkon se neuskuteční, vyskytne

-

li se nějaká závada; nýbrž aťsi v kterémkoli "dějství" a kdekoli je zastižena, provede svůj vytčený úkol dokonale a bez mezer, takže může říci: "Dosáhla jsem svého cíle." Ona postihuje celý vesmír

i prázdno kolem něho i jeho tvářnost, rozpíná se v nekonečno věků, chápe všestranným uvažováním periodické obrody veškerenstva, a tak dospívá k závěru, ženíc nového neuvidí naši potomci, jako naši předkové neviděli nic podstatně jiného, a že i jen čtyřicetiletý člověk, má

-

li aspoň záblesk rozumu, viděl vlastně všechno minulé i všechno budoucí, protože veškeré dění je stejnotvárné.

- K zvláštnostem rozumné duše náleží i láska k bližnímu, pravdivost a skromnost a také to, že si nic necení více než sama sebe, což je

podstatný znak i zákona. Není tedy rozdíl mezi rozumem, který správně myslí, a rozumem, který uskutečňuje spravedlnost. /1/ Naučíš se pohrdat kouzlem zpěvu i tance i zápolením zápasníků, jestliže si celý nápěv rozložíšv jednotlivé tóny a při každém z nich zvlášť se zeptáš sebe sama, zdali je to ten, který těuchvacuje; neboť pak se zastydíš. A podobně učiň při každém tanečním pohybu nebo postoji; a totéž i při zápolení. Vůbec tedy

- vyjímaje ctnost a její projevy - nezapomínej svou pozornost obracet k jednotlivým součástem všech věcí a tímto rozbořem se nauč vším pohrdat. A tentýž postup přenes na celý život! /2/ Jaká asi je to duše, která je odhodlána, i když se má třebaš ihned od těla odloučit a pak buď zhasnout, nebo se rozptýlit, nebo dále trvat! Ale tato odhodlanost má vycházet z vlastního

rozhodnutí, a nikoli z čiré umíněnosti jako u křesťanů: má být uvážena a důstojná, a aby také

jiné

přesvědčovala, neokázalá. /3/ Učinil jsem něco obecně prospěšného? Pak tedy mám z toho prospěch. To měj stále na paměti nikdy od toho neupouštěj! /4/ V čem je tvé umění? "Být dobrý." Ale jak jinak se to umění provozuje než prostřednictvím správných zásad jednak o vesmírné přírodě, jednak o vlastním lidském určení? /5/

Nejprve se na jevišti objevila tragédie, která divákům připomínala životní příhody, a že se to vše děje z přirozené nutnosti a že tím, čím se bavívají na jevišti, se nemají roztrpčovat navěštěm "jevišti". Vždyť přece vidí, že k tomu nebo onomu dojít musí a že to musí snášet i ti, kteří volají: "Kéž jsem se nenarodil!" Však také pronášejí skladatelé tragédií leckteré cenné pravdy, jako je zejména tato:

Když já i s dětmi bohy budu opuštěn, i to má důvod.

Nebo jiná:

Je pošetilé na běh světa zanevřít...

nebo Jak zralé klasy lidský život požínat...

a jiné podobné. - Po tragédii se na jevišti objevila "stará" komedie s mravokárnou volností

slov a právě svou bezohlednou přímostí ne nevhodně lidem připomínala skromnost. A teď se zamysli nad tím, k jakému asi účelu byla po ní zavedena komedie "střední" a později "nová", která se zanedlouho zvrhla v čirou umělkovanost a která život jen kopíruje! Že i skladatelé těchto komedií pronášejí některé cenné myšlenky, je známo; ale jaký asi cíl sledovalo celozaměření této poezie dramatické? /6/ Je mi naprosto zřejmé,

že není jiných životních podmínek, které by byly k filosofickému rozjímání tak příhodné, jako jsou ty, ve kterých teď žiji! /7/ Větev od sousední větve odříznutá je nevyhnutelně odříznuta i od celého stromu; právě tak i člověk, který se odloučí od jediného člověka, jako by odpadl od celého společenství. Ale kdežto větev odřezává někdo jiný, člověk se od bližního odlučuje sám, pojme

-

li k němu zášť a nelibost, a přitom nepovazuje, že se zároveň "odřízl" i od společenského celku. Jenomže člověku se dostalo od božského zakladatele lidského společenství zvláštního daru: má totiž možnost se sousední větví opět srůst a opět se stát doplňkem celku. Děje

-li se ovšem takové

odlučování častě

-

ji, znesnadňuje to odštěpenci návrat k sjednocení. Vůbec pak je rozdíl mezivětví, která od počátku pučí v neporušené spojitosti se sousední, a větví, která byla odříznuta a potom opět naroubována, ať si o tom zahradníci říkají cokoliv.

Jednotný vzrůst, ale nikoli

jednomyslnost. /8/

Jako tě nemohou lidé, kteří ti chtějí překážet, post

upuješ-li cestou zdravého rozumu, odvrátit

od správného činu, právě tak se jimi nedávej připravit o svou shovívavost k

nim, nýbrž stejnou měrou si uchovávej obojí: jak neoblomnost v rozhodování a činu,

tak i vlídnost k těm, kteří usilují ti bránit nebo tě jinak roztrpčovat. Neboť je

stejným znamením slabosti na ně se hněvat, jako své činnosti se vzdávat a

zbaběle povolovat. Neboť oba jsou stejnou měrou >zběhy": i ten, kdo strachem

couvá, i ten, kdo se od cizuje člověku od přírody B ním spřízněnému a spřátel

nému. /9/

Žádný přírodní výtvar nezůstává za uměním; vždyť všechna umění přírodu po všech stránkách jenom napodobují. Je-

li tomu tak, pak příroda, která je ze všeho nejdokonalejší avšak zahrnuje, patrně v

ničem nemůže pokulhávat za dovedností umělce. Ale všechna umění vytvářejí méně

dokonalé na prospěch dokonalejšího; tedy také vesmírná příroda. A právě z ní vyvěrá

spravedlnost z té zase prýští ostatní ctnosti; neboť nebudeme dbát spravedlnosti,

budeme

-li slabí v pokušeních, ukvapení a nestálí. /10/

Věci kolem tebe, které tě znepokojují tím způsobem, že po nich bažíš nebo se jich

bojíš, senepřibližují k tobě, nýbrž ty sám se jaksí blížíš k nim. Vystříhej se svého

soudu o nich, a pak také ony setrvávají v nehybném klidu; a už tě nikdo neuvidí, že po

nich bažíš

íš nebo se jich bojíš. /11/

Duse zachovává tvar dokonalé koule, pokud se ani nerozpíná, ani se nesvrašťuje,

ani senezvedá, ani neklesá, nýbrž září tím světlem, kterým poznává pravdu všech

věcí i pravdu v sobě samé. /12/ Pohrdá mnou někdo? Jeho věc. Moje věc je, abych

nebyl přistižen, že činím nebo mluvím něco hodného opovržení.

-

Nenávidí mě někdo? Rovněž jeho věc. Ale moje věc je, abych byl

3/ "nezřídka zatoužíš po něčem takovém": Marcus, který t

ehdy trvale dlel ve vojenském

táboře na Dunaji, kolikrát asi zatoužil po svých rozkošných letoviskách v etrur

-ském Alsiu a v Albských horách v Latii.

4/ "na které asi jiné společné ústavě": Na žádné, neboť mimo vesmír není jiného jsoucna.

- "a

jako můj živočišný dech": O duši a jejích částech srov. pozn. k II 2.

- Stoiko-vé, vycházejíce z

Hérakleitova učení, že neexistuje nic nehmotného, pojmají i duši materialisticky a

také jí přikládají tělesnost, ovšem jemnější a plynnější než obyčejné hmotě; je

povahy

vzdušné a

ohnivé. Také onu její část, kterou má člověk společnou s nerozumnými tvory, si představují

jako vzdušnou, neviditelnou substanci - pneuma (vzduch, duch, dech, duše): je to princip veškerého animálního života i pohybu.⁷ Neboi všechno záleží na násich představách (II 15). Proto Epiktétos nabádá: Nikdy o ničem neříkejš ztratil jsem*, nýbrž tvrátil jsem". Zemřelo dítě? Bylo vráceno. Zemřela žena? Byla vrácena.

10/ "podle posloupnosti vesmírného dění": O stoickém determinismu světového dění v pozn.

k II 14.

11/ Činy, kterými nám lidé chtějí ublížit, jsou zdánlivá, nikoliv skutečná zla (srov. aforismus⁷ této knihy). Skutečnou škodu (tj. na duši) člověk může utrpět jenom svou vlastní vinou, nikoli od jiného.

14/ Nejvyšší princip vůbec je Praoheň, věčný a tvůrčí oheň, který se odhodlal stvořit svět,

božský Rozum -

Logos, který v sobě obsahuje veškeré zárodky (spermata = semena) vesmíru; odtud jeho název Logos sperma-

tikos. Z něho jednotlivé bytosti i věci vycházejí a se odlučují k své vlastní existenci a

v něj se ve svůj čas opět vracejí, aby se v něm rozplynuly. On je prapříčina, a tedy počátek i konec všeho jsoucna i dění.

15/ Aforismus symbolického smyslu: kadidlová zrnka jsou jednotliví lidé a jejich zániky.

16/ Jenom filosofické myšlení může člověka povznést nad úroveň zvířete a připodobnit ho k

bohu.

18/ Text odstavce je částečně porušen; upravil jsem jej podle návrhu Schenklova.¹⁹ Konec odstavce je v překladu doplněn podle smyslu, neboť text je nadobro

pokažen.²¹ K začátku: Po smrti člověka se jeho nestejnorodé součásti rozlučují a stejnorodé se opět slučují, tj., co je v něm zemitého, opět se přeměňuje v zem, co je v něm kapalného, přechází ve vodu, a tedy jeho duše, substance vzdušná, se vrací do ovzduší, kde se rozplývá a očišťuje od pozemského

o rmutu a jako aktivní princip vstoupí zase ve vesmírnou prasílu, neboť za svého pobytu na zemi byla jejím výronem: splyne tedy s vesmírnou duší - spojí se s bohem. A tak se

všechny součástky lidské bytosti octnou zase tam, odkud pocházejí, a každá z nich je

u své

sourodé, až na ně znovu zapůsobí Logos sperma-

-

tikos, tvůrčí Praoheň.

23/ Kekrops, mytický zakladatel Athén. -

"město boží": Řečeno ve smyslu stoického kosmopolitismu (v pozn. k II 16).

24/ Démokritos, filosof z Abdér v V. stol. př. n. 1., pravý tvůrce nauky o atomech.

- "konat

jenom nezbytné¹¹: Autor má na mysli obecně prospěšné činy.²⁶/ Text uprostřed i na konci odstavce je nespolehlivý.

27/ "soulad... nelad": Slovní hra s dvojím význa-
mem výrazu kosmos: "soulad" (řád), alezároveň "vesmír". Úryvkovitý a
nesrozumitelný odstavec 28 je v překladu doplněn podle
smyslu.

29/ "kdo svou vlastní duší zrazuje": Neboť individuální duše je zlomek duše světové.
Srov. IX

8.33/ "vidu ani slechu": Výraz z Homérovy Odysseje I 242. - Hadrianus a Antoninus
(Pius),

Markovi předchůdci na císařském trůnu.³⁴/ Klóthó, jedna ze tří Sudiček, spřádá
životní nit jednoho každého.³⁹/ Na konci: "ani ve shodě s přírodou, ani v rozporu":
tj. ani dobro, ani zlo; tedy: věc

lhostejná - adiaforon - pro duši a její blaženost v stoickém smyslu.

46/ "je smrt pro zem": Každá přeměna v přírodě je vlastně forma smrti.

Hérakleitos prohlašoval za princip všeho jsoucna oheň; živly, jako jsou vzduch, voda
a země, prohlašoval
za nes-

amostatné, protože jen oheň trvá a všechno ostatní jsoucno spalováním "v sebe
obrací". Oním svým výrokem Hérakleitos redukuje veškeré dění na vzájemnou
přeměnu živlů.

-

"zapomíná, kam si namířil"¹¹: Srov. úvahu v II 16 (ke konci). Text na konci odstavce
je
nespolehlivý.

48/ Heliké, město na severním pobřeží Peloponnésu, bylo zničeno zemětřesením a
zatopeno mořem r. 373 př. n. 1.

-

Pompeje a Herkulaneum: Zkázu obou měst výbuchem Vesuvu r. 79 n.1. Živě vylíčil
očitý svědek Plinius Mladší ve dvou dopisech Tacio-
vi.

50/ Nestor, nejstarší z řeckých hrdinů před Trójou, neboť •vládl již třetímu pokolení
(Homér,
Ilias I 252).KNIHA PÁTÁ

6/ "nerozkřikuje to": Podobná rada v evangeliu sv. Matouše 6,1: Proto když dáváš
almužnu, netrub před sebou, jako pokrytci činí v
školách a na ryncích, aby chválení byli od lidí!

7/ Markův povzdech v dobách, kdy se oficiální kult bohů omezoval na zevní
a okázalou obřadnost a víra ustoupila pověřčivému tmářství. Srov. evangelium
Matoušovo 6, 7: Modlícase pak, nebudte mnohomluvní jako pohané, neboť se
domnívají, že pro tu svou
mnohomluvnost (polylogia) vyslyšáni budou!

8/ V převážné části této úvahy autor provádí svůj důkaz zvláštním způsobem, který
byl stoikům běžný: vykládá totiž výrazy, na kterých zakládá svou argumentaci, z jejich
etymologie. Už starší stoa (Zénón, Kleanthes a Chrysippos) se pokoušela dokázat,
že není

slova, jehož původ a skladba by neměly v sobě rozumový důvod. Je pochopitelné,
že promítání výrazů samorostle řeckých do sféry kteréhokoliv jiného jazyka
je svrchované
nesnadné.

9/ Ke konci: "rozumnost": Řecká frónésis, základní ctnost stoické etiky, kterou stoikové definují jako "zna-

lost dobra a zla a toho, co není ani dobro, ani zlo". Z ní vyvěrají tři ostatní ctnosti:

rozvaha (= uměřenost = sebekázeň; o ní v pozn. k III 6), statečnost a

spravedlnost. Porušený odstavec 12 je v překladu doplněn. 13/ "vesmír je

svým tvůrcem obnovován": Stoikové převzali od Herakleita učení, že svět není věčný, jak se domníval Aristoteles, nýbrž že po dlouhém, pevně stanoveném období (pe-

riodos) vždy shoří za všeobecné konflagrace (ekpyrósis): tehdy bůh světovým

požárem vsebe pojme všechny věci a pak se zhušťováním prachně vytvoří nejprve

vzduch, potom voda a konečně země, tj. vytvoří se nové světy a na nich se všechno

podle zákona nezmění

itelné nutnosti znova opakuje. Srov. I 14.

14/ "správné řízení": Řecké "katorthóseis", odborný výraz stoické etiky; současně však znamená každou iphímou (přísnou) povinnost*

-

na rozdíl od podmíněčné povinnosti. Porušený odstavec 15 je v překladu doplněn.

16

/ "právě k tomu i spěje": Autor opět etymologizuje: pros tuto feretai (k tomu spěje)

- to

symferon (prospěch). 20/ "ani mému smýšlení": Pro mravní posuzování není stoikům rozhodný čin, neboť čin je věc vnější, nýbrž smýšlení; šlechetné smýšlení je základ mravního jednání.

22/ Podobná úvaha je v X 33 (ke konci). Poslední verš je přeložen podle doplňku

Gatakerova. 29/ "V jizbě je kouř: odcházím". Viz pozn. k III 1.31/ Citovaný verš je v

Homérově Odysseji IV 690.

32/ "rozum, který proniká vesmírnou podstatou"

: bůh, oheň v nejčistší podobě, proniká vším a je podstatou všeho. Svět je boží tělo, bůh je světová duše

- rozum všechno formující.

33/ "kams na Olymp z šířého světa": Úryvek z Hésiodovy básně Díla a dny, v. 197, a

to z onoho místa, kde básník líčí zhoubnou přeměnu světa a jeho pokolení ze zlatého

věku v železný. V překladu Ant. Salače celé místo zní: Tenkrát k Olympu výši

se vznesou od širé země

-

v bělostný majíce šat své postavy oděny krásné, k bohům nesmrtelným pryč jdouce

od špatných lidí Cudnost a Sp

avedlnost.

"tvá živočišná duše je jen výpar krve": Myšlenka pravděpodobně Hérakleitova: srov.

pozn. k

IV 4.

35/ Komentářem je aforismus VI 1.36/ "nepoddávej se hned představě, že utrpěli

škodu": Podobně doporučuje Epiktétos: Spatříš

-

li někoho plakat nad

odchodem synovým do ciziny nebo nad ztrátou majetku, dej pozor, aby

tě nepřemohla představa, jako by mu tyto vnější věci mohly být zlem... Leč nezdráhej

se projevit mu soustrast aspoň slovy, a bude

-li to vhodné, s ním i posteskout, ale dej pozor, abys i v srdci netesknil! - Stoikové zavrhnou všechna prudká duševní hnutí (viz pozn. k I 9 o nenáruživosti - apatheia) jako hněv, bázeň, smutek apod., neboť to vše jsou nemoci duše; ale právě tak

-

na rozdíl od křesťanské etiky
- odmítají lítost a soucit. Znájí t
oliko přirozenou

náklonnost, vřelou lásku k bližnímu a stud.

-

"na řelništi před lidem": Text je silně porušen.

-

„Jtdo sám sobi přídělil dobrý úděl“: Poněvadž ctnost je stoikům totožná se štěstím, je Btoickýmudrc šťasten za všech okolností: je svoboděn i

v otroctví, je bohat i v nouzi, je král, i když

ho nikdo neposlouchá, kdežto ti, jimž ctnost není jediným dobrem a konečným cílem života, jsou otroci, žebráci, ubožáci, neboť pohledávají štěstí ve věcech vnějších.

KNIHA ŠESTÁ

10/ "změnit se v zemi": Verše z Homérovy íliady VII 99: Kéž uí raději všichni se změňte v

zemi a vodu!

11/ Zevrubnější výklad o téže věci je v úvaze IV 3.13/ "takže vidíme, jaké ve skutečnosti (věci) jsou": jsou to tzv. představy "pojmové" (fantasiai kataléptikai), jejichž zn

akem je bezprostřední jasnost. Takové představy se našemu duchu přímo vnucují a jediné jsou schopny svůj předmět plně obsáhnout a pojmut (odtud jejich název), tj. idiotýkají se samého jádra věcí a pronikají jejich podstatou[^]; samy jsou schopny se stát pojmy

y (katalépseis) a tím se liší od soudů klamných (mínění, domněnek).

-

"věcem...máme snímat masku": Tento kynický rys Markova myšlení a základní tendenci přimonihilistického nazírání na věci skutečného života ne nepřípadně nazval W. Capelle

"Skelettmoral"

a jeho původ objevuje v ky

-nismu satir Menippových, které Marcus nepochybně znal, a v kynismu Monimově.

14/ Text odstavce místy kolísá.

15/ Ke konci: "kterou jsme přednedávnem dostali": Podle stoického učení se duše slučuje stělem teprve při narození člověka, neboť teprve svým narozením se dítě ocitá v ovzduší a vněm začíná dýchat. Smrtí se duše vrací zase v týž

zdroj, odkud vzešla. 16/ "nepřístupný náruživostem": Stoická apatheia, kterou Marcus oceňuje u filosofa Sexta (I

9). - "v dobrou shodu s bližním

i": Markovi tane na mysli opět Sextus. 24/ "anebo se stejným způsobem rozptýlili

v atomy": Není řečeno ze stanoviska stoického,

nýbrž Epikúrova.

27/ Opět slovní hra: "spějí"

-

"prospěšné".29/ Velmi příznačný pro Markův stoicismus je základní rys životní únavy, živený mnohým životním zklamáním a hořkou zkušeností s vrstevníky, ale hrdy tlumený vyznáváním evangelia stoické nezávislosti. Případným vysvětlením je úvaha v IX 3.30/ "abys nezcísařštel": tj. nenačhl životem u císařského dvora. Výraz ražený Markem. -"bud žákem Antonínovým": Marcus má na mysli Antonína Pia, svého adoptivního otce a předchůdce na trůnu.32/ "vnímat nestejnosti": Přeložil jsem raestejnostU místo ?rozdíly*, abych překlad přizpůsobil etymologizujícím snahám autorovým. 36/ Athos, hora na thráckém poloostrově Chalkidické, která se z výše téměř 2000 m přikřesvaňuje k moři a vrhá stíny až na ostrov Lémnos.

38/ Podle stoické metafyziky proniká hmotnou podstatou všeho jsoucna, a to i jejími nejmenšími částicemi, "pneumat (cosi jako nejjemnější vzduch), které má silnější nebo slabší napětí (tonos), což je zvláštní druh pohybu navenek i dovnitř: na prvním se zakládá kvantita akvalita těles, na druhém pak jejich soudržnost a jednota.40/ "je ona síla, která je vytvořila, uvnitř": Srov. pozn. k 114.

42/ "chatrný o směšný verš v dramatu": Stoik Chrysippos přirovnával špatnosti a neřestitohoto světa k leckterým veršům v komedii, které jsou sice samy o sobě nevtipné a nevýznamné, ale v osnově dramatu mají svůj význam, neboť mu dodávají osobité zajímavosti.

43/ Asklepios, léčící a uzdravující bůh. Dárkyně plodin je Démétér, bohyně úrody. Hvězdy pokládali stoikové, jako už dříve Platón, za oduševnělé a věčné bytosti, které žijí v dokonalé harmonii.

44/ "nerozhodného si nelze boha... představit": Slovní hříčka: ebúleusanto (rozhodli) - abúlon

(nerozhodného, ale zároveň nerozvážného).45/ "o věcech vnějších": Nikoli tedy o onom dobru

- ze stoického stanoviska - jediném a skutečném, které je v moci každého člověka. Autor má na mysli ony věci mravně i hostejné.47/ Menippos z Gadar (v Sýrii), duchaplný skladatel zvláštních satir, jakýchsi filosofických

(kynických) fejetonů, zpestřených verši fraškovitého humoru, které zvláště rády žertovaly vevážných věcech; s oblibou odhaloval všelijaké domnělé veličiny, aby je ukázal v jejich pravé

jakosti a zesměšnil. Četba menippských satir mocně působila na Markovo nazírání na lidský život a jeho mnohotvárné vření. Srov. pozn. k VI 13.50/ "tvé odhodlání bylo jen podmíněčné11': Bylo vyloženo v pozn. k IV 1.

182 POZNÁMKY

54/ Je myšleno obrazně o lidském pokolení.55/ Je řečeno o lidech, kteří jednají v rozporu s příkazy rozumu. Text druhé věty kolísá.58/ "Nikdo ti nezabrání": Neboť naše myšlení i vůle jsou naprosto v naší moci.

KNIHA SEDMA11/ Srov. pozn. k I 9.13/

"prokazovat dobrodiní jen pro dobrodiní": tj. bez postranních úmyslů. Porušený odstavec16 je v překladu doplněn.17/ Nepřeložitelná slovní hříčka 8 dvojic slov eudaimo

-nia (blaženost) - dairón. "Dobrýdémon* je rozum (hége-
monikon = vůdčí část naší duše), očištěný od klamných představ anárůživostí.
Porušený odstavec 24 je doplněn.

28/ "duševní pohodu"

: Řecké slovo galéné znamená naprostý klid na moři, kdy se v bezvětří třeptá jako
zrcadlo. K němu přirovnává Démokritos dokonalý klid duše, kterou nezmítají ani
žádosti, ani afekty.

29/ "Omezuj se na přítomnost": tj. ani se netrap minulostí, ani se neznepo-
kojuj budoucností. -

,+A chybu... ponech tam, kde vznikla": tj. jestliže se bližní na tobě proviní, nehněvej
se, jeho

chyby nenapodobuj, ani mu stejným neoplácej.

31/ "co kolísá mezi ctností o špatností": To jsou právě ony věci mravně lhostejné
(vnější)

-adialfora.35/ Citát z Platónovy Ústavy VI 486 A.

36/ Výrok snad Antisthenův, citovaný Epiktétem IV 6, 20. Příbuzná myšlenka je v
evangelium Matoušově 5, 11: Blahoslavení budete, když vám zlořečí budou
a protivenství činit a mluvit

všechno zlé o vás, lhouce, pro mne.38, 40-42/ Úryvky ze ztracených tragédií

Eurípidových.44 a 45/ Citáty z Platónovy Apologie 28 B a D.46/ Úryvek z Platónova
dialogu Gorgias 512 D.48/ V zachovaných dialozích Platónových toto místo není.

Snad to ani není citát z Platóna.50/ Zlomek ztracené tragédie Eurípidovy.

51/ Citát z Eurípidovy tragédie Prosebnice, v. 1110. Druhé dva verše jsou
neznámého původu.

63/ V zachovaných textech Platónových tato slova nejsou.

66/ "kteréhosi Salamínana": Z příkazu třiceti tyranů (oli

-garchické vlád

y v Athénách) měl Sokrates přivést Leónta ze Salamíny do Athén, aby tam byl

popraven; ale rozkazu se vzepřela pomstě násilných oligarchů ušel jen

jejich včasným pádem. Sokratovu neohroženost svým způsobem pak zesměšnil

Aristofanés v komedii Oblaka v. 362

a další.67/ "stát se mulem božím": tj. dokonalým v stoickém smyslu.KNIHA OSMÁ

1/ "tvé životní podmínky": tj. tvé vladařské funkce a život na císařském dvoře.5/ "k

tomu nejdůležitějšímu": tj. k pravému cíli lidského života.6/ "Všude jen změny": Neboť

"všechno je proud změn" (II 17 a pózu.). Text konečných slov

odstavce kolísá.

7/ "jen k tomu, co je v naší moci": Zevrubněji bylo vyloženo v VI 41.

- "naprostou rovnost

podílů": Jednotlivé podíly, které příroda rozumným bytostem přiděluje, bývají sice u
jeden

otlivců nestejně, ale jejich úhrn nás přesvědčuje o spravedlnosti přírody: má

-li ten nebo

onen některou schopnost menší, mívá jinou v hojnější míře. Je tedy každý rozumný
tvor přírodou dostatečně vybaven k dosažení svého lidského cíle.

11/ Srov. pozn. k VI 13.

13/ „zásady fyziky, etiky a dialektiky": tj. zásady tří základních oborů tehdejší filosofie.

Jetedy potřebí zkoumat:1) Zdali naše představy náležitě odpovídají podstatě věcí;

2) jaký mají vliv na naši mravnost: zdali budí naše náruživosti, či nás p
osilují v dobrou;3) jaký mají vliv na správnost nebo nesprávnost našeho myšlenkového
pochodu. - Etika je

stoikům jádro filosofie a její dovršení. Fyzika v hellénistické filosofii zahrnuje vedle
fyziky v našem smyslu ještě fyziologii, psychologii, teologii
a metafyziku.

19/ "o ostatní hvězdy": Přesněji přeloženo = ostatní bohové. Neboť většina
starověkých filosofů pokládala hvězdy za božské bytosti.20/ Autor má na mysli život
a smrt, věci ze stoického stanoviska lhostejné: ani dobro, ani zlo.

24/ tj. pravou

cenu každé věci, i když smyslu sebevíce lahodí, nejbezpečněji
poznáváme rozbořem v její podstatné části.25/ Lucilla, matka císaře Marka.

-

Antoninus, Markův adoptivní otec; Faustina, jeho
manželka.27/ "Jsi v trojím vztahu": Z toho pak plyne trojí povin
nost: k sobě samému, k bohu a k Údem.

31/ "Potom postupuj dále": Text je mezerovitý.

35/ Začáteční text je pokažen.37/ "u hrobu Verova": L. Verus, Markův adoptivní bratr,
spoluvládce a zeť.41/ Tvar koule býval starověkým filosofům symbolem dokonale
jednotného, v sebeuzavřeného a nezdolného rozumu.44/ "Této době": tj. přítomnosti.46/
V poslední řádce je opět slovní hříčka aforéton

- úk eferein.

47/ "je ve tvé moci ihned ho (tj. tvůj soud) vyhladit": Jako nějaké písmo vryté do
voskové desky. Stoikové jsou senzualisté a základní věta jejich noetiky zní: veškeré
naše poznání pochází ze smyslových vjemů. Vjemy se zapisují do duše jako do
nepopsané voskové desky a jsou jakési "otisky" vnějších předmětů (typóseis).
Každý vjem je pravdivý a omyly vznikají teprve v našich soudech (domněnkách,
míněních).

48/ "kdykoli se v sebe sama schoulí*1: viz výše v pózu. 41.- "i kdyby se stavil na
odpor bez
rozumného důvodu":

Jak tomu bývá např. u svévolných a umíněných lidí. Markovi nejspíš tanou na
mysli přívrženci malé obce křesťanské, k jejímuž pronásledování tehdy došlo.
Marcus sám byl přesvědčen, že křesťanská odhodlanost k smrti vychází z
čiré umíněnosti; srov. v této věci XI

3.49/ "co ti ohlašují prvotní

představy11: Neboť původní představy, které vznikají ze smyslových vjemů, jsou
vždycky neklamné; viz výše v pozn. 47.54/ Stoikové přejali z učení Hérakleitova
zásadu, že vesmírný rozin, tj. bůh, proniká celý svět. Pro lidský rozum, který je jen
jeho výron, z toho vyplývá přímá povinnost, že jeho smýšlení i jednání má být v
neustálém souladu se smýšlením a jednáním rozumu světového.55/ "nijak
nepoškozuje jiného": tj. Špatnost poškozuje leda toho, kdo se jí dopouští, neboť je
to jeho morální kaz, tj. skut
ečné zlo. Pro ostatní, pokud jeho špatností trpí, je to podle
stoického nazírání zdánlivé zlo -

věc lhostejná.57/ "rozlévání (světla) je rozšiřování": Řecké tasis = rozpínání
(rozšiřování). V následující řádce, kterou jsem v překladu vynechal, Marcus mylně

odvozuje řecké aktínes (paprsky) odkmene slovesa ekteimesthai (rozpínati se, rozšiřovati se). Vůbec celý odstavec oplývá stoickým ety-mologizováním.

60/ "spěje... k vytčenému cíli": O něm bylo vyloženo v VII 55.

KNIHA DEVÁTÁ1/ Ke konci: "Kdo se... nech

ová sám lhostejně k slasti i k strasti": Stoická adiafora. Kdo se k těmto vnějším věcem, ke kterým sama vesmírná příroda má lhostejné vztahy, nechová sámrovněž lhostejně, hřeší v tom smyslu, že svou vůli nezachovává ve shodě s přírodou, tj. ocitá se v rozporu s ní.

3/ K závěru: "nežli se nakonec také sám zapomenu": tj. nežli mi dojdou síly vzdorovat a odolávat takovému prostředí.5/ Marcus má na mysli hříchy, jichž se lidé dopouštějí opominutím a zanedbáním.9/ K začátku: "Oheň... je původem z praohně": Praohněm (pýr stoicheiódēs) stoikové rozuměli ether, tj. ohnivou sféru, která obklopuje vesmír, dává vznik hvězdám a je zdrojem živočišného tepla všeho tvorstva.

-

"ba i s jakousi láskou": Stoikové totiž upírali zvířecí duši schopnost afektu (pathé), který pokládali za jakousi modifikaci duše rozumné. -

"Bytosti ještě dokonalejší": Už Aristoteles dovozoval, že v přírodě vládne nepřetržitá souvislost, povolvný vývoj a postup od méně dokonalého k dokonalejšímu, a první postavil proti anorganické přírodě (kameny a stromy) organickou. Zvířata sice už mají duši, ale vybavenou toliko pudem; rozumová schopnost (logos) sídlí teprve ve vyšších jsoucnech, člověkem počínajíc. Bytosti ještě dokonalejší jsou hvězdy; srov. pozn. k VI 43. Aristotelovo stupňovité uspořádání ve

škerenstva přejali stoikové a také středověká filosofie (scholastika, Tomáš Akvinský).10/ tPlody rozumu* jsou rozumné a ctnostné skutky a jejich cílem je dobro a prospěch celku a

tím také jednajícího subjektu. - "plody... takového druhu, jakého je rozum sám": Příbuzná myšlenka je v evangeliu Matoušově 7, 16: Po ovocích jejich poznáte je. Zdaliž sbírají s trní hrozny aneb 8 bodláčí fíky? Takť každý dobrý strom dobré ovoce nese, zlý pak strom zlé

ovoce nese. Nemů

-

žeť 16/ Člověk je sám sobě zdrojem štěstí nebo neštěstí, podle toho totiž, zdali jedná ctnostně či špatně: jeho štěstí nebo neštěstí tkví jen a jen ve způsobu jeho činnosti; naproti tomu trpná část lidské bytosti

-

jeho tělesnost

-

nemá ani na štěstí, ani na neštěstí člověka nejmenší podíl. Porušený odstavec 24 je doplněn.25/ Smysl je: pokaždé se přesvědčíš o bezcennosti a dočasnosti každé věci.27/ K závěru: Autor má opět na mysli věci vnější.28/ Text uprostřed odstavce je pokažen a překlad je odvozen jen podle souvislosti.29/ "Neblouzni o státě Platónově*": tj. nečekej, až se uskuteční ideály, které hlásá Platón v Ústavě, a sám se už raději přibližuj k ideálům pravého lidství.

- "Alexander., Filippos":

Ukázky lidí, kteří se sice nad jiné zaskvěli v úlohách veřejného života, ale Platónovým představám o pravém vladaři a státníku naprosto neodpovídali.30/

"Pohledem odkudsi shůry": Jakoby z ptačí perspektivy.^{35/} K začátku:
Nenapodobitelná slovní hra s dvojicí apobolé (ztráta)

-

metabolé (změna).^{41/} Závěr odstavce je mezerovitý.^{42/} K závěru: "právě v tom má svou odměnu": Táž myšlenka je v evangeliu Matoušově 6, 2: Majíť odplatu svou.

-

Podobně soudí Lessing ve Výchově lidského pokolení, že cesta vývoje člověčenstva vede daleko za motivy tstrachu před trestem* a maděje na odměnu* k oné mravní dokonalosti, kde dobro je samoučelné.

KNIHA DESÁTÁ^{1/} Ke konci: "

k blahu oné dokonalé bytosti^{1/}: tj. vesmíru, který je stoikům podkladem nejvyšší bytosti, božím tělem, jako zase naopak bůh je duší vesmíru. Ale obojí pojem bývá v stoické nauce ztotožňován a zaměňován.^{2/} "pokud jsi bytost, kterou řídí jen příroda": tj. pokud jsi bytost jen organická (která má zapotřebí např. potravy). Ale těmto potřebám má člověk vyhovět jenom natolik, aby tím neutrpěla jeho přirozenost živočišná (např. trávení). Nad obojí přirozeností má udržet prvenství přirozenost lidská, tj. rozumná, která přikazuje neustálý zřetel k obecnému dobru, neboť toto je nejvyšší princip všeho lidského jednání.^{3/} "neboť tě to zdolá dříve": tj. dříve, než se ti to stane opravdu nesnesitelným.^{4/} "přičti to za vinu sobě": tj. na vrub své nedostatečné trpělivosti i nebo svého nerozumění. -

"nebo ani sobě ne : Neboť výsledek tvého poučování není vždy ve tvé moci.

^{5/} Rovnici božský rozum = osud vyslovil už stoik Chrysispos.

^{7/} ,^le i kdyby někdo popřel přírodu": Ani ateista nesmí na žádnou životní příhodu reptat a přirozenou přeměnu (zejména smrt) nemůže pokládat za zlo, nemá-li svým zásadám

odporovat. Ke konci: "ať už se vesmír... spaluje ohněm": jak soudil Hérakleitos a stoikové;

viz pozn. k V 13. -

Slovem, ať jsme přejali jakoukoli představu o uspořádání vesmíru, s mrt se

nám nemůže jevit ani zlem, ani ničím strašným. Závěrečné řádky pokaženého textu jsou v překladu doplněny.^{8/} "na nějaké ostrovy blažených": Homérovy Elýsijské nivy, kdesi na nejvzdálenějším západěv ókeanu, sídla miláčků bohů, kteří tam žijí ve věčné

m jaru a blaženosti.

^{10/} Kočovní kmen Sarmatů, částečně usazený v dnešním Slovensku (nad Dunajem v Karpatech), Marcua poznal za svých bojů s Markomany a Kvády.^{12/} Konečný text odstavce je porušen a mezerovitý.

^{13/} Ke konci: "dobrého démona": tj. dobrého smýšlení.

^{15/} "Žij jako na vysoké hoře": Přirovnání nedosti jasné, neboť dovoluje různé výklady.^{21/} Počáteční slova jsou citát z Eurípida, ale zkrácený.^{23/} Konečný text, silně pokažený, je doplněn podle smyslu.^{30/} "odstraň ten popud v něm": tj. zbav ho jeho nesprávných představ o tom, co je skutečné dobro a zlo.^{31/} Eufratés, filosof doby Hadriánovy.

^{33/} Poslední slova odstavce jsou řečena ve smyslu stoického kosmopolitismu.^{34/} Citované verše jsou v Homérově Iliadě 147

-149. KNIHA JEDENÁCTÁ

3/ "jako u křesťanů": Nové učení, o jehož zásadách se vědělo pramálo a jen z doslechu a pomluvy, bylo i Markově době tím, čím Tacitovi, Pliniovi a Suetoniovi, tzhoub

-nou a

zločinnou pověrou", a jeho vyznavači byli podezí

-ráni z podvrtných protistátních tendencí.

Stoikům, kteří byli ve věcech víry konzervativní a oficiální náboženství všemožně hájili, senové učení zejména přičilo, neboť usilovalo o pronikavé změny dosavadních řádů a o

založení království božího.

6/ "Kéž jsem se nenarodil": Doslovný překlad: "Žel, Kithai róné!" -

Takto běduje v Sofoklovětragédii (v. 1391) král Oidipús, když konečně vypátral, že ono děcko, které bylo kdys v pohoříKithairónu pohozeno a pak zachráněno, je on sám.

- Další citované verše jsou úryvky ze ztracených tragédií Eurípidových.12/ Srov. závěr aforismu VIII 41.15/ "vlčípřátelství*1; Narážka na Aisópovu bajku o vlčích, kteří uzavřeli s ovci mír s

podmínkou, že jim budou vydáni v zástavu psi, praví "rušitelé míru"; sami pak dali ovčím vrukojemství mladé vlky.16/ Text ke konci odstavce je podezřelý.

18/ "sklízet obdiv svého okolí": Řádka následujícího porušeného textu je vypuštěna.

22/ Narážka na Aisópovu bajku, kterou vpletl Horatius do svých Satir (II 6, 79) o polní myši,

kteou její městská družka pozvala do bohatého domu na hody. Autor chce říci, že bohatství a blahobyt nejsou podmínkou pravého štěstí, jak se většinou soudí.23/ "názorům většiny lidí": zejména pak obecným názorům o smrti.30/ Verš neznámého původu.

31/ Úryvek z Homérový Odysseje IX 413.

32/ Poněkud změněný verš z rolnické básně Hésiodovy Díla a dny (v. 186), z onoho místa, kde se líčí zlehčování rodičů dětmi v zkaženém věku železném.

33-38/ Myšlenky Epiktétovy.

34/ "požíání klasů": Slova Eurípidova verse, který je citován v VII 40.36/ Neboť stoický mudrc je jediný svobodný, a to za všech okolností; jedno ze stoických paradox, které se pokouší vyvrátit Cicero (ve svých Paradoxa a Academica II 44) a které

zesměšňuje Horatius v Dopisech (11).

KNIHA DVANÁCTÁ3/ Empedoklés z Akragantu (n a Sicílii), řecký básník, filozof, lékař a fyzik ve století V. př. n.

1.

8/ "Že všechno je jen představa": Srov. afor. 22 této knihy.23/ Slovní hříčku závěru nelze plně vystihnout.

27/ Ke konci: "pýcha, která se pyšni pokorou": Epifonéma s aliterací, která se dobře hodí nacísaře Tiberia, jak ho líčí Tacitus.

28/ "jsou také zrakem viditelní": Viz pozn. k VIII 19.-

"z projevů jejich moci... poznávám, že(bohé) jsou": Takové soudy z účinků na původce byly ve starověku oblíbené (Sokratůvdůkaz boží jsoucnosti v Xenofónto-

vých Vzpomínkách na Sokrata IV 3) a přežily starověk i středověk, až Immanuel Kant dokázal, že problémy, jako je jsoucnost boží, nesmrtelnost duše nebo svoboda vůle, se logickému důkazu vymykají, neboť náležejí

- jako požadavky našeho morálního vědomí

-

sféře jiné, vyšší.

34/ Marcus má na mysli Epikúra a jeho školu. 36/ -

"praetor": Vypravení her bylo od doby Augustovy úkolem praetorů.

-

"je dobrá vůle": Poslední slova úvah Marka Aurelia připomínají začáteční slova Kantovy Ethiky: Není vůbec

n

ic ve světě, co by se mohlo bez omezení pokládat za dobré, než jediné dobrá vůle. EDIČNÍ POZNÁMKA

Marcus Aurelius byl překládán do všech významnějších evropských jazyků, ale největšímu zájmu se těšil od XVII. stol. v Anglii. U nás je jeho prvním moderním překladatelem Rudolf Kuthan. Poprvé vyšel jeho překlad v Praze 1934 s názvem Hovory k sobě samému. Druhé (přehlednuté a opravené) vydání vyšlo v Praze 1941. Rozsahem nevelkému dílku "římského filosofa na trůně" věnoval R. Kuthan plné tři roky plné práce. N

byl však s dosavadním

výsledkem spokojen a překládal M. Aurelia znovu, nezávisle na prvních dvou vydáních. Nový překlad, označený jako I. vydání (Praha 1947), měl pozměněný název Hovory k sobě s podtitulkem Deník římského císaře. Dotisk tohoto nového překladu vyšel na jaře 1948. Základem bylo překladateli vydání Schenklovo (1913). Tam, kde řecký text kolísal, uchýloval se překladatel někdy i k jiným čtením, novějším i starším. Toto vydání jsme připravili podle dotisku z r. 1948. V textu jsme se omezili větš

inou na

úpravy stylistické; podle dohody a Kabinetem pro studia řecká, římská a latinská ČSAV označujeme v řeckých jménech délky. I poznámky zůstaly celkem beze změny, jen jsme vypustili výklady mající význam toliko pro odborníky (např. odkazy na "různá čt

ení*). Zato

původní nepřiliš rozsáhlá překladatelova předmluva je nahrazena obsáhlejší studií Ludvíka Svobody. Aforismy nebo jejich části, které R. Kuthan původně vypustil, doplnil Václav

Bahník. Jsou to: IV 19, 28; V 12, 15; VII 16, 24, 31, 50, 58; IX 24; X 7, 23.

Marcus Aurelius Antoninus, Hovory k sobě. Z řeckého originálu TA EL EAYTON přeložil a poznámkami opatřil Rudolf Kuthan. Předmluvu napsal Ludvík Svoboda.

[Download this PDF](#)

/ 0